

ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

A STUDY OF THE SANGHA'S ROLES IN COMMUNITY

DEVELOPMENT IN PATHUMTHANI PROVINCE

พระครูสุวรรณวรการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

ศึกษารายงานของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

พระครูสุวรรณวรการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF THE SANGHA'S ROLES IN COMMUNITY
DEVELOPMENT IN PATHUMTHANI PROVINCE**

Phrakrusuwanworakarn

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
Buddhist Management

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

.....
(พระศรีสิทธิมนี)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(พระครูวินัยธรสรุจ สิริบุญไธ,ดร.)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมาน งามสนิท)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรพล สุขะพรหม)

.....กรรมการ

(พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เต็มศักดิ์ ทองอินทร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุขะพรหม

ประธานกรรมการ

พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา

กรรมการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เต็มศักดิ์ ทองอินทร์

กรรมการ

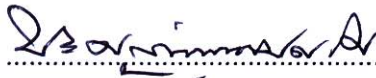
บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

(พระศรีลัทธินุณี)

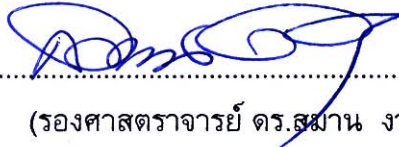
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระครูวินัยธรสุรัฐ สิริปัญโญ,ดร.)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมาน งามสนิท)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรพล สุยะพรหม)

กรรมการ

(พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เต็มศักดิ์ ทองอินทร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม

ประธานกรรมการ

พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ

กรรมการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เต็มศักดิ์ ทองอินทร์

กรรมการ

- ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ : ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี
- ผู้วิจัย : พระครูสุวรรณวรการ
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)
- คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
- : ผศ. ดร. สุรพล สุยะพรหม พ.ม., พท.บ., M.A. Ph.D. (Pol.Sc.)
  - : พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา น.ธ.เอก, ป.ธ.๑-๒, พท.บ., (เกียรตินิยมอันดับ ๑), ศศ.ม. (พัฒนาสังคม)
  - : ผศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ พท.บ.,M.A.,Ph.D.(Pol.Sc.)
- วันสำเร็จการศึกษา : ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ (๑) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อมและ (๒) ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มพระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่จังหวัดปทุมธานี จำนวน ๒๐๐ รูป ซึ่งได้มาโดยวิธีการเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี แบ่งเป็น ๓ ตอน คือตอนที่ ๑ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของพระสงฆ์ที่ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม และตอนที่ ๓ เป็นการเปิดให้แสดงผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเป็นคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ โดยการหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และใช้สถิติทดสอบสมมติฐานโดยใช้การทดสอบค่าที (t-test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA)

จากผลการวิจัย พบว่า

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษานักธรรมชั้นเอก วุฒิเปรียญธรรม ๑-๒ - ป.ธ.๓ วุฒิการศึกษาสามัญระดับปริญญาตรี มีพรรษา มากกว่า ๓๐ พรรษา มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส และระยะจำพรรษาอยู่ในวัดปัจจุบันมากกว่า ๒๐ ปี

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีซึ่งมีทั้งหมด ๔ ด้าน ได้แก่ การพัฒนาชุมชนด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสาธารณสุข และด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก

Thesis Title : A Study of the Sangha's Roles in Community Development in Pathumthani Province

Researcher : Phrakhrusuwanworakarn

Degree : Master of Arts (Buddhist Management)

Thesis Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Surapon Suyaprom B.A., M.A., Ph.D.(Pol.Sc.)

: Phrakhrusangharak Kiettisak Kittipaño B.A. (1st Class),
M.A. (Soc.Dev.)

: Asst.Prof. Dr.Termsak Thong-in B.A., M.A., Ph.D.(Pol.Sc.)

Date of Graduation : 12 November 2010

ABSTRACT

The main objectives of this research were i) to study the Sangha roles in community development in Pathumthani province in social, economic, cultural, public health and environmental aspects; and ii) to study the problems and suggestions relating to the Sangha roles in community development in Pathumthani province. The survey research was carried out in this study.

A group of samples for this research consisted of 200 monks in Pathumthani Province, being drawn by purposive sampling technique. The tool for data collection in this research was questionnaire comprising personal characteristics, Sangha roles in community development in social, economic, cultural, public health and environmental aspects and opened end questions. The programme for social science research was employed for data analysis. The statistics used for it are frequencies, percentage, average means and standard deviation. The data analysis was also done through t-test for testing the hypotheses in order to test the average difference between the two groups and f- test by one-way analysis of variance (One-way ANOVA) and Least Significant Difference : LSD) were used for testing the difference between the averages from three or more groups.

The findings of Research were concluded as follows:

Majority of respondents completed the highest level of Dhamma Studies, 1-2 and 3 levels of Pali Studies with Bachelor degree in respect of general education. Most of them were abbots with more than 30 years of monkhood and stayed in their temples more than 20 years.

The overall Sangha roles in community development in Pathumthani province in social, economic, public health and environmental aspects were found at moderate level, whereas cultural aspect was noticed at the high levels.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ของ คณะกรรมการที่เข้าสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ ประกอบด้วย พระครูวินัยธรสุรัฐ สิริปัญโญ, ดร. รศ.ดร.สมาน งามสนิท พร้อมด้วยที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ประกอบด้วย ผศ.ดร.สุรพล สุขะพรหม พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา และ ผศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ ที่ได้กรุณาให้ คำปรึกษา แนะนำ ดูแลเอาใจใส่ให้ความช่วยเหลือในการปรับปรุงแก้ไขมาด้วยดีโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณ คณะกรรมการ ที่กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่า ช่วยตรวจสอบ ความถูกต้องทั้งด้านภาษา เนื้อหา ระเบียบวิธี และเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย โดยเฉพาะ ขอกราบขอบพระคุณพระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา ขอเจริญพรขอบคุณ อาจารย์ธิติวุฒิ หมั่นมี ที่ช่วยแนะนำเกี่ยวกับสถิติการวิจัย ที่ผู้วิจัยมีข้อติดขัด ให้กระจ่าง จนสามารถทำงานบรรลุเป้าหมาย

กราบขอบพระคุณท่านเจ้าอาวาสทุกวัดที่อยู่ในเขตอำเภอลำลูกกา ที่เปิดโอกาสให้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเล่าเรียนในระดับปริญญาโท และสุดท้าย ขอขอบพระคุณพระอาจารย์ทุกรูป และคณาจารย์คณะสังคมศาสตร์ทุกท่าน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกคนที่ได้ให้ความรู้ ประสิทธิ์ ประสาทวิทยาการ และประสบการณ์ รวมถึงให้ความเมตตาเอื้อเฟื้อ ถวายทอดความรู้ ความ เข้าใจ และเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยมาตลอด คุณความดี การทำประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจาก วิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอ มอบบูชาเป็นกตเวทิตาคุณแด่โยมมารดา บิดา ญาติสนิท มิตรสหาย และเพื่อนร่วมชั้นเรียนทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ ที่เป็นกำลังใจ และให้การสนับสนุนในทุก ๆ เรื่อง รวมทั้งญาติโยม และผู้มีอุปการะคุณทุกท่าน

พระครูสุวรรณวรการ

๓ สิงหาคม ๒๕๕๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภาพ	ฌ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ	๖

บทที่ ๒ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและพระสงฆ์	๗
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	๒๗
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน	๕๕
๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗๑
๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๘๑

เรื่อง	ช หน้า
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๘๐
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๘๐
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	๘๐
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๘๐
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๘๒
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	๘๒
บทที่ ๔ ผลการศึกษา	๘๔
๔.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของพระสงฆ์ที่ตอบแบบสอบถาม	๘๔
๔.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม	๘๗
๔.๓ ผลการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของ พระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี	๘๓
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๘๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๖
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๘๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๐๐
บรรณานุกรม	๑๐๑
ภาคผนวก	๑๐๖
ภาคผนวก ก. รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือการวิจัย	๑๐๗
ภาคผนวก ข. หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย	๑๑๓
ภาคผนวก ค. เครื่องมือการวิจัย	๑๑๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๔

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๔.๑	จำนวน และคำร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม	๘๕
๔.๒	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวม	๘๗
๔.๓	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ในจังหวัดปทุมธานีด้านสังคม	๘๘
๔.๔	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ในจังหวัดปทุมธานีด้านเศรษฐกิจ	๘๙
๔.๕	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ในจังหวัดปทุมธานีด้านวัฒนธรรม	๙๐
๔.๖	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ในจังหวัดปทุมธานีด้านสาธารณสุข	๙๑
๔.๗	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ในจังหวัดปทุมธานีด้านสิ่งแวดล้อม	๙๒
๔.๘	ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนใน จังหวัดปทุมธานี	๙๓

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๒.๑ การพัฒนาภายนอกและภายใน	๕๗
๒.๒ การพัฒนาชนบทต้องทำทั้งสามด้าน	๕๙
๒.๓ แสดงหลักการพัฒนาขององค์กรประชาชน	๕๙
๒.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)	๗๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลัก โดยใช้ระบบย่อคำ ดังต่อไปนี้

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (บาลี)	=	สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	=	สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (บาลี)	=	สุตตฺตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปณฺณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฉิมนิกาย	มัชฉิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
สฺ.ม. (บาลี)	=	สุตตฺตปิฎก	สังยุตฺตนิคาย	มหาวรรคคฺคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
สฺ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	มหาวรรวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	=	สุตตฺตปิฎก	องฺคฺคตฺตรนิกาย	เอกกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (บาลี)	=	สุตตฺตปิฎก	องฺคฺคตฺตรนิกาย	ทุกฺกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลักการอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๓๒๑ - ๓๒๒/๗๒ หมายความว่า การอ้างอิงนี้ระบุถึง สุตตฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ธรรมปทปาฬิ ฉบับภาษาบาลี พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้าที่ ๗๒ ส่วนพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จะระบุ เล่ม / ข้อ / หน้า/ เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑ - ๓๒๒/๑๓๓ หมายความว่า ระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑ - ๓๒๒ หน้าที่ ๑๓๓ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถาบันทางพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดสถาบันหนึ่ง ในการให้ความช่วยเหลือต่อสังคมไทยตลอดมา โดยมีส่วนช่วยเหลือในการกล่อมเกลาจิตใจ และลักษณะนิสัยของคนไทย ตลอดจนการให้บริการตามความจำเป็น ตามความต้องการของประชาชน อีกทั้งมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาทางสังคมให้แก่เรามาแล้วเป็นส่วนมากแม้กระทั่งในปัจจุบัน ความสำคัญในประการดังกล่าวก็ยังคงอยู่ พระภิกษุสงฆ์กับวัดต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม และทางราชการของเราอยู่ตลอดไป สถาบันแห่งนี้จึงอำนวยความสะดวกต่อการปกครอง และการบริหารของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนแถบชนบท ที่รับการบริการจากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึงนักซึ่งมีจำนวนเกือบ ๙๐ เปอร์เซ็นต์

นอกจากนั้นชุมชนในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังมีลักษณะเป็นชุมชนเล็ก ๆ กระจายอยู่ทั่วประเทศประมาณร้อยละ ๙๐ ส่วนที่เหลือประมาณร้อยละ ๑๐ เท่านั้น ที่มีอยู่ในเขตเทศบาลหรือสุขาภิบาล ซึ่งเป็นชุมชนหนาแน่น ในประเทศไทยจึงมีชุมชนส่วนใหญ่ที่มีหมู่บ้านเป็นหน่วยหลัก และมักจะมีวัดตั้งอยู่ในใจกลางราษฎร์ในหมู่บ้านจึงมีวัดเป็นแหล่งศูนย์กลางสำหรับการสมาคม หรือการดำรงชีวิตทางสังคมและศูนย์กลางของวัฒนธรรม ชีวิตในชนบทจะอยู่รอบ ๆ วัด เพราะประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาที่อยู่เหนือจิตใจของชาวไทยอยู่มาก และนับได้ว่าเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในหมู่บ้านที่รองไปจากครอบครัว ความนับถือของประชาชนที่มีต่อสถาบันนี้จะเห็นได้จากที่คนไทยได้อุทิศตนให้กับวัด ทั้งในด้านจิตใจ เวลา แรงงาน และทรัพย์สิน จำนวนเงินที่ พุทธศาสนิกชนใช้ไปในการทำบุญประมาณร้อยละ ๗ ถึงร้อยละ ๘๔ ของรายจ่ายภายในครอบครัว วัดเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญเป็นที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น เป็นแหล่งหรือศูนย์กลางของชุมชน เป็น โรงเรียน เป็นสถานสงเคราะห์และที่พักพิงสำหรับผู้ยากจน เป็นสถานที่พักผ่อนและศูนย์กลางการกีฬา เป็นที่เก็บศพ เป็นต้น วัดในพระพุทธศาสนาจึงเป็นที่แบ่งเบาภาระให้กับรัฐบาลทั้งยังก่อให้เกิดรากฐานอันมั่นคง และเสริมสร้างต่อบริการในด้านสวัสดิการของรัฐ วัดจึงมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยอยู่มาก^๑

^๑ ข้อมูลจาก “การกระจายอำนาจ” สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓,

การศึกษาแก่คนยากจนก็เป็นอีกหน้าที่หนึ่งที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นศูนย์กลางของศึกษาชุมชน เป็นต้น^๒ และพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบันพระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนายังรากลึกลงในสังคมจนเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งของสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์ห้องประกอบของความเป็นสถาบันทางศาสนาองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่ง คือวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิต ศีลธรรมและพฤติกรรมต่าง ๆ^๓

พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่เคารพของชาวบ้านในชุมชนแล้วยังนับว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม หากนักวิชาการนำความรู้ รั้งักทรัพยากรและแรงงานมาใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ขออัญเชิญมา ณ ที่นี้ การใช้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่อาจดูไม่ใหญ่โตนัก แต่ประสิทธิภาพสูงและอำนวยประโยชน์โดยตรงได้มาก โดยการนำเอาทรัพยากรตามธรรมชาติ ความรู้ ความสามารถ ตลอดจนแรงงานของคนส่วนใหญ่ให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยและให้เกิดความเสียหายหรือสูญเปล่า น้อยที่สุด การสร้างความเจริญในลักษณะนี้ จะช่วยสร้างความเจริญของกิจการส่วนร่วมได้แน่นอน^๔

บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามกาลเทศะ บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชน ตามแนวความคิดของพระราชาคณะนี้ ประกอบด้วยการให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ ส่วนบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนควรปฏิบัติตนประการแรกคือต้องเป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูล ข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อ

^๒ คุณ โทจันทร์, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนา, (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๐-๑๑๗.

^๓ พินิจ ลากษณานนท์, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๐.

^๔ สุกฤษณ์ ศิวรักษ์, ศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : พาสีโก, ๒๕๒๔), หน้า ๖๓.

ยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุขมีศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง ประการที่สองพัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยกระบวนการให้การศึกษอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีสรรถภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อ บุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ ประการที่สามคือ ต้องส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษา และมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด รวมทั้งการจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชน ประการที่สี่ต้องส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยต่อเนื่องยาวนานแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศ ทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ พระสงฆ์จึงควรปลุกจิตสำนึกแก่ประชาชนทางด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นศาสนาประจำชาติของพุทธศาสนาจิตสำนึกในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมให้เป็นผู้ดี ผู้รู้และผู้เบิกบานอยู่เสมอ ประการที่ห้าต้องให้การสังเคราะห์แก่ผู้ประสบความสำเร็จทุกยากและเดือดร้อน ในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งในโครงการของสังคมชุมชน เมื่อประชาชนประสบความสำเร็จทุกยากเดือดร้อนพระสงฆ์จึงควรให้การสังเคราะห์แก่ผู้ประสบความสำเร็จทุกยากเท่าที่จะสามารถทำได้โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษา แนะนำ และการให้กำลังใจ ประการที่หกต้องช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้นิโรธ ทางแห่งการดับทุกข์ และรู้มรรค วิธีที่จะดับทุกข์และประการสุดท้ายต้อง ช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำ ชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คือ การพัฒนาด้านจิตใจการพัฒนาด้านสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน

ดังนั้นจึงถือว่า พระสงฆ์จะต้องพยายามสร้างเครือข่ายประสานงานและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ให้เป็นชุมชนหรือกลุ่มเพื่อที่จะทำให้สังคมหรือชุมชนรอบข้างยอมรับ จึงจะทำให้การสร้างชุมชนนั้นมีการเรียนรู้ องค์ความรู้ ซึ่งเป็นบทบาทที่จะต้อง ชี้นำทางในการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านแนวความคิด แนะนำ สั่งสอน เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ อันเป็นการชักนำแนวทางไปสู่การพัฒนาสังคม ชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านจิตใจ ทางด้านเศรษฐกิจ เพราะคณะสงฆ์มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์สามัคคีกันดีเป็นรูปแบบแล้ว ระบบการจัดการ การบริหารชุมชน การปกครองก็เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมกลุ่มย่อย ๆ ไปสู่การพัฒนาสังคมขนาดใหญ่ขึ้น^๕

^๕ อภิชาติ พันธเสน. พัฒนახนบทไทย : สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๖.

จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยในฐานะนิสิตที่เป็นพระสังฆาธิการรูปหนึ่งในจังหวัดปทุมธานีจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาเรื่องนี้ให้กระจ่างแจ้งและชัดเจนเพื่อนำผลการศึกษามาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี โดยมุ่งศึกษาใน ๕ ด้านคือ ๑. ด้านสังคม ๒. ด้านเศรษฐกิจ ๓. ด้านวัฒนธรรม ๔. ด้านสาธารณสุข และ ๕. ด้านสิ่งแวดล้อม

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้แก่ พระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานีจำนวน ๒๐๐ รูป โดยการสุ่มตัวอย่างจากจำนวนพระสงฆ์ทั้งหมดที่จำพรรษาอยู่ในจังหวัดปทุมธานีเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษารูปแบบของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีครั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษา คือ พระสงฆ์จำนวน ๒๐๐ รูปที่จำพรรษาอยู่ในเขตอำเภอธัญบุรี อำเภอลำลูกกา และ อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๒ ถึงตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ รวมระยะเวลาทำการวิจัย ๑ ปี ๔ เดือน

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีเป็นอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ **บทบาท** หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี

๑.๕.๒ **พระสงฆ์** หมายถึง พระภิกษุที่ได้อุปสมบทตามหลักของพระพุทธศาสนาซึ่งสังกัดในวัดในจังหวัดปทุมธานี

๑.๕.๓ **การพัฒนาชุมชน** หมายถึง กระบวนการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ของชุมชน โดยพระสงฆ์เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และวัฒนธรรม

๑.๕.๔ **ระดับการศึกษา** หมายถึง ระดับการศึกษาสูงสุดของพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษา แบ่งออกเป็นด้านศาสนาและด้านสามัญศึกษา

๑.๕.๕ **อายุพรรษา** หมายถึง ระยะเวลาในการครองเพศบรรพชิต โดยนับตั้งแต่การบรรพชาหรืออุปสมบทเข้ามาอย่างน้อยระยะเวลา ๓ เดือน ในช่วงเข้าพรรษาหรือช่วงฤดูฝน จึงจะเป็น ๑ พรรษา

๑.๕.๖ **ตำแหน่งทางคณะสงฆ์** หมายถึง บทบาทในทางปกครองที่ได้รับแต่งตั้งอย่างถูกต้อง

๑.๕.๗ **ระยะเวลาที่อยู่ใ่วัด** หมายถึง ระยะเวลาที่อยู่ใ่วัดปัจจุบัน แบ่งเป็น ๕ คือ

๑. ๑-๕ ปี
๒. ๖-๑๐ ปี
๓. ๑๑-๑๕ ปี
๔. ๑๖-๒๐ ปี
๕. มากกว่า ๒๐ ปี

๑.๕.๘ **การพัฒนาด้านสังคม** หมายถึง การที่พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน โดยการช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อให้สังคมได้รับความสงบสุข

๑.๕.๙ **การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ** หมายถึง บทบาทของพระสงฆ์ในการสั่งสอนให้ประชาชนมีคุณธรรมจริยธรรม ในเรื่องการประหยัด ขยัน อดออม ส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพสุจริต

๑.๕.๑๐ **การพัฒนาด้านวัฒนธรรม** หมายถึง พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมให้ประชาชนร่วมปฏิบัติตามประเพณีบุญประจำเดือน

๑.๕.๑๑ **การพัฒนาด้านสาธารณสุข** หมายถึง พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักรักษาสุขภาพของตนเองและสังคม

๑.๕.๑๓ การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง พระสงฆ์ที่เข้าไปมีบทบาทสั่งสอนให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ และร่วมกิจกรรมการพัฒนาในเรื่องป่าไม้ แหล่งน้ำ ไฟฟ้า ประปา ถนนในชุมชน

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ได้ทราบถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

๑.๘.๓ ได้ทราบถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี และนำผลการวิจัยไปใช้เพื่อการพัฒนาและส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ต่อไป

บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนจังหวัดปทุมธานีในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของเนื้อหาดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและพระสงฆ์
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน
- ๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาเรื่องนี้จำเป็นต้องศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท และบทบาทของพระสงฆ์เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องศึกษาเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและพระสงฆ์

๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท

นักวิชาการได้ให้ความหมายของบทบาทตามทัศนะแตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้ **กมลรัตน์ หล้าสูงษ์** ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทสรุปได้ว่า “บทบาทหมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคมนั้น ๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไปบทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย และถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น”^๑

งามพิศ สัตย์สงวน ให้ความหมายของบทบาท (Role) ว่า “เป็นการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักเป็นของคู่กัน คือ เมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วยแต่ไม่เสมอไป ดังนั้นบทบาท คือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม ทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถพยากรณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้มีตำแหน่งเป็นพ่อจะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทหรือหน้าที่ต่าง ๆ ของพ่อ ซึ่งจะต้องเลี้ยงดูลูก ส่งเสียให้เล่าเรียน อบรมสั่งสอน ให้ความรักความเอ็นดูและ

---

^๑กมลรัตน์ หล้าสูงษ์, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

อื่น ๆ อีก เป็นต้น ตำแหน่งอื่น ๆ ก็เช่นกัน เช่น ครู อาจารย์ เสมียน ภารโรง ต่างก็มีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ นั่นอยู่”^๒

ประกอบ มีโคตรทอง ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งนั้น จะถูกคาดหวังจากสังคมรอบด้าน ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) และการแสดงบทบาทของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่จะมีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใดขึ้นกับปัจจัย ๓ ประการ ดังนี้^๓

๑. ความเข้าใจในบทบาทที่ตนเองแสดงหรือปฏิบัติ
๒. ประสบการณ์ของผู้ที่ต้องแสดงบทบาท
๓. บุคลิกภาพของผู้แสดงบทบาท

พูนทรัพย์ สิทธิพรหม ได้ให้ความหมายของบทบาทว่าเป็นความคาดหวังของการกระทำว่า ในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร โดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญเพื่อให้ทราบว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาท (Role playing) และสวมบทบาท (Role taking) อย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบและการสังเกต (Role model) จากบุคคลที่เรายึดถือ (Significant others) เพื่อจะนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทแห่งตนที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมต่าง ๆ ที่ตนเองต้องการ^๔

ภิญโญ สาร ได้ให้ความเห็นว่า “บทบาท หมายถึง ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดหวังว่าบุคคลในตำแหน่งหนึ่งควรจะทำหรือแสดงพฤติกรรมบางอย่างโดยหนึ่งออกมาในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง บทบาทนี้จะควบคู่กับตำแหน่งที่บุคคลนั้นดำรงอยู่”^๕

ไพบุลย์ ช่างเรียน ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสภาพที่ตนครองอยู่และคุณสมบัติของบุคคล ดังนั้นบทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะสภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มूलเหตุจูงใจ การอบรมเลี้ยงดูและความพอใจ^๖

^๒งามพิศ สัตย์สงวน, *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๓๘), หน้า ๘๖-๘๗.

^๓ประกอบ มีโคตรทอง, “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^๔พูนทรัพย์ สิทธิพรหม, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนากับการเข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยาง, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๖๐.

^๕ภิญโญ สาร, *การบริหารงานบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๓๐๔.

^๖ไพบุลย์ ช่างเรียน, *สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๗.

มาโนช ตันชวณิช ได้ให้คำจำกัดความบทบาท คือ บทบาทที่ปรากฏจริงและ บทบาทที่สังคมคาดหวัง มีอธิบายดังนี้

๑. บทบาทที่ปรากฏเป็นจริง หมายถึง การแสดงพฤติกรรมที่บุคคลครองตำแหน่งต่าง ๆ หรือสถานภาพทางสังคมประพฤติปฏิบัติปรากฏเห็นในชีวิตประจำวันเรียกว่า พฤติกรรม บทบาท

๒. บทบาทที่สังคมคาดหวัง หมายถึง การทำหน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมหรือองค์กรกำหนดหรือตนเองได้รับการคาดหวัง ตามปทัสถานทางสังคมที่มีอยู่ ให้ผู้ดำรงหรือครองตำแหน่งนั้น ๆ ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมกฎเกณฑ์ของสังคม^๓

ลือชา ธรรมวินัยสถิต ให้บทบาทของความหมายในแง่ทางโครงสร้างของสังคมว่า บทบาท หมายถึง ภาระหน้าที่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะพึงกระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่ เมื่อบุคคลใดได้เข้าไปมีสถานภาพหนึ่ง ๆ แล้วย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้น ๆ สถานภาพและบทบาทจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบได้กับเหรียญที่ต้องมี ๒ ด้านเสมอ เมื่อสถานภาพเป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์นั้นมีความสอดคล้องกัน และเป็นไปตามแบบแผนที่กำหนด ดังนั้นบทบาทจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่ง^๔

สมคิด เพ็งอุดม ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทตามแนวคิดของราล์ฟ (Ralp) โดยสรุปได้ว่า “สถานภาพเป็นฐานะหรือตำแหน่งซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคล ตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้เปรียบเสมือนเหรียญคือ ถ้าด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้านหนึ่งของเหรียญก็เป็นบทบาท”^๕

จากความหมายของบทบาทจากนักวิชาการจึงพอสรุปได้ว่า บทบาท คือ ภาระหน้าที่อันมีความสัมพันธ์ควบคู่กับตำแหน่งที่ต้องปฏิบัติ ตามสถานภาพที่กำหนดขึ้นและยังสอดคล้องกับพฤติกรรมของบุคคลที่กระทำตามตำแหน่งทางสถานภาพที่อยู่กับสังคมหรือหน่วยงานนั้น ๆ

^๓มาโนช ตันชวณิช, **บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๑.

^๔ลือชา ธรรมวินัยสถิต, **มนุษย์กับสังคม**, (เพชรบุรี : ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗.

^๕สมคิด เพ็งอุดม, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสุพรรณบุรี”, **ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕), หน้า ๙.

๒.๑.๒ ทฤษฎีบทบาท

ก่อนจะกล่าวถึงทฤษฎีบทบาทผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายและความสำคัญของบทบาทว่ามีความสำคัญอย่างไรรวมไปถึงแนวคิด และจะได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทในหัวข้อท้ายสุด ดังนี้

๑. ความหมายและความสำคัญของบทบาท

"บทบาท" ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "Role" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า "การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้" และได้มีผู้ให้ความหมายในแนวคิดของนักจิตวิทยา นักการศึกษาและนักสังคมวิทยาได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับบทบาทไว้ หลากหลายความหมาย หลายทัศนะ ดังนี้^{๑๐}

ไพบุรย์ ช่างเรียน ได้อธิบายความหมายของคำว่า บทบาท ไว้ว่า โดยทั่วไปจะพิจารณาได้สองนัยคือ นัยแรกพิจารณาโครงสร้างสังคมที่มีชื่อเสียงแตกต่างกันไป ซึ่งแสดงคุณลักษณะและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น และอีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคม บทบาท หมายถึง ผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปฏิสัมพันธ์นั้น บทบาทตามนัยแรกเป็นการจำแนกชนิดของบุคคลที่อยู่ในสังคม ซึ่งถูกจำแนกโดยคุณสมบัติและพฤติกรรมของเขามีปทัสถาน ตามนัยหลังบทบาทเป็นวิธีการแสดงพฤติกรรมของบุคคลว่าการปฏิบัติอย่างไร หรือคาดหวังว่าบุคคลอื่นจะปฏิบัติต่อตนอย่างไร บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนครองอยู่ และคุณสมบัติส่วนตัวของเขา บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะ สถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มุมเหตุจูงใจ การอบรม ความพอใจ สรบุสสารสำคัญได้ดังนี้^{๑๑}

- ๑) บทบาทมีประจำอยู่ทุกสถานภาพของบุคคล
- ๒) วัฒนธรรมและชนบทรอบล้อมประเพณีของสังคม เป็นสิ่งจำเป็นในการกำหนด

บทบาท

- ๓) การที่บุคคลจะทราบบทบาทได้ต้องทราบสังคมประกิต (Socialization)

- ๔) บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้น ไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนบทบาทที่

คาดหวังหรือที่ควรจะเป็น เพราะบทบาทที่จริงนั้น เป็นผลแห่งปฏิกริยาแห่งบุคลิกภาพของบุคคลที่ครองสถานภาพของบุคคลที่มีส่วนร่วมในพฤติกรรม และสิ่งกระตุ้นต่างๆ ที่มีในเวลาและสถานที่ที่ซึ่งมีการแสดงบทบาทนั้น

^{๑๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๙.

^{๑๑}ไพบุรย์ ช่างเรียน, สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๒๙-๓๐.

พัทยา สายหู ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับบทบาทว่า ตัวบทบาทคือขอบเขตอำนาจหน้าที่และสิทธิในการกระทำของแต่ละงานที่เรามีต่อผู้อื่น สถานภาพก็คือ ฐานะตำแหน่งที่บุคคลได้จากการปฏิบัติตามบทบาทนั้น เมื่อเทียบกับฐานะตำแหน่งของผู้อื่นตาม บทบาทอื่น^{๑๒}

ทิพวรรณ เคาวางกุล อธิบายว่าบทบาทคือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคล บทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่สังคมนั้นๆ และพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคน คือ ผลที่ได้จากตำแหน่งทางสังคมของเขานั้นเอง และทฤษฎีบทบาทเป็นข้อตกลงประการแรกที่สถาบันต่างๆ ในสังคมคาดหวังว่าบุคคลที่ได้รับตำแหน่งต่างๆ ควรปฏิบัติอย่างไร^{๑๓}

จากทัศนะดังกล่าวมาเป็นลำดับข้างต้น สามารถสรุปความหมายของบทบาทว่าเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งบทบาทที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการพิจารณาพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคล

๒. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

บทบาทเป็นพฤติกรรมของคนที่ได้แสดงไปตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขและอำนาจหน้าที่ ต้องกระทำเมื่อบุคคลเข้ามาดำรงตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใด และพฤติกรรมดังกล่าวนั้นย่อมมีส่วนผูกพันกับความคิดเห็นของผู้ดำรงตำแหน่งเอง และความคาดหวังของสังคมที่เห็นว่าบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งนั้นควรจะทำ และในแง่ของจิตวิทยาสังคมถือว่าความคิด ความรู้สึก พฤติกรรมของคนก็ตี ต่างก็มีความสัมพันธ์กับการปรากฏนั้นตัวของคนอื่น ตำแหน่งเป็นเพียงระบบของการคาดหวังบทบาทพฤติกรรมของคนจริงๆ ที่ปรากฏนั้นเป็นผลเนื่องมาจากปฏิกริยาระหว่าง "ตัว" กับ "บทบาท" ทันทที่ที่คนๆ หนึ่งทราบตัวถูกคาดหวังว่า จะทำบทบาท คนๆ นั้นก็จะเกิดการคาดหวังบทบาทจากผู้ที่จะมีปฏิกริยาต่อซึ่งเรียกว่า การคาดหวังปฏิกริยา ดังนั้นพฤติกรรมของคนเราจะเป็นไปได้ถูกต้องหรือไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้

๑) ความถูกต้องแน่นอนของการคาดหวังบทบาท ซึ่งขึ้นอยู่กับการคาดการณ์ของตำแหน่งตัวเองและตำแหน่งของผู้ที่จะปฏิกริยาต่อ

๒) ความสันทัดในการดำเนินบทบาท ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ในขณะที่มีปฏิกริยา

๓) สภาพ "ตน" ของคนนั้นๆ ซึ่งหมายถึง จิตใจ อารมณ์ ในขณะที่มีปฏิกริยา

^{๑๒} พัทยา สายหู, กลไกของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๒.

^{๑๓} ทิพวรรณ เคาวางกุล, "บทบาทของสตรีชนบทในการร่วมพัฒนาสหกรณ์การเกษตร : ศึกษากรณีสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดินลาดบัวขาว จำกัด", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๕.

สัมพันธ์อันจะเป็นผลต่อการคาดหวังบทบาท และความสันทัดในการดำเนินบทบาทด้วย ถ้าหากผู้แสดงบทบาทอารมณ์ไม่ดี ก็ย่อมแสดงได้แตกต่างจากการแสดงขณะอารมณ์ดี

เปลี่ยน พากเพียร ได้สรุปบทบาทผู้บริหารไว้ ๔ ประการคือ^{๑๔}

๑) เป็นนักหุ้มนำสิ่งใหม่ เป็นผู้มีบทบาทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ ซึ่งช่วยให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒) เป็นผู้แนะแนวทาง เป็นผู้ให้คำแนะนำปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ คอยช่วยเหลือและวิเคราะห์ความต้องการของบุคคลในองค์กร และให้ข่าวสารแนะนำผู้ตาม ทั้งนี้ความเชื่อถือในตัวผู้นำ จะอยู่ที่ความสามารถของผู้นำเอง

๓) เป็นผู้จัดการกิจกรรมขององค์กร เป็นผู้มีหน้าที่ในการก่อตั้ง และบำรุงรักษาให้องค์กรยังคงอยู่ถาวรตลอดไปมากกว่าสมาชิกคนอื่นๆ ในองค์กร เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์กร ให้การสนับสนุนกิจกรรมของสมาชิกเป็นต้น

๔) เป็นสัญลักษณ์ ผู้นำหรือผู้บริหารที่มีความเห็นอกเห็นใจผู้ตาม และอุทิศตนเองในการทำงาน เมื่อเป็นที่ชื่นชอบของบรรดาผู้ตาม และถือว่าเขาเป็นแบบอย่างแล้ว ผู้นำก็จะเพิ่มความกระตือรือร้นและกระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติตาม เมื่อผู้นำลดบทบาทสัญลักษณ์ลงผู้ตามก็จะหันไปสนใจตนเองแทนความเป็นสัญลักษณ์ก็จะเสื่อมไป

อันทันต์ เกตุวงศ์ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับนักบริหารว่าควรมีบทบาทในสองลักษณะคือ^{๑๕}

๑) บทบาทผู้นำการเปลี่ยนแปลง หมายถึง เป็นผู้ที่สามารถวินิจฉัยปัญหาของระบบสังคมที่ต้องการให้เปลี่ยนแปลง สามารถประเมินสิ่งจูงใจและสมรรถภาพที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และสามารถประเมินสิ่งจูงใจและศักยภาพที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีอยู่สามารถแนะนำสังคมเลือกเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

๒) บทบาทผู้นำหัวสมัยใหม่ หมายถึง เป็นผู้ปลุกฝังและยึดถือคตินิยม ที่จะช่วยให้เกิดภาวะทันสมัยขึ้น เป็นผู้จัดระบบทรัพยากรเพื่อใช้ตามเป้าหมายของการพัฒนาที่กำหนดไว้ เป็นผู้เชื่อมกลุ่มต่างๆ ในสังคมให้เข้ากันได้ และเป็นผู้ควบคุมกลไกการใช้อำนาจทั้งหลายในสังคม

^{๑๔} เปลี่ยน พากเพียร, “บทบาทหน้าที่ของศึกษานิเทศก์ตามความคิดเห็นของหัวหน้าส่วนราชการระดับอำเภอและผู้บริหารโรงเรียน จังหวัดศรีสะเกษ”, วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๑๕} อันทันต์ เกตุวงศ์, บทบาทของศึกษานิเทศก์จังหวัด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๓๑-๓๒.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ ได้เปรียบเทียบถึง ลักษณะของนักบริหารงานพัฒนา กับนักบริหารโดยทั่วไป ซึ่งสรุปเป็นบทบาทของนักบริหารงานพัฒนาได้ดังนี้^{๑๖}

- ๑) บทบาทที่เน้นผลงานและความสำเร็จของงาน ยืดหยุ่นกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ เพื่อผลสำเร็จของงาน
- ๒) บทบาทเน้นการเปลี่ยนแปลงและการกระทำสิ่งแปลกใหม่
- ๓) บทบาทเน้นการประสานงานและร่วมมือกับองค์กรภายนอก
- ๔) บทบาทที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนและการอำนวยความสะดวก
- ๕) บทบาทที่เน้นการใช้ความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์
- ๖) บทบาทที่เน้นการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกหน่วยงาน

สุชาติ รังสินันท์ กล่าวถึง บทบาทของผู้นำหรือผู้บริหารโดยสรุปว่า ผู้นำหรือหัวหน้างาน จะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงกล่าวคือ จะเป็นผู้กำหนดทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จึง ได้แก่ การเป็นผู้เริ่มต้นหรือริเริ่มจากตัวผู้นำเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างและเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจังและสม่ำเสมอ ให้การปรับปรุงการปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพ และสุดท้ายผู้นำต้องมีบทบาทในการติดตามงาน และประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ทราบว่งานนั้นเป็นไปตามแผนงานหรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร^{๑๗}

พัทยา สายหู สถานภาพและบทบาททางสังคมของบุคคลว่า เป็นเรื่องของตำแหน่งและหน้าที่ ซึ่งกำหนดความเป็นบุคคล ในขณะที่คนใดคนหนึ่งมีการกระทำทางสังคมเกี่ยวข้องกับหรือสัมพันธ์กับคนอื่นคนหนึ่งนั้น ซึ่งต่างฝ่ายย่อมปฏิบัติตามหน้าที่ของตน กำหนดบทบาทสำหรับแต่ละสถานภาพของสังคม เกิดจากการตกลงร่วมกันของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กัน ตามที่เห็นว่าสะดวกและเหมาะสมให้ประโยชน์ที่ต้องตอบสนองกันได้ การตกลงเช่นนี้เมื่อเวลาผ่านไปผู้อื่นเห็นพ้องด้วยดีและร่วมใช้ จึงกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีที่ เอาอย่างและทำตามถ่ายทอดสืบต่อกันมา ซึ่งบทบาทตามแต่ละสถานภาพทางสังคมนั้น มีการกำหนดไว้ ดังนี้^{๑๘}

^{๑๖}วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, “บทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๖), หน้า ๘๑.

^{๑๗}สุชาติ รังสินันท์ อ้างใน วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, “บทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, หน้า ๙-๑๒.

^{๑๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖-๔๗.

- ๑) บทบาทในข้อตกลงของคู่กระทำสัมพันธ์กันในเรื่องนั้นๆ
- ๒) บทบาทในกฎเกณฑ์ข้อบังคับของหมู่คณะที่ร่วมทำกิจกรรมอย่างเดียวกัน
- ๓) บทบาทในประเพณีธรรมเนียมนั้นๆ
- ๔) บทบาทในตัวกฎหมายของบ้านเมืองนั้นๆ

พวงเพชร สุรัตน์วิกุล กล่าวถึงว่า บทบาทมีลักษณะเป็นรูปธรรม คือสามารถมองเห็นได้จากการกระทำที่แสดงออกมา ผู้ที่มีสถานภาพเหมือนกันจะถูกคาดหวังว่าจะต้องมีการแสดงบทบาทเป็นแบบเดียวกันตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้ เช่น ผู้หญิงทุกคนที่มีสถานภาพเป็นมารดาย่อมแสดงบทบาทเหมือนกัน คือ เลี้ยงดู อบรม สั่งสอน หาดอาหาร เป็นต้น แต่การแสดงบทบาทของแต่ละบุคคล ย่อมแตกต่างกันไปถึงแม้จะอยู่ในสถานภาพเดียวกันก็ตาม นอกจากนี้ยังได้จำแนกบทบาทออกเป็น ๓ ด้าน คือ^{๑๙}

๑) บทบาทในอุดมคติ ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์

๒) บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้เป็นบทบาทที่บุคคลคิดด้วยตัวเอง ว่าควรเป็นอย่างไรทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

๓) บทบาทที่แสดงออกจริง เป็นการกระทำที่ของบุคคลปฏิบัติจริง ๆ ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย จึงทำให้แสดงบทบาทแตกต่างกันออกไป

อุบล เสถียรปภินทณ์ ได้สรุปสาระสำคัญของบทบาทไว้ดังนี้คือ

๑) บทบาทมีอยู่ประจำในทุกสถานภาพของสังคม มีบทบาทที่ควรจะเป็นประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง

๒) วัฒนธรรม ขนธรรมเนียมประเพณีในสังคมนั้น เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดบทบาท

๓) การที่คนเราจะทราบบทบาทของตนเองได้ ต้องผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

๔) บทบาทจริงที่บุคคลแสดงออกมานั้น อาจไม่เหมือนกับบทบาทตามบรรทัดฐานของสังคมเพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริง ๆ นั้นเป็นผลของบุคลิกภาพของบุคคลนั้นร่วมกับบุคลิกภาพของบุคคลอื่นที่มาร่วมในพฤติกรรม และสิ่งกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสถานการณ์ที่เกิดการแสดงบทบาท

สุพัตรา สุภาพ ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของสถานภาพ หรือตำแหน่ง เช่น คนที่มีสถานภาพเป็นพ่อ ก็จะมีบทบาทในการเลี้ยงลูก คนที่มีบทบาทเป็นครู ก็จะมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนนักเรียน ทั้งนี้โดยบทบาทจะเป็นตัวกำหนดให้

^{๑๙} อ่างแล้ว.

บุคคลแสดงพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพ^{๒๐}

สุชา จันท์เอม ได้กล่าวว่า บทบาท คือ สิ่งที่คุณจะได้สถานภาพต่าง ๆ ฟังกระทำเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใดอย่างใดแล้ว บุคคลที่อยู่ในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้นั้น^{๒๑}

งามพิศ สัตย์สงวน ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่เขาถูกคาดหวัง โดยกลุ่มคนและสังคม เพื่อให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้^{๒๒}

กรองแก้ว อยู่สุข ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่คาดหวังว่าคุณจะแสดงออกในกิจกรรมที่ทำร่วมกับผู้อื่น บทบาทจะสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งในสังคม รวมไปถึงหน้าที่ สิทธิ ความรับผิดชอบ และอิทธิพลของแต่ละบุคคลด้วย^{๒๓}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึง ส่วนหนึ่งที่เป็นพลวัตของสถานภาพ บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อเขาใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่าง ๆ ของสถานภาพก็แปลว่าเขาแสดงบทบาท^{๒๔}

บทบาทที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นจะเกี่ยวข้องกับสถานภาพหรือตำแหน่งทางสังคมด้วย โดยบทบาทจะมีความสัมพันธ์กับสถานภาพ ด้วยเหตุที่บทบาทเป็นการกระทำตามสถานภาพของคุณ และสถานภาพทำให้ทราบว่าแต่ละบุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร ซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของสถานภาพไว้ว่า สถานภาพ คือ ฐานะ ตำแหน่ง หรือเกียรติยศของบุคคลที่ปรากฏในสังคม และสิทธิหน้าที่ตามบทบาทของบุคคล สอดคล้องกับที่ งามพิศ สัตย์สงวน^{๒๕} ได้กล่าวถึงสถานภาพไว้ว่า สถานภาพมี ๒ ประเภท คือ สถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด และสถานภาพที่ได้มาด้วยอธิบายถึงลักษณะของความสามารถ สถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิดหรือสถานภาพที่ติดตัวเรามา เป็นสถานภาพที่ได้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มที่เรา

^{๒๐}สุพัตรา สุภาพ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัด ภาคเหนือของประเทศไทย. เชียงใหม่”, สถาบันวิจัยสังคม (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๒), หน้า ๒๘.

^{๒๑}สุชา จันท์เอม (๒๕๒๔ : ๒๘)

^{๒๒}งามพิศ สัตย์สงวน, “การจัดระเบียบทางสังคม” สังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๗๓.

^{๒๓}กรองแก้ว อยู่สุข, พฤติกรรมองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑.

^{๒๔}สัญญา สัญญาวิวัฒน์ อ่างใน กรองแก้ว อยู่สุข, พฤติกรรมองค์การ, หน้า ๑๓๑.

^{๒๕}งามพิศ สัตย์สงวน อ่างถึงใน สุจินณา พาณิชกุล, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

เลือกไม่ได้ เป็นสถานภาพหรือตำแหน่งที่ได้มาตั้งแต่เกิด ส่วนสถานภาพที่ได้มาด้วยความสามารถ เป็นสถานภาพที่ไม่ได้มาตั้งแต่เกิดแต่ได้มาภายหลัง สถานภาพมักได้มาเพราะความพยายาม ความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบากต่าง ๆ มีเวลานานและได้มาจากการแข่งขัน สถานภาพและบทบาทจึงมักจะเป็นของคู่กัน โดยบทบาทเป็นการฝึกฝนเป็นประเภทนี้ การทำตามสิทธิ และหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ ซึ่งสิทธิ คือ สิ่งที่เขาพึงได้รับตอบแทนจากการปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งนั้น ๆ และหน้าที่ คือ สิ่งที่เขาต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งนั้น ๆ อยู่ บทบาทจึงเป็นสิ่งต่าง ๆ ที่เขาทำในตำแหน่งที่เขาครองอยู่ บทบาทจึงมีความสัมพันธ์กับสถานภาพในลักษณะที่บทบาทเป็นการกระทำตามลักษณะของสถานภาพ กล่าวคือ การที่บุคคลจะมีบทบาทอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้นมีสถานภาพอย่างไรด้วย^{๒๖}

ดังนั้น จึงพอจะสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกหรือการปฏิบัติงานในภารกิจที่รับผิดชอบให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานภาพ หรือ ตำแหน่ง สิทธิ และหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายจากสังคม ซึ่งเกิดจากความคาดหวังของบุคคล กลุ่มคน และสังคม อันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม และในการศึกษาคำนี้เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ บทบาทของพระสงฆ์จึงมีความสัมพันธ์กับสถานภาพหรือตำแหน่ง สิทธิ และหน้าที่ของพระสงฆ์ ในลักษณะที่สถานภาพของความเป็นพระสงฆ์จะเป็นสิ่งบ่งบอกถึงลักษณะบทบาทที่พระสงฆ์ได้แสดงออก

๒.๑.๓ ประเภทของบทบาท

บุคคลในสังคมจะแสดงบทบาทต่าง ๆ แตกต่างกันไป โดยที่การแสดงบทบาทของบุคคลจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะของบุคคลนั้นได้ ดังนั้น จึงมีผู้แบ่งลักษณะและประเภทของบทบาทไว้ ดังต่อไปนี้

อรุณ รักธรรม ได้แบ่งบทบาทออกเป็น ๓ ประเภท คือ^{๒๗}

๑. บทบาทจริง (Actual Role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของบุคคล ที่ถูกควบคุมโดยอารมณ์ เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

๒. บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบซึ่งทางหน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด

๓. บทบาทคาดหวัง (Expectation Role) เป็นความคาดหวังของบุคคลอื่น หรือสังคมที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง และเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้น ๆ

^{๒๖}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมภาษามัทธยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๑๖-๑๑๑๗.

^{๒๗}อรุณ รักธรรม, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๘.

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ ๓ ลักษณะ คือ^{๒๘}

๑. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

๒. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ที่คาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๓. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกอดตัวของกลุ่มต่าง ๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

สงวนศรี วิรัชชัย ได้สรุปลักษณะของบทบาทไว้ ๕ ประการ คือ^{๒๙}

๑. บทบาทตามที่กำหนด (Prescribed Roles) หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่มหรือองค์กรกำหนดไว้ว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ

๒. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง (Expected Roles) หมายถึง บทบาทหรือรูปแบบของพฤติกรรมที่คนอื่น ๆ คาดหวังว่าผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ

๓. บทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง (Subjective Roles) หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งคิด เชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่

๔. บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Enacted Roles) หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่งได้ปฏิบัติหน้าที่แสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักจะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง แต่อาจมีกรณีที่บุคคลแสดงพฤติกรรมคาดหวังผู้อื่น ทั้ง ๆ ที่บทบาทนั้นไม่ตรงกับบทบาทตามความคิดของตน

๕. บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ (Perceived Roles) หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้รับทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่ง ซึ่งโดยธรรมชาติการรับรู้ของคนเราจะมีการเลือกรับรู้ และมีการรับรู้ที่ผิดพลาดไปจากความเป็นจริงได้ด้วยอิทธิพลจากประสบการณ์หลายอย่างดังนั้น เมื่อผู้อยู่ในตำแหน่งปฏิบัติบทบาทโดยแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ผู้ที่ได้พบเห็นอาจรับรู้พฤติกรรมหรือบทบาทนั้น ในทางที่แตกต่างกันและอาจแตกต่างไปจากบทบาทตาม

^{๒๘} จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๒๙} สงวนศรี วิรัชชัย อ้างใน จำนง อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยา, หน้า ๒๓-๒๔.

ความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่งด้วย

ดังนั้น บทบาทจึงเป็นพฤติกรรมที่บุคคลในสังคมจะแสดงออกตามสถานภาพ หรือตำแหน่ง สิทธิ และหน้าที่ของตน ตามความคาดหวังของสังคมหรือตามความเป็นจริง ซึ่งการแสดงบทบาทของแต่ละบุคคลอาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความคาดหวังของสังคมก็ได้ ทั้งนี้ บทบาททางสังคมจะถูกกำหนดและวางระเบียบไว้ เพื่อการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้น จะต้องมีความประพฤติและหน้าที่ทำอะไรบ้างในองค์กรนั้น ๆ และสังคมได้วางระเบียบไว้ อย่างชัดเจนว่าบุคคลในองค์กรดังกล่าว จะต้องเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของตนและผู้อื่นที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เพื่อให้มีมาตรฐานการปฏิบัติงานที่ดี ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับพระสงฆ์ ซึ่งมีสถานภาพทางสังคมที่อยู่ในสถาบันศาสนา พระสงฆ์จึงมีบทบาทในด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็นบทบาทที่ถูกกำหนดไว้ บทบาทตามความคาดหวังและบทบาทที่ปฏิบัติจริง ซึ่งพระสงฆ์จะต้องเข้าใจบทบาทของตนให้ชัดเจน เพื่อที่จะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องด้วย

๒.๑.๔ ที่มาของบทบาท

บทบาทของบุคคลในสังคม เป็นลักษณะของพฤติกรรมที่บุคคลแต่ละคนมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ต่อกันภายใต้กรอบบรรทัดฐานของฐานะ ตำแหน่งที่แต่ละสังคมกำหนด ซึ่งในประเด็นนี้ พัทยา สายหู ได้อธิบายไว้ว่า บทบาทเปรียบเสมือนบทของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้นๆ เป็นตัว (ละคร) อะไร มีบทบาทที่ต้องแสดงอย่างไร ถ้าแสดงผิดบทหรือไม่สมบทบาทก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้แสดงไปเลย นอกจากนี้บทบาทของบุคคลยังขึ้นอยู่กับการกลมกลืนทางสังคม (Socialization) และบุคลิกภาพของบุคคลนั้นด้วย^{๓๐} ซึ่งในประเด็นนี้ ไพบุรย์ ช่างเรียน ได้อธิบายไว้ว่า บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะ สถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ความสามารถ มุมเหตุจูงใจ การอบรมและความพอใจ ดังนั้น จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น บทบาทของบุคคลในแต่ละสังคม จึงมีที่มาสำคัญ ๒ ประการคือ^{๓๑}

๑) บทบาทที่ถูกกำหนดโดยตำแหน่ง ได้แก่ ฐานะของตำแหน่ง กฎระเบียบ หน้าที่ความรับผิดชอบ สิทธิและข้อผูกพัน ซึ่งกำหนดไว้เป็นปกติสถานสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งนั้น

๒) บทบาทที่ถูกกำหนดโดยบุคลิกภาพของบุคคล ได้แก่ ทักษะ ทศนคติ ประสบการณ์ การศึกษาอบรม ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งผู้ดำรงตำแหน่งนั้นจึงถือเป็นแนวปฏิบัติ

กล่าวโดยสรุป บทบาท หมายถึง ผลสืบเนื่องที่มีแบบของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปฏิสัมพันธ์นั้น บทบาทเป็นวิธีการแสดงพฤติกรรมของบุคคลว่าควรปฏิบัติอย่างไร หรือคาดหวังว่าบุคคลอื่นจะปฏิบัติต่อตนอย่างไร บทบาทของ

^{๓๐} พัทยา สายหู, กลไกของสังคม, หน้า ๒๑.

^{๓๑} ไพบุรย์ ช่างเรียน, สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา, หน้า ๒๗.

บุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนเป็นอยู่ บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไป ตามลักษณะของสถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรม ความพอใจ และตำแหน่งหน้าที่ บทบาทที่จริงนั้น เป็นผลแห่งปฏิกิริยาแห่งบุคลิกภาพของ บุคคลที่ครองสภาพของบุคคลที่มีส่วนร่วมในพฤติกรรม และสิ่งกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีในเวลาและ สถานที่ ที่ซึ่งมีการแสดง บทบาท แตกต่างกันไปตามหน้าที่ที่กำหนดไว้เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้น ตามเงื่อนไขและอำนาจหน้าที่

๒.๑.๕ บทบาทของพระสงฆ์กับชุมชน

บทบาทเป็นสิ่งที่ผู้รับหน้าที่ต้องแสดงออก พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน ทางศาสนาและสังคม เพื่ออยู่กับสังคมพระสงฆ์จำต้องได้รับความช่วยเหลือและควรมีบทบาทใน การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์อยู่ในชุมชน ด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ

๑. การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย
๒. สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับ การบำเพ็ญปฏิบัติ

สมณธรรม

๓. โดยคุณธรรม คือ เมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจาก ความทุกข์^{๓๒}

ในส่วนที่เกี่ยวกับชนบทไทย พระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือพัฒนา ชนบท ดังนี้

๑. สงฆ์ทำหน้าที่สั่งสอนธรรมและส่งเสริมให้ชาวบ้านทำบุญกุศลต่าง ๆ
๒. ฝึกหัดอาวุโสหรือสมภารวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ผู้ประนีประนอม และ บางครั้งทำหน้าที่เยียวยารักษาผู้เจ็บป่วย
๓. สงฆ์เป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วยจัดความขัดแย้งของ ประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนโดยส่วนมากเชื่อฟังพระผู้ทรงศีลอยู่แล้ว
๔. สงฆ์ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็กคือที่พ่อแม่หมดความสามารถจะอบรมได้ด้วย ตัวเอง รวมทั้งอนุเคราะห์เด็กกำพร้า
๕. สงฆ์เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากวัด เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตรและการรักษาโรคภัยยาแผนใหม่

^{๓๒}อภิชาติ พันธุเสน, พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรคตอนที ๓ ความหวังทางออกและ ทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

๖. สงฆ์เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน ทำหน้าที่ช่วยวางแผนแนะนำ สนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้นั่นส่วนหนึ่งเป็น เพราะเจ้าหน้าที่รัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้านโดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือ

๗. สงฆ์เป็นผู้นำประชาชนในทางวิญญาณเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สงฆ์สามารถ แก้ปัญหาส่วนตัวของผู้เดือนร้อนใจ

๘. สงฆ์ทำหน้าที่เป็นธรรมทูต และพระธรรมจาริกซึ่งไปเผยแผ่หลักธรรมแก่ ชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเขาเกิดความรู้สึกรักชาติ ไม่ทำไร่เลื่อนลอยและหันมาเคารพนับถือ ศาสนา^{๓๓}

อย่างไรก็ตาม บทบาทหลักของพระสงฆ์ คือ การให้การศึกษแก่ประชาชน โดยเฉพาะในด้านการดำรงชีวิตที่ดั่งงามชีวิตที่ประเสริฐ ตามหลักการพระพุทธศาสนา เรียกว่า บทบาทของครู แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่าเป็น พระบรมครู ทำหน้าที่ฝึกเทวดาและมนุษย์ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เพราะพระองค์ฝึกคนธรรมดา ให้เป็นคนดี (กัลยาณชน) และกลายเป็นคนประเสริฐ (อริยชน) ในระดับสูงสุดดังนั้นบทบาท ของพระสงฆ์ในฐานะครูเป็นบทบาทถาวรตลอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน

อีกบทบาทหนึ่งก็คือ การให้คำปรึกษาเป็นเรื่องสำคัญคนในสังคมคาดหวังโดยทั่วไป มักจะตัดสินใจทำการสิ่งใดได้ยาก ไม่กล้า เกิดความกลัว ฉะนั้นพระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ช่วยใน การตัดสินใจ ให้คำปรึกษาแก่ประชาชนอันเป็นการแสดงออกถึงบทบาทของความเป็นผู้นำด้าน ภูมิปัญญา พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ ยังพบว่า “บทบาทของพระสงฆ์ที่ทำอยู่ในปัจจุบันและ เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ ประการแรก พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ด้วยการมีสำนักปฏิบัติธรรม ต่างๆ ประการสอง ทำหน้าที่ให้การศึกษทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน ทั้งระบบปริยัติธรรม แผนกเดิม คือบาลี นักธรรมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตลอดจนการสื่อสารทางสื่อมวลชน ประการ สุดท้าย การเป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่าง ๆ เป็นผู้นำทำเอง เป็นผู้ประสานงาน เป็นผู้ตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบท เป็นวิทยากรกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา” บทบาท ของพระสงฆ์มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของชาวพุทธ ต้องมีหน้าที่ดังนี้

๑. ที่พึ่งบวช พระสงฆ์เป็นหนึ่งในรัตนะ ๓ เป็นสิ่งที่เคารพนับถือบูชาสูงสุดในพุทธ ศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นผู้นำทางจิตใจ ด้วยการพัฒนาหรือยกระดับจิตใจของคนให้สูงขึ้น ด้วยการมีธรรม มีเหตุผล และเข้าสภาพต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อ หลุดพ้น สามารถเป็นที่พึ่งบวชของพุทธศาสนิกชนชาวบ้าน

๒. สอนธรรม พระสงฆ์นอกจากมีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติพระธรรมคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้าแล้วยังมีหน้าที่สำคัญในการประกาศเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอน เป็นหน้าที่โดย

^{๓๓} รัชนิกร เศรษฐ์, สังคมวิทยาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

ตรงที่พระสงฆ์จะสอนธรรมให้เป็นธรรมทาน เทศนาสั่งสอนอบรมประชาชนทุกชั้นทุกเพศทุกวัย ให้เกิดศรัทธาสาธุความเชื่อความเลื่อมใส ซึ่งบ่งให้รู้บาปบุญคุณและโทษ ความเลื่อม เหตุแห่งความเลื่อม ความเจริญและเหตุแห่งความเจริญ ให้เข้าใจและให้เห็นจริง แนะนำให้ละเว้นความชั่ว หันมาประพฤติดีมีเมตตา สัจจะ กตัญญูกตเวที หิริ โอตตัปปะ ศีล ๕ เป็นต้น

๓. นำปฏิบัติ พระสงฆ์เมื่อศึกษาเข้าใจในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าแล้ว จะต้องปฏิบัติ ปฏิบัติซื่อตรง ปฏิบัติถูกต้องและปฏิบัติชอบ ในธรรมวินัยที่ได้ศึกษาอบรมมาเป็นอย่างดี โดยการรักษาศีล ๒๒๗ อย่างเคร่งครัด ปฏิบัติอภิสมาจารสำรวมอินทรีย์ และการสร้างคุณธรรมต่าง ๆ ที่แสดงเป็นแบบอย่างการครองชีวิต เช่น สันโดษ มีเมตตา สัจจะ ให้เกิดขึ้น อันเป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม

๔. พัฒนา พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่ ช่วยเหลือดำเนินการและให้คำปรึกษาชุมชนหรือชาวบ้านและที่สำคัญ การพัฒนาในสถานที่วัด รั้วกำแพง อาคารและสิ่งก่อสร้างการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่น่าอยู่ให้ร่มรื่นเป็นธรรมชาติ และการพัฒนาต้องสอดคล้อง และถูกต้องตามพระธรรมวินัยและพัฒนาหมู่บ้าน เป็นผู้นำชาวบ้านสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งที่จำเป็นสำหรับชาวบ้านและประชาชนทั่วไป โดยการชักชวนให้ร่วมกลุ่มร่วมแรงร่วมใจและร่วมทุนสร้างกองทุนประจำหมู่บ้าน หรือการสร้างถนนภายในหมู่บ้าน ขุดคู คลองส่งน้ำ ท่อระบายน้ำ สร้างสุขศาลา สวนสุขภาพ เป็นต้น

๕. ปรีกษาดี พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีเป็นที่เชื่อถือศรัทธามาและมีสถานที่อยู่แน่นอนสำหรับสังคมไทย เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ และให้คำปรึกษาในด้านศาสนพิธี ความรู้วิชาทางด้านจิต ช่วยแก้ปัญหาของสังคมชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีปัญหาชีวิต และครอบครัว

๖. มีส่วนช่วยสังคม การช่วยสังคมของพระสงฆ์ ไม่ว่าด้านเศรษฐกิจ สอนรู้จักขยันหมั่นเพียร สอนให้รู้จักเก็บออมรู้จักประหยัด สอนให้สันโดษ ด้านการปกครอง เป็นแบบอย่างที่ดีในการบริหารกิจกรรมคณะสงฆ์ให้อยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัย ช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชนชาวบ้านกลุ่มหรือเผ่าต่าง ๆ ให้เป็นพลเมืองดีมีศีลธรรม ลดปัญหาเหล่านี้พระสงฆ์จะมีความเข้าใจและสามารถเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถมีส่วนช่วยในด้านการศึกษาของชาติ ให้การศึกษาแก่คนยากจน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นศูนย์กลางของศึกษาชุมชน เป็นต้น^{๓๔} และพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบันพระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกลงในสังคมจนเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งของสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นสถาบันทาง

^{๓๔}คุณ โทจันทร์, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนา, (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๐-๑๑๗.

ศาสนาคงประกอบที่มีความสำคัญยิ่ง คือวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิต ศีลธรรมและพฤติกรรมต่าง ๆ ^{๓๕}

พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่เคารพของชาวบ้านในชุมชนแล้วยังนับว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม หากนักวิชาการนำความรู้ รู้จักทรัพยากรและแรงงานมาใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ดังพระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ขออัญเชิญมา ณ ที่นี้ การใช้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่อาจดูไม่ใหญ่โตนัก แต่ประสิทธิภาพสูงและอำนวยความสะดวกโดยตรงได้มาก โดยการนำเอาทรัพยากรตามธรรมชาติ ความรู้ ความสามารถ ตลอดจนแรงงานของคนส่วนใหญ่ให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยและให้เกิดความเสียหายหรือสูญเปล่า น้อยที่สุด การสร้างความเจริญในลักษณะนี้ จะช่วยสร้างความเจริญของกิจการส่วนร่วมได้แน่นอน ^{๓๖}

บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามกาลเทศะ บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชน ตามแนวความคิดของพระราชวรมุนี ประกอบด้วยการให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ

๑. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจและด้วยความประพฤติเป็นตัวอย่างตลอดจนสถานที่วัดที่สงบรรมเย็นเป็นองค์ประกอบสำหรับการหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง
๒. การให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่น ๆ เท่าที่ทำให้ เช่น ในทางวิชาการ เป็นต้น ผู้ที่ปรึกษาสะดวกใจและสนิทใจ

๓. ในสังคมที่จะพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าได้พระผู้นำท้องถิ่นที่มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม เป็นศูนย์กลางจะเป็นผู้นำชี้ช่องในการนำท้องถิ่นให้ได้รับความเจริญใหม่ ๆ ได้ บทบาทนี้อาจจะประกอบด้วยการเสนอแนะให้คิดริเริ่มว่า ในท้องถิ่นนั้นมีอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเป็นศูนย์รวมชักชวนประชาชนมาทำงานนั้นหรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในท้องถิ่นจะควรหรือไม่ควร

^{๓๕} พินิจ ลาภชานนท์, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๐.

^{๓๖} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : พาสีโก, ๒๕๒๔), หน้า ๖๓.

๔. การสังเคราะห์ทางจิตใจเป็นสิ่งสำคัญในทางศาสนาและยังเป็นสิ่งจำเป็นอยู่สำหรับประชาชนทั่วไป แม้ที่เป็นพระพุทธรูปศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจสืบเนื่องมาจากความเร้นลับของชีวิต อย่างที่บางท่านเรียกว่า การบำรุงขวัญ ได้แก่ บทบาทประเภทพิธีกรรมต่าง ๆ^{๓๗} บทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือสังคมว่ามีอยู่ ๒ เรื่องแนะนำให้ทำ ได้แก่ การแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การทำให้ดู เป็นการแสดงแบบอย่างการครองชีวิตอย่างสันโดษ มีเมตตา สัจจะ หิริ โอตตปปะ

ส่วนบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนควรปฏิบัติดังนี้

๑. เป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูล ข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุขมีศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง

๒. พัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยกระบวนการให้การศึกษอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีสรีรภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อบุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

๓. ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด รวมทั้งการจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชน

๔. ส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยต่อเนื่องยาวนานแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ พระสงฆ์จึงควรปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนทางด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นศาสนาประจำชาติของพุทธศาสนิกชนในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมให้เป็นผู้ดี ผู้รู้และผู้เบิกบานอยู่เสมอ

๕. ให้การสังเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากและเดือดร้อน ในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งในโครงการของสังคมชุมชน เมื่อประชาชนประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนพระสงฆ์จึงควร

^{๓๗}อนันท์ วิริยะพินิจ, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕-๔๖.

ให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากเท่าที่จะสามารถทำได้โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษา แนะนำ และการให้กำลังใจ

๖. ช่วยแก้ไขปัญหของชุมชน พระสงฆ์ควรมึบทบาทในการแก้ไขปัญหของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้นิโรธ ทางแห่งการดับทุกข์ และรู้มรรค วิธีที่จะดับทุกข์

๗. ช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คือ การพัฒนาด้านจิตใจการพัฒนาด้านสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน

ดังนั้นจึงถือว่า พระสงฆ์จะต้องพยายามสร้างเครือข่ายประสานงานและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ให้เป็นชุมชนหรือกลุ่มเพื่อที่จะทำให้สังคมหรือชุมชนรอบข้างยอมรับ จึงจะทำให้การสร้างชุมชนนั้นมีการเรียนรู้ องค์ความรู้ ซึ่งเป็นบทบาทที่จะต้อง ชี้นำทางในการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านแนวความคิด แนะนำ สั่งสอน เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ อันเป็นการชักนำแนวทางไปสู่การพัฒนาสังคม ชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านจิตใจ ทางด้านเศรษฐกิจ เพราะคณะสงฆ์มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์สามัคคีกันดีเป็นรูปแบบแล้ว ระบบการจัดการ การบริหารชุมชน การปกครองก็เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมกลุ่มย่อย ๆ ไปสู่การพัฒนาสังคมขนาดใหญ่ขึ้น^{๓๔}

พระสงฆ์และวัดเป็นแหล่งรวมความรู้ภูมิปัญญาเก่า พระและวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาความรู้และภูมิปัญญาตามประเพณีได้อย่างดี ในภาคเหนือและภาคอีสาน พระและวัดสามารถจัดการสอน การอ่านเอกสารโบราณ ซึ่งเขียนด้วย “ตัวเมือง” หรือ “ตัวธรรม” ได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นพระหรือวัดในเขตชุมชนและเมือง พระและวัดสามารถมีบทบาทและตอบสนองความต้องการความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ว่าพระต้องมีความปรารถนาที่จะทำเช่นนั้น จำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นจริงเกิดขึ้นแก่องค์กรคณะสงฆ์ กล่าวคือ พระและวัดต้องไม่ถูกกันออกไปจากเป็นสมบัติของรัฐแต่เพียงอย่างเดียวชาวบ้านต้องรู้สึกด้วยว่า พระและวัดมีบทบาทสำคัญในชีวิตของตน เพราะชีวิตของชาวบ้านไม่ว่าในเขตชนบทหรือเขตเมือง ก็ล้วนเกี่ยวพันอยู่กับพระและวัดเสมอไม่ว่าแสวงหาความสบายใจจากพิธีกรรมเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องไปถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือแม้แต่การสร้างพลังต่อรองทางการเมือง พระและวัดเคยมีบทบาทและสถาน

^{๓๔} อภิชาติ พันธเสน, พัฒนาการชนบทไทย : สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, หน้า ๒๐๖.

เช่นนี้มาก่อนวัฒนธรรมไทยโบราณ^{๓๙} พระภิกษุกับวัดยังต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม และทางราชการอยู่ตลอดไปสถาบันแห่งนี้จึงอำนวยความสะดวกและการบริหารของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนแถบชนบทที่ยังรับบริการจากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึง ซึ่งมีจำนวนกว่า ๕๐ เปอร์เซ็นต์ กล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญของวัฒนธรรมไทย ดังจะเห็นได้ว่า เหตุการณ์สำคัญในชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา วัดและภิกษุเป็นสถาบันที่สำคัญ ในการให้ความช่วยเหลือ ให้การบริการตามความจำเป็น ตามความต้องการของประชาชนอยู่เสมอ นับได้ว่าสถาบันนี้มีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคมมาโดยตลอด วัดเป็นแหล่งสำคัญในชีวิตทางศาสนาและสังคม เป็นแหล่งการสมาคมเป็นที่มาแห่งวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นสถานที่ช่วยแก้ปัญหา ต่าง ๆ ของครอบครัวไทย^{๔๐} นอกจากนั้น “บทบาทของพระสงฆ์นั้นจะต้องมองเห็นวัตถุประสงค์และหน้าที่ของตนเองให้ชัดเจนจะต้องสร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคมส่งเสริมการเข้มแข็งของชุมชน แก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธีหรือนุรักษ์สิ่งแวดล้อม”^{๔๑}

๒.๑.๖ บทบาทของพระสงฆ์กับโครงการพัฒนา

ปัจจุบันนี้มีโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาหลายโครงการ ดังนี้^{๔๒}

๑. โครงการอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.)

จัดตั้งขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์นำหลักธรรมเข้าไปอบรมสั่งสอนประชาชน เพื่อขจัดปัญหาความสับสน อันจะส่งผลให้สังคมสงบร่มเย็นและให้พระสงฆ์ในชนบทได้มีบทบาทและเป็นแกนนำในการส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยการพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้านเพื่อทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น

^{๓๙} นิธิ เอียวศรีวงศ์, มองอนาคต, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

^{๔๐} ทินพันธุ์ นาคตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๑.

^{๔๑} ประเวศ วะสี, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิซีเมนต์ไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๙.

^{๔๒} กรมการศาสนา, คู่มือพัฒนาวัตถุยานการศึกษาในวัด ลานวัด ลานใจ ลานกีฬา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๑), หน้า ๓๑-๓๓.

๒. โครงการพระธรรมทูต

เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ อยู่ภายใต้ระเบียบกองงานพระธรรมทูต โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์ไปประกาศหลักธรรมคำสั่งสอนทั้งในและนอกประเทศให้ประชาชนมีความเข้าใจในหลักธรรม ปรับปรุงแนวทางส่งเสริมเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน ส่งเสริมพัฒนาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ให้สามารถปฏิบัติภารกิจในด้านเผยแผ่หลักธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพตลอดจนส่งเสริมให้พระสงฆ์ให้การช่วยเหลือและพัฒนาสังคมมากขึ้น

๓. โครงการพระธรรมจาริก

จัดตั้งขึ้นภายใต้ระเบียบพระธรรมจาริก พ.ศ. ๒๕๒๙ (กรมการศาสนาปรับปรุง ๒๕๓๔) ได้รับความร่วมมือจากกรมประชาสัมพันธ์ โดยมีจุดประสงค์ให้พระสงฆ์ได้พัฒนาจิตใจชาวเขาและชาวไทยพื้นราบในถิ่นทุรกันดาร ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยประสานงานกับราชการ เพื่อให้ชาวเขาได้รับรู้ถึงความห่วงใยเอาใจใส่ของรัฐบาล เพื่อสร้างความสำนึกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเพื่อสนับสนุนนโยบายด้านความมั่นคงแห่งชาติ ทั้งทางตรงและทางอ้อม^{๔๓}

๔. โครงการพระจริยานิเทศก์

เริ่มโครงการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ โดยได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ทั้งสองแห่ง ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีนักวิชาการทางศาสนาประจำถิ่นเพื่อเป็นที่รวมสถิติข้อมูลและการแก้ปัญหาศาสนาและเพื่อเป็นหน่วยสาธิตพิธีกรรมทางศาสนาในถิ่นนั้น ๆ ให้เป็นไปตามนโยบายของทางราชการและของทางคณะสงฆ์อันเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยเร่งรัดพัฒนา กิจกรรมทางด้านศาสนาและสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์ระดับต่าง ๆ ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป^{๔๔}

๕. โครงการอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน

มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเด็กและเยาวชนเข้าสู่พระพุทธศาสนาและได้รับการอบรมปณิสัยแต่ยังเยาว์ ในระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อน

๖. โครงการศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด

จุดประสงค์เพื่อให้วัดได้มีบทบาทช่วยเหลือสังคม ด้วยการช่วยเหลือดูแลเด็กที่พ่อแม่มีภาระต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ทำให้ไม่สามารถดูแลบุตรหลานของตนเองได้

^{๔๓}กรมประชาสัมพันธ์, ระเบียบคณะพระธรรมจาริกว่าด้วยการบริหารโครงการพระธรรมจาริก, (กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๒-๓.

^{๔๔}เฉลิม อุตกฤษฎ์, “การศึกษาบทบาทพระภิกษุในการพัฒนาชุมชน”, วิทยานิพนธ์ปริญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙), ภาคผนวก.

ผลประโยชน์ที่ตามมาคือ เด็ก ๆ ได้รับการปลูกฝังให้มีจิตใจดีมีเมตตาอยู่ในศาสนาได้รับการอบรมให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรมตั้งแต่ยังเล็ก ๆ

๗. โรงเรียนพุทธศาสนาวินวาทิตย์

จุดประสงค์เพื่อให้เยาวชนได้มีที่ศึกษาอบรมความรู้เพิ่มเติมทางศาสนาในวันหยุดและได้รับการปลูกฝังศีลธรรมจริยธรรมให้เป็นคนมีคุณธรรมประจำใจมีจิตสำนึกรับผิดชอบมองเห็นคุณค่าของศาสนาและนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาช่วยเสริมการเรียนรู้ของตนให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น สามารถนำหลักธรรมประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนานั้นมีหลายอย่าง กล่าวคือ สามารถที่จะเข้าไปพัฒนาได้ในเกือบทุกเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับจริยธรรมคุณธรรมของสังคม

เมื่อศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์แล้วก็จะได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาว่ามีผู้ให้ความหมายและให้คำจำกัดความเกี่ยวกับการพัฒนาไว้อย่างไรบ้าง

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ก่อนที่จะกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนนั้นผู้วิจัยจะได้กล่าวความหมายของการพัฒนาซึ่งได้มีนักวิชาการจำนวนมากที่ได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้เป็นจำนวนมากดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการพัฒนา

ความหมายของคำว่า “พัฒนา” ในภาษาไทย มาจากคำว่า “วฑฺฒน” ในภาษาบาลี และ “วรณ” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า ความเจริญ^{๔๕} และการพัฒนา คือ การคุ้มครอง การเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมประการหนึ่ง การสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่สุดที่เราต้องการให้เกิดขึ้นในปริมาณที่เพียงพอ^{๔๖} และการพัฒนา คือความเจริญก้าวหน้าโดยทั่ว ๆ ไป เช่น การพัฒนาหน่วยงาน ชุมชนหรือประเทศ คือ การทำให้สิ่งเหล่านั้นดีขึ้น เจริญขึ้นสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ได้ดียิ่งขึ้นหรืออาจจะกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่หยุดนิ่ง^{๔๗}

^{๔๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๖), หน้า ๕๘๐.

^{๔๖}พระธรรมญาณมุนี, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่น, เอกสารประกอบการประชุมพระสังฆาธิการและผู้นำประจำปี ๒๕๒๓ อำเภอท่าม่วง จังหวัดชลบุรี, หน้า ๒๙.

^{๔๗}สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

หรือการพัฒนา หมายถึง กระบวนการ (Process) ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของกลุ่มบุคคลเป้าหมายมุ่งให้เกิดความเสมอภาคและการกระจายอย่างเป็นธรรมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนน้อยที่สุด ทั้งนี้กระบวนการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาสามารถที่จะกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างบังเกิดผล ^{๔๘}

สนธยา พลศรี ได้สรุปแนวคิดของนักวิชาการต่าง ๆ ที่กล่าวความหมายของการพัฒนาได้ว่า

๑. การทำให้ดีขึ้น เจริญขึ้นก้าวหน้าขึ้นโดยไม่หยุดนิ่ง
๒. การเปลี่ยนแปลงจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจอย่างมีระบบ
๓. การกระจายรายได้ของบุคคลในชุมชน
๔. กระบวนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
๕. กระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชนบททั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม
๖. กระบวนการจัดองค์การทางสังคมที่มีสมรรถภาพดีกว่า
๗. การปรับปรุงระบบสังคมให้ทันสมัย
๘. การเพิ่มขีดความสามารถของสังคมอย่างสูงสุด
๙. การเปลี่ยนแปลงในระบบทั้งคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม
๑๐. การเปลี่ยนแปลงที่มีทิศทางหรือวางแผนไว้ล่วงหน้า
๑๑. การสร้างความเสมอภาคทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและระหว่างชุมชนต่าง ๆ

๑๒. การปรับปรุงเงื่อนไขต่าง ๆ ที่สังคมไม่พึงปรารถนา ^{๔๙}

จากความหมายข้างต้นอาจแบ่งแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาออกได้ ๔ กลุ่มตามแนวความคิด ได้ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง ความเจริญเติบโต (Growth) คือเป็นการเพิ่มของผลผลิตซึ่งกระทำโดยระบบสังคมร่วมกับสิ่งแวดล้อม เช่น การผลิตข้าวเพิ่มขึ้น การสร้างถนน สะพาน เขื่อน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๒ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบกระทำการ เช่น มีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม ระบบการเมืองและระบบบริหาร

กลุ่มที่ ๓ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนาเป็นการเน้นถึงวัตถุประสงค์หลักถ้าเป็นการบริหารด้วยวัตถุประสงค์ (Management by objectives) คือการทำงานที่มุ่งวัตถุประสงค์

^{๔๘}ดิเรก ฤกษ์หรัย, การพัฒนาชนบท : เน้นการพัฒนาสังคมและแนวความคิดความจำเป็นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๒.

^{๔๙}สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, หน้า ๘.

เป็นหลัก กล่าวคือ การพัฒนาต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์และความต้องการที่ได้รับ
ความเห็นชอบหรือการสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง

กลุ่มที่ ๔ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงโดยการวางแผน
เพื่อไปใช้ในการดำเนินการเพื่อกำหนดหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามความมุ่งหมายและ
วัตถุประสงค์

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาจึงเป็นการวางแผนเพื่อหามาตรการให้หลุดพ้นจากความ
ทุกข์ยากที่ไม่พึงปรารถนา โดยการชักชวนหรือกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง
สังคมของประชากรเป้าหมาย โดยโครงการที่วางขึ้นนั้น เพื่อปฏิบัติการให้บรรลุผลตาม
เป้าหมายด้วยกลวิธีการทำงานพัฒนาต่าง ๆ

๒.๒.๒ ความหมายของชุมชน

ชุมชน คือ “กลุ่มชนซึ่งรวมกันอยู่โดยมีความรู้สึกผูกพันกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ซึ่งจะทำให้เกิดการปฏิบัติระหว่างกันมีความสัมพันธ์ระหว่างกันและการรวมกันอยู่ในเขตนั้น”^{๕๐}
หรือชุมชน คือ “หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยในอาณาเขตบริเวณ
เดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความรู้สึกผูกพันกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะโดยอาศัย
หลักผูกพันในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หรือศาสนาเดียวกัน ก็ตามที่ทำให้แต่ละคนมีความรู้สึก
เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้นๆ”^{๕๑} “และมีการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ หลายด้านร่วมกัน”^{๕๒} “เพื่อ
สนองความต้องการทางเศรษฐกิจ และสังคมของสมาชิก ชุมชน”^{๕๓} “เป็นหน่วยทางสังคมที่
ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่น ครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัว โรงเรียน
วัด ร้านค้า โรงงาน ฯลฯ รวมกันเป็นหมู่บ้านเป็นเมือง”^{๕๔}

จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงสรุปความหมายของชุมชนได้ว่าชุมชน หมายถึงกลุ่ม
บุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือบังคับเดียวกัน มีการ
สังสรรค์กัน มีความใส่ใจร่วมกันและมีผลประโยชน์คล้าย ๆ กันและมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่าง
เดียวกัน เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือ มีวัฒนธรรมร่วมกัน
นั่นเอง

^{๕๐} สุวิทย์ ยິงวรพันธ์, พัฒนახอบทในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑), หน้า ๕๑.

^{๕๑} จีรพรรณ กาญจนจิตรา, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๒๐), หน้า ๒๐.

^{๕๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๒๐.

^{๕๓} สุวิทย์ ยິงวรพันธ์, พัฒนახอบทในประเทศไทย, หน้า ๕๓.

^{๕๔} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๓.

๒.๒.๓ ความหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นจริงอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่ดีงามหรือเจริญ) กล่าวคือเป็นการจูงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ การพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned community change)^{๕๕} ลักษณะการพัฒนาชุมชนคือ การพัฒนาคนให้มีความสามารถในการคิด ตัดสินใจ การกระทำ การรับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินกิจการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเองและชุมชนรวม^{๕๖} และยังเป็นกระบวนการ (Process) ทำงานอย่างหนึ่งและเป็นกลยุทธ์ ๑ หนึ่ง (Strategy) ซึ่งมีจุดหมายปลายทางสูงสุดอยู่ในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและคุณธรรม

ทองคุณ หงษ์พันธ์ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน (Community development) ไว้ ๔ ลักษณะ คือ

๑. การพัฒนาชุมชน คือการสร้างสรรคความเจริญและยับยั้งความเสื่อมของชุมชน
๒. การพัฒนาชุมชนเป็นการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความรู้และความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลร่วมกัน
๓. การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งชักจูง และส่งเสริมประชาชนให้มีความกระตือรือร้นสนใจที่จะเข้าร่วมมือดำเนินการปรับปรุงการทำมาหากิน และสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น
๔. การพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนากำลังความคิด และความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมกัน ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐบาลกับประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกันเพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัยและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติ และการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย^{๕๗}

^{๕๕} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐.

^{๕๖} วิรัช เตียงหงษากุล, หลักการพัฒนาชุมชน บทบาทของสถาบันการศึกษากับการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๓.

^{๕๗} ทองคุณ หงษ์พันธ์, แนวคิด ทฤษฎีและการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑.

จากแนวทางดังกล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) อันเป็นทั้งวิธีการ (Method) และยังเป็นทั้งโครงการหรือแผนงาน (Program) อีกทั้งขบวนการ (Movement) อยู่ในตัวเสร็จ ซึ่งในหลักการดังกล่าว ก็เพื่อการพัฒนาให้คนในชุมชนมีคุณภาพ คุณธรรมในการดำรงชีวิตอยู่ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมด้วยกัน

๒.๒.๔ จุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ดำเนินแบบต่อเนื่องและค่อยเป็นค่อยไปโดยอาศัยหลักความต้องการและการริเริ่มจากประชาชนเป็นหลักเพื่อว่าผลที่ได้รับจะเป็นการแน่นอนและถาวรต่อไป จึงได้มีการกำหนดจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ ดังนี้

๑. มุ่งที่จะเปลี่ยนทัศนคติของประชาชน จากสภาพหรือสถานการณ์อันเก่าแก่ให้หันมาสนใจและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ในปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์และมีความคิดก้าวหน้าต่อไป
๒. มุ่งที่จะให้ประชาชนมีความสำนึก ในการที่ตนเป็นสมาชิกของชุมชนรู้จักร่วมแรงร่วมใจกันแก้ไขปัญหาและความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อความเจริญของตนเองและชุมชน
๓. มุ่งที่จะให้ประชาชน มีความรับผิดชอบ รู้จักรับผิดชอบในการทำงานกิจกรรม รับผิดชอบในการดำเนินงาน รับผิดชอบต่อตนเอง ต่อชุมชน และต่อประเทศชาติในที่สุด
๔. มุ่งที่จะให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง มีความกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหาของชุมชน มีความคิดริเริ่มและปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยรัฐบาลจะเข้าช่วยเหลือเมื่อเกินขีดความสามารถของประชาชนที่จะร่วมมือกันทำเอง^{๕๘}

จากความมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน สรุปได้ว่า เป็นความมุ่งหมายให้ประชาชนที่อยู่ในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีการศึกษาเป็นพื้น พัฒนาคุณธรรม นำผลผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อมดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนก็คือ การพัฒนาคนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและส่งเสริมสิ่งแวดล้อมให้ดี จุดมุ่งหมายของการพัฒนาก็จะยั่งยืนต่อไป

๒.๒.๕ ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

จิรพรรณ กาญจนจิตรรา ได้อธิบายไว้ว่า “ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้น ถือว่าพลังสำคัญที่จะบันดาลให้งานบรรลุผลสำเร็จความมุ่งหมายนั้นมาจากประชาชน โดยเชื่อว่าประชาชนทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจนต่ำต้อยหรือด้อยการศึกษาเพียงใด ก็ยังมีพลังและความปรารถนาที่จะปรับปรุงวิถีการดำรงชีวิตของคนให้มีมาตรฐานสูงขึ้น

^{๕๘} สุเทพ เชาวลิศ, *หลักการพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๓-๒๔.

การกระตุ้นเตือนและ ค่อยเชี่ยพลังดังกล่าว จะเป็นผลให้มีการชุดค้นและนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนชนบทไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชุมชนในทุกด้านพร้อม ๆ กัน ประชญาของการพัฒนาชุมชนจึงยึดถือไว้ว่า ถ้าประชาชนได้บรรลุถึงความปรารถนาหรือความสุขในชีวิตได้มากเท่าใดก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ดีงามเท่านั้น และการช่วยเหลือในลักษณะนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ในสังคมด้วยกัน” ^{๕๕} สอดคล้อง กับ **พัณณ์ บุญยรัตพันธุ์** ได้กล่าวถึงเรื่องปรัชญาของการพัฒนาชุมชนไว้ ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรม และอย่างบุคคลมีเกียรติ ในฐานะที่กำหนดวิธีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ

๒. บุคคลแต่ละคนย่อมมีสิทธิและสามารถที่จะกำหนดวิธีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ

๓. บุคคลแต่ละคนถ้าหากมีโอกาสแล้วย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้เปลี่ยนแปลงทัศนคติประพฤติปฏิบัติและพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้

๔. มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำ และความคิดใหม่ ๆ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่และพลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโตและนำออกมาใช้ได้ถ้าได้รับการพัฒนา

๕. การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้านเป็นสิ่งที่ยิ่งปรารถนาและมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน และรัฐ^{๖๐}

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าปรัชญาของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคนว่าเป็นทรัพยากรที่มีความหมายและสำคัญที่สุด มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นถ้ามีโอกาส การพัฒนาทั้งหลายจะปราศจากผลสิ้น ถ้าหากมองข้ามในเรื่องการพัฒนาบุคคลแต่ละคนให้มีทัศนคติที่ถูกต้องและมีขีดความสามารถสูงขึ้นอีกประการหนึ่ง การพัฒนาชุมชน ก็คือ ความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเลื่อมล้ำต่อกันสูงที่เห็นได้ชัดในหมู่มวลชนนั้นเป็นเรื่องที่อารยสังคมพึงยึดมั่น ประการสุดท้ายความไม่รู้ ความต้อตั้งและการใช้กำลังบังคับ เป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา และความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม

^{๕๕} จีรพรรณ กาญจนจิตตรา, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓), หน้า ๓๗.

^{๖๐} พัณณ์ บุญยรัตพันธุ์, **การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๗), หน้า ๑-๒.

และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็ต้องยึดหลักการรวมกลุ่มและการทำงานกับกลุ่มเพราะมนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มและทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คนได้เจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด

๒.๒.๖ หลักการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นเพียงหลักการเท่านั้น ซึ่งทางองค์การสหประชาชาติได้กำหนดหลักการดำเนินงานพัฒนาในที่ประชุมเดือนมีนาคม ๒๕๐๐ ไว้ ๑๐ ประการ คือ

๑. โครงการพัฒนาชุมชน จะต้องให้สอดคล้องกับความต้องการอันแท้จริงของประชาชนเริ่มจากโครงการง่าย ๆ ก่อนแล้วค่อย ๆ ไปสู่โครงการที่ยากขึ้น

๒. โครงการพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องเป็นโครงการอเนกประสงค์ คือ มีวัตถุประสงค์เพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน หรือปรับปรุงความสุขความเจริญได้ในหลาย ๆ ด้านพร้อม ๆ กัน

๓. การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องเริ่มการดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติประชาชนพร้อม ๆ กับการพัฒนาชุมชน หรือพร้อม ๆ กับการดำเนินการของชุมชน

๔. ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในโครงการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ เพื่อเป็นการสร้างพลังชุมชนและจัดรูปสถาบันหรือหน่วยงานปกครอง หน่วยงานบริหารงานของประชาชนขึ้น

๕. ต้องแสวงหาผู้นำในท้องถิ่นและพัฒนาผู้นำท้องถิ่นขึ้นตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของชุมชน

๖. ให้สตรีและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการให้มากที่สุด เพราะสตรีมีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวของงานแนะแนวความคิดต่าง ๆ ส่วนเยาวชนสามารถเป็นกำลังรับช่วงงานและขยายผลงานได้เป็นอย่างดี

๗. รัฐบาลจะต้องจัดบริการไว้ให้พร้อมเพื่อสนับสนุนงาน และเป็นหลักประกันในประสิทธิภาพของผลงานและเป็นกำลังใจให้แก่ประชาชน

๘. ต้องมีการวางแผนงานเพื่อการพัฒนาชุมชนตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่น และการบริหารในทุกๆระดับจะต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

๙. ในการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนนั้น ควรสนับสนุนให้องค์การของเอกชน องค์การอาสาสมัครต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

๑๐. ในการวางแผนการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องมีการวางแผนให้มีการพัฒนาหรือความเจริญก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ระดับกับทุกส่วนของประเทศ^{๖๐}

^{๖๐} สรรยา พลศรี, ทัศนวิสัยและหลักการพัฒนาชุมชน, หน้า ๕๔-๕๕.

หลักการพัฒนาชุมชนถือเป็นแม่แบบของการพัฒนาชุมชนในทุกแง่มุมจากการสรุปไว้ ๑๐ ข้อดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าครอบคลุมถึงการวางแผนการพัฒนาชุมชนอย่างครบถ้วน

๒.๒.๗ เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนต้องมีเป้าหมายที่สำคัญในการดำเนินงาน จึงนำเสนอ นักวิชาการทางสังคมศาสตร์ด้านการพัฒนาไว้ คือ

จีรพรรณ กาญจนจิตรรา กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนว่า เป้าหมายสุดท้ายสุด (Ultimate goal) คือการพัฒนาคน โดยมุ่งให้คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการแก้ไขปัญหาการตัดสินใจของตนเองในการที่จะปรับปรุงสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชุมชน บนพื้นฐานของการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย^{๖๒}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้พูดถึงเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนนั้น เป็นเป้าหมายอุปกรณ์ (Instrumental goal) คือ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุ และไม่ใช่วัตถุ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา สังคม วัฒนธรรม ครอบครัวและประชากรอนามัยและสาธารณสุข นันทนาการ^{๖๓}

สุเทพ เชาวลิต กล่าวว่า “กรมการพัฒนาชุมชน มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. เร่งการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ และลดรายจ่ายของชุมชน
๒. ปรับปรุงส่งเสริมสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น
๓. ปรับปรุงส่งเสริมอนามัย และสุขภาพ
๔. ส่งเสริมการศึกษา และวัฒนธรรมตลอดทั้งให้เรียนรู้ในสิ่งที่จำเป็น
๕. พัฒนาประชาชนให้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนจากเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพสมบูรณ์นั้นต้องพัฒนาทั้งคนและสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน^{๖๔}

๒.๒.๘ องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนมีองค์ประกอบมรหลากหลาย ซึ่งแต่ละองค์ประกอบล้วนมีความสำคัญ ในที่นี้จะกล่าวไว้ ๑๐ ประการ คือ

๑. การพัฒนาชุมชน คือ การพยายามที่จะยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนภายในชุมชนให้ดีขึ้นหรืออาจจะกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้คนหรือ

^{๖๒} จีรพรรณ กาญจนจิตรรา, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๕๒.

^{๖๓} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๑๖-๒๐.

^{๖๔} สุเทพ เชาวลิต, หลักการพัฒนาชุมชน, หน้า ๓๔.

ชุมชนนั้นมีความเจริญขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทั้งนี้หมายถึง การทำให้คนในชุมชนนั้นมีความกินดีอยู่ดีดีขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากราษฎรเอง โดยราษฎรจะต้องช่วยด้วยตนเองในการพัฒนาด้วยการเข้ามาคิดพิจารณาตัดสินใจและดำเนินการด้วยตนเองบนพื้นฐานของความสมัครใจ ทั้งนี้เพราะการพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ตัวประชาชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาทุกสายต้องการให้ประชาชนมีทักษะ มีความรับผิดชอบที่จะช่วยเหลือตนเอง

๒. การพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือเป็นลักษณะทางกายภาพตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน การประพฤติปฏิบัติแบบเก่า ๆ ของชุมชนนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างด้วยกัน ด้วยวิธีการให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและแนวความคิดให้ถูกต้อง

๓. การดำเนินงานจะต้องสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน ทั้งนี้หมายถึงว่ากิจกรรมใด ๆ ที่จะนำไปส่งเสริมให้ประชาชนรับปฏิบัติ จะต้องเป็นกิจกรรมที่ประชาชนมีความต้องการอยู่แล้ว หรือเป็นกิจกรรมที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของประชาชน และสามารถทำให้ประชาชน รู้สึกต้องการได้

๔. การพัฒนาชุมชนจะต้องใช้หลักการย่วยุ เร่งเร้า ส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความคิด ริเริ่มและรู้จักวิธีช่วยตนเองโดยพลังกลุ่มคน ตลอดจนการดำเนินการไปตามโครงการพัฒนานั้น

๕. ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน ย่วยุและส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดริเริ่มขึ้น

๖. แผนงานพัฒนาที่อาศัยความร่วมมือระหว่างประชาชนกับประชาชน และประชาชนกับหน่วยงานของรัฐบาล และองค์การอาสาสมัครเอกชน

๗. รัฐบาลหรือแหล่งให้ความช่วยเหลือจากภายนอก จะให้ความช่วยเหลือเฉพาะสิ่งใดสิ่งที่เกิดความสามารถที่ชุมชนหรือราษฎรจะจัดหามาได้เอง เช่น ความรู้ทางวิชาการ วัสดุ และเงินเท่าที่จำเป็น

๘. จะต้องมีการรวบรวมผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน มิใช่ดำเนินการแต่เพียงหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใด เพราะปัญหาของชุมชนอยู่นอกเหนือความสามารถของหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใด โดยเฉพาะและการที่จะพัฒนาชุมชนให้ได้ผลจะต้องเป็นการพัฒนาโดยมุ่งประชาชนเป็นหลัก ดังนั้นจึงใช้หลักการที่เรียกว่าการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ คือ มุ่งที่จะพัฒนาทุก ๆ ด้าน ไม่ใช่เพียงด้านใดด้านหนึ่งด้านเดียว

๙. ขบวนการพัฒนาชุมชน จะต้องพิจารณาถึงสังคม ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นหลัก

๑๐. วิธีการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยหลักการและแนวทางระบอบประชาธิปไตยเป็นพื้นฐานในการดำเนินการ^{๖๕}

๒.๒.๙ วิธีการพัฒนาชุมชน

จากความหมาย แนวคิด หลักการพัฒนาชุมชนที่ศึกษามาแล้วในเบื้องต้นและพื้นฐานในการที่จะกำหนดวิธีการที่จะใช้ในการพัฒนาชุมชน นักวิชาการและนักปฏิบัติการพัฒนาชุมชน ได้กล่าวถึงวิธีการพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

ยูว์ธัมน์ วุฒิเมธี ได้เสนอแนะวิธีการพัฒนาชุมชนไว้ ๗ วิธีการคือ^{๖๖}

๑. การให้การศึกษอบรมแก่ประชาชนที่มีการศึกษาต่ำให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์โดยกระบวนการให้การศึกษอบรม พัฒนาความรู้ ความคิด เจลียวฉลาด อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์แต่สิ่งที่ดีงามซึ่งได้จากการศึกษอบรม

๒. การจัดตั้งกลุ่มและพัฒนากลุ่มหรือองค์กรของประชาชนให้เป็นผู้พร้อมที่จะรับและร่วมปฏิบัติในสิ่งเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อันเกิดจากการพัฒนาอยู่เสมอ รวมทั้งพลังความคิด แรงกาย แรงใจ และวัสดุ เงินทุน เพื่อรวมกันเป็นกลุ่มขึ้น และเป็นองค์กรสร้างพลังการคิด ตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบต่อกัน อันเป็นการสร้างความเชื่อมั่นร่วมกันในหมู่ประชาชนเป็นตัวของตัวเองในที่สุด

๓. การสรรหาและพัฒนาผู้นำของชุมชน การจัดตั้งกลุ่มของประชาชนขึ้น เพื่อบริหารงานและคิดสร้างกิจกรรมและเนะนำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มออกให้เกิดประโยชน์ โดยต้องมีผู้นำและผู้ปฏิบัติงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เป็นผู้นำที่ดีและเข้มแข็งสามารถปฏิบัติหน้าที่ด้านบริการและนำความคิดประชาชนแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐได้เป็นอย่างดี

๔. การส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐออกไปปฏิบัติงานอย่างเป็นมิตรกับประชาชนในชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐควรทำหน้าที่เป็นเพื่อนคู่คิด คอยแนะนำแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการคิดริเริ่ม การแสวงหาพลังมวลชน กระตุ้น เร่งเร้าให้ประชาชนมีความคิดริเริ่ม และกล้าคิด มีความรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชนของตนเองได้

๕. การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน การพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นว่าการเริ่มต้นที่ดีช่วยให้งานสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง และการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาชุมชนนั้นไม่ควรจะล้มเหลวเพราะจะเป็นการทำลาย แรงบันดาลใจ ความกล้ากระตือรือร้นในการทำงานของประชาชน ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชนควรต้องมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและตระหนักในปัญหามากขึ้น ดังนั้นก่อนลงมือทำโครงการพัฒนาจะต้องมีการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในทุก ๆ ด้าน ของชุมชน และข้อมูลแต่ด้าน

^{๖๕}จীরพรรณ กาญจนจิตรา, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๒๐-๒๒.

^{๖๖}ยูว์ธัมน์ วุฒิเมธี, หลักการพัฒนาชุมชนและพัฒนาชนบท, หน้า ๔๕.

ให้ประชาชนและผู้มีส่วนร่วมรับผิดชอบรับรู้อย่างใกล้ชิดเพราะประชาชนและผู้มีส่วนได้รับรู้ปัญหาด้วยตัวของเขาเอง

๖. การวางแผนและวางโครงการ การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องมีการวางแผนอย่างมีระบบและมีหลักวิชาการ การนำแผนออกปฏิบัติโดยจัดทำเป็นแผนโครงการต่าง ๆ และการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงเน้นการวางแผน วางโครงการขึ้นโดยประชาชนตามสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน และทางฝ่ายรัฐบาลจะต้องมีการวางแผนจากเบื้องบนแล้วต้องมีการวิเคราะห์ให้สอดคล้องกับแผนของประชาชนเป็นสำคัญ

๗. การประสานงานและการร่วมมือในการปฏิบัติงาน การพัฒนาชุมชนไม่ใช่เป็นงานของประชาชนหรือหน่วยงานของรัฐคนใดคนหนึ่ง หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เนื่องจากกิจกรรมที่จะต้องพัฒนาในชุมชนนั้นมีมากมาย จะต้องทำให้การประสานสอดคล้องเกื้อกูลกัน ดังนั้นการประสานงานทั้งทางวิชาการ บุคคล งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในโครงการจึงมีความจำเป็นและสำคัญ ในโครงการและการนำโครงการออกปฏิบัติและขั้นตอนต่าง ๆ ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลทุกคนทุกหน่วยงานที่รับผิดชอบจะต้องให้ความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและความถนัดของตน เพื่อให้การวางแผน การปฏิบัติออกมาให้เกิดความรัดกุมและรับรู้ร่วมกันจากการมีส่วนร่วมทุกฝ่าย

จากความหมายของการพัฒนาชุมชน ปรัชญา แนวคิด อุดมการณ์ หลักการพัฒนา หรือองค์ประกอบของการพัฒนา วิธีการและกระบวนการของการพัฒนา เป็นสิ่งที่ผู้ที่อยู่ในท้องถิ่น

จะต้องเข้าใจอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้ใหญ่ กำนัน พระภิกษุสงฆ์ หรือเจ้าหน้าที่ทางราชการ องค์กรต่าง ๆ จะต้องรับรู้ ถิ่นว่า หลักการพัฒนานั้นจะเป็นกรอบแนวคิดหรือยุทธวิธีในการพัฒนาชุมชน

ในการวิจัยครั้งนี้พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ที่ประชาชนหรือชุมชนนั้นให้ความเคารพนับถือ ศรัทธา สามารถชักจูงแรงศรัทธาของชุมชนมาร่วมในการพัฒนาในท้องถิ่นที่อยู่ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าโดยพัฒนาที่คนและสังคมให้เข้าใจของหลักของการพัฒนาชุมชน อันจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาต่อไป

๒.๒.๑๐ ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นการนำวิธีการพัฒนามาใช้ในชุมชนวิธีการหนึ่ง เช่นเดียวกับ การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาการเมือง การพัฒนาชนบท การพัฒนาการเกษตร การพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งมีปรัชญา แนวความคิด หลักการ วิธีการและแนวทางปฏิบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง การพัฒนาชุมชนจึงแตกต่างออกไปจากการพัฒนาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น การพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงไม่ใช่การพัฒนาชุมชนทั้งหมด เนื่องจากเนื้อหาของ การพัฒนาชุมชนมีขอบข่ายกว้างขวาง จึงได้จัดแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ปรัชญาและ

แนวความคิดของการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ความเป็นมา ปรัชญา แนวความคิด ความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบ เป้าหมาย และการพัฒนาด้านอื่นๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

๑. ความเป็นมาของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน (Community Development) มีที่มาจากคำว่า "การศึกษามวลชน" (Mass Education) โดยได้นำมาใช้เป็นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ อันเป็นผลมาจากรายงานเกี่ยวกับการศึกษามวลชนในสังคมแอฟริกา (Mass Education in African Society) ซึ่งคณะกรรมการที่ปรึกษาฝ่ายการศึกษา ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของ ประเทศอังกฤษ ได้นำเสนอต่อรัฐบาล เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๔ รายงานฉบับนี้เสนอแนะให้รัฐบาล ประเทศอังกฤษ กำหนดนโยบายการปกครองอาณานิคมให้ทวีปแอฟริกา ด้วยการเปิดโอกาสให้ ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ร่วมควบคุมการ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง เพื่อสร้างความรัก ความศรัทธา และความ จงรักภักดีแก่ประชาชน ซึ่งเป็นลักษณะของการพัฒนาชุมชน แต่ไม่ได้รับความนิยมมากนัก เพราะคำว่า "มวลชน" มีความหมายไปในทางการเมืองมากเกินไป และคำว่า "การศึกษา" ใน ประเทศต่างๆ ก็ให้ความหมายได้หลายประเด็น เมื่อแปลความหมายเป็นภาษาท้องถิ่นของแต่ละ ประเทศ ก็อาจมีความแตกต่างกันและเกิดความเข้าใจผิดขึ้นได้ คำว่า "การพัฒนาชุมชน" ถูกนำมาใช้แทนคำว่า "การศึกษามวลชน" เป็นครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๘ โดยที่ประชุมสัมมนา ของผู้เชี่ยวชาญเรื่อง การบริหารและการปกครองประเทศในทวีปแอฟริกา (African Administration) ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ หลังจากนั้นก็ได้รับความนิยมอย่าง แพร่หลายไปทั่วโลก ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากเหตุผลหลายประการคือ^{๖๗}

๑) การพัฒนาชุมชนเป็นคำกลางๆ ที่ทุกประเทศสามารถนำไปใช้ได้ ไม่ว่าประเทศ นั้นจะปกครองด้วยระบอบใดและใช้เศรษฐกิจระบบใด เพราะทุกประเทศมีชุมชน และการพัฒนา ชุมชนเป็น วิธีการหนึ่งในการพัฒนาประเทศ

๒) คำว่า "การพัฒนาชุมชน" เกิดขึ้นเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๘ หลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง แล้วประเทศที่เป็นเจ้าของอาณานิคม โดยเฉพาะประเทศอังกฤษได้พยายาม แสวงหาแนวทางที่เหมาะสมเพื่อนำมาใช้บริหารและปกครองดินแดนในอาณานิคมของตนเอง การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้อย่างได้ผล จึงทำให้ได้รับความนิยมมากขึ้น

๓) หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศอาณานิคมที่ถูกปกครองโดยประเทศอื่นเกิด ความตื่นตัวเรื่องอิสรภาพในการปกครองตนเอง จึงเกิดประเทศเอกราชใหม่ ๆ ขึ้นเป็น จำนวนมากประเทศเหล่านี้ ยังต้องพัฒนาแล้วในด้านต่างๆ จึงนำวิธีการพัฒนาชุมชนไปใช้ ในการพัฒนาประเทศ

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๘.

๔) ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ นักเศรษฐศาสตร์กำหนดคำว่า "การพัฒนา" ขึ้นใช้ และได้รับความนิยมแพร่หลายในระดับหนึ่งแล้ว หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นักวิชาการสาขาอื่นๆ โดยเฉพาะนักสังคมวิทยาได้ให้ความสนใจกับการพัฒนาสังคมและชุมชนอย่างจริงจัง ทำให้ การพัฒนาชุมชนแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

๕) องค์การสหประชาชาติยอมรับและสนับสนุน หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศต่างๆ ประสบปัญหาจากภัยของสงครามและผลต่อเนื่องจากการเรียกร้องเอกราช และการแยกตัวของประเทศอาณานิคมดังกล่าวมาแล้ว องค์การสหประชาชาติจึงนำวิธีการพัฒนาชุมชนไปใช้ แก้ไขปัญหาต่างๆ ทำให้การพัฒนาชุมชนมีความเป็นสากล คือ ใช้กันทั่วไปทุกประเทศ โดยได้กำหนดความหมาย หลักการ และวิธีการของการพัฒนาชุมชนขึ้นใช้ร่วมกัน ทั้งยังกำหนด "ทศวรรษแห่งการพัฒนา" ระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๖๐-๑๙๖๙ ขึ้นเป็นครั้งแรกและยังให้ปี ค.ศ. ๑๙๗๐-๑๙๗๙ เป็น "ทศวรรษที่สองแห่งการพัฒนา" ติดต่อกันอีกด้วย นับเป็นการสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนแพร่หลายและรวดเร็วยิ่งขึ้น \

๖) หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศต่างๆ ในโลกแบ่งตามอุดมการณ์ และลัทธิทางการเมืองและเศรษฐกิจออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มเสรีประชาธิปไตย กับกลุ่มสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ทั้งสองกลุ่มต่างแข่งขันกันพัฒนาประเทศอุดมการณ์และวิธีการของตน มีแผนและโครงการพัฒนาที่ชัดเจน ที่สำคัญ คือ ได้นำเอาวิธีการพัฒนาชุมชนไปใช้ในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประเทศเสรีประชาธิปไตย ซึ่งนำโดยประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ มีปรัชญาและแนวความคิดในเรื่องการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน ซึ่งตรงกับปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน จึงสนับสนุนการพัฒนาชุมชนให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น

๒. ความหมายของการพัฒนาชุมชน

พัฒนา บุนยรัตพันธุ์ กล่าวว่า "การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการ อย่างหนึ่ง ที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ยั่วยุ และส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดสร้างสรรค์ และเสริมสร้างท้องถิ่นให้ก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการดูแลตนเองตามระบบประชาธิปไตย" การพัฒนาชุมชนจึงเป็นงานที่ลงไป ทำกับคนสร้างอุดมการณ์ สร้างค่านิยม ทศนคติของคนให้ตระหนักถึง "การพัฒนาตนเอง" ด้วยวิธีการกระตุ้นเตือน ยั่วยุ ให้ประชาชนลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาด้วยตัวของประชาชน ^{๖๔}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า "การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชนและควรเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วย แต่ถ้าหากประชาชนไม่รู้จักคิดริเริ่มก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้น

^{๖๔} พัฒนา บุนยรัตพันธุ์, การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๗), หน้า ๑.

เตือนให้เกิดความคิดริเริ่ม ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง" การทำงานพัฒนาชุมชนต้องร่วมมือกับประชาชนอย่างจริงจัง โดยดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาให้มากที่สุดโดยเฉพาะในขั้นตอนของ "การร่วมคิด ร่วมทำ" นั่นถือว่าสำคัญมาก เพราะจะช่วยให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่า "งานพัฒนานั้นเป็นงานของเขา" ซึ่งเขาจะเกิดสำนึกที่จะสานต่อโครงการให้ยั่งยืนสืบไป^{๖๙}

สุเทพ เชาวลิต กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาความคิด และความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมมือกันระหว่าง "เจ้าหน้าที่ของรัฐ" กับ "ประชาชน" และระหว่างประชาชนด้วยกันเอง เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย และขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศในการปกครองในระบบประชาธิปไตย ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนว่า "อยู่ที่ความร่วมมือกัน" ระหว่างรัฐกับประชาชน และประชาชนด้วยกันเอง การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องยืนอยู่บนพื้นฐานของประชาชนในชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับในภาคประชาชนด้วยกันเอง แม้จะมี "ทุนทางสังคม" อยู่ค่อนข้างมาก แต่สิ่งที่ขาดแคลนเป็นอย่างยิ่งคือ "เงิน เทคโนโลยี" รัฐบาลจึงควร เข้าไปช่วยเหลือในสิ่งที่ประชาชนขาดอยู่^{๗๐}

สาทิตย์ บุญชู กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการ (Movement) ที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชนและควรจะเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนด้วยกันเอง แต่ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่ม ก็ให้ใช้ "เทคนิคกระตุ้นเตือน" ให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้นจนดูเหมือนว่า "ความร่วมมือของประชาชนต้องงานพัฒนาชุมชน" เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้เด็ดขาดและต้องอาศัย "การกระตุ้นเตือน" เป็นระยะๆ ขาดไม่ได้เช่นกัน เพื่อให้ประชาชนเกิดการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา^{๗๑}

ปกรณ์ อังศุสิงห์ กล่าวว่า "การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งจะ ชักจูงและส่งเสริมประชาชนให้มีความรู้สึกกระตือรือร้น สนใจที่จะเข้าร่วมดำเนินการปรับปรุงการทำมาหากินและสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น" การทำงานพัฒนาชุมชนนั้นไม่ใช่งานที่จะกระทำได้อย่างผิวเผินเพียงแต่ข้ามเดือนข้ามปี แต่ควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด ซึ่งปัจจุบันงานพัฒนาในลักษณะต่อเนื่องไม่มีสิ้นสุดนั้นแทบจะกล่าวได้ว่า "ยังไม่เกิด"^{๗๒}

^{๖๙} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๑.

^{๗๐} สุเทพ เชาวลิต อังใน สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๑๘.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๗๒} ปกรณ์ อังศุสิงห์, การฟื้นฟูชนบท, (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๐๓), หน้า ๗๑.

สุวิทย์ ยິงวรพันธ์ กล่าวว่ "การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้น เตือน ยั่วยุและส่งเสริมประชาชนในชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น และเข้าร่วมมือในการดำเนินงานปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเอง และเสริมสร้างท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครองตามระบบประชาธิปไตย"^{๗๓}

สาย หุตะเจริญ กล่าวว่ "การพัฒนาชุมชน เป็นการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลร่วมกัน"^{๗๔}

ยิววัฒน์ วุฒิเมธี กล่าวว่ "การพัฒนาชุมชน หมายถึง การวางแผนเพื่อสร้างสรรคความเจริญให้เกิดขึ้นแก่กลุ่มประชาชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี การอนามัย และการเมืองการปกครอง" โดยเฉพาะมองความสำคัญของ "อนามัย" ซึ่งจะมองไปที่ "คุณภาพชีวิต" ของผู้คนในชุมชนนั้นๆ"^{๗๕}

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ กล่าวว่ การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่จะต้องทำต่อเนื่องกันอย่างมีระบบ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงนี้ จำต้องใช้เวลาและจำต้องอาศัยกรรมวิธีการเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้อง กระทบอย่างรีบร้อน เพื่อให้การพัฒนาไปถึงประชาชนอย่างแท้จริงและเพื่อให้ "ทิศทางการพัฒนา" เป็นไปโดยถูกต้องตามหลักวิชาโดยการพัฒนาที่มีเป้าหมายหลักอยู่ที่ "การพัฒนาคน" ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากยิ่งกว่าการพัฒนาอื่นๆ ไปหลายเท่าตัว"^{๗๖}

ไพฑูรย์ เครือแก้ว กล่าวว่ การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ที่จะทำให้ชีวิตทุกๆ ด้านของประชาชนได้มีการเปลี่ยนแปลงเจริญก้าวหน้าขึ้นพร้อมๆ กัน เน้นว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเป็นไปเพื่อ "คุณภาพชีวิต" ในทุกๆ ด้านอยู่ในเกณฑ์ที่ดี และต้องเป็นขบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องยาวนาน"^{๗๗}

จิรพรรณ กาณจนจิตรรา กล่าวว่ การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ดีขึ้นหรือให้เจริญขึ้นทุกด้านนั้นคือ จะต้องพัฒนาคนกลุ่มชน สิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือสาธารณสมบัติและพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้บรรลุผลแก่เศรษฐกิจและสังคม

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

^{๗๔} อ้างแล้ว.

^{๗๕} ยิววัฒน์ วุฒิเมธี, การพัฒนาชุมชน : เอกสารประกอบการบรรยายวิชาการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๐.

^{๗๖} ไพรัตน์ เดชะรินทร์, การบริหารงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓.

^{๗๗} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิพิธ, ๒๕๑๘), หน้า ๑๘๘.

รวมทั้งการเมืองของชาติโดยรวม^{๗๘}

พัฒน สัจจานงค์ กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลง ทั้งทาง เศรษฐกิจและสังคมให้ดีขึ้นด้วยความร่วมมือกันระหว่างรัฐและประชาชน โดยวิธีการ ปรีกษาหรือกัน "การมีส่วนร่วมของประชาชน" โดยมองว่าการพัฒนาชุมชนนั้นควรเกิดจาก "การมีส่วนร่วมของประชาชน" เป็นประเด็นสำคัญ^{๗๙}

วิทยากร เชียงกุล ให้ความหมายว่า การพัฒนาที่แท้จริง หมายถึง การทำให้ ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญ ทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจความสงบสันติ การพัฒนาชุมชนนั้นจุดเน้นควรอยู่ที่ การพัฒนา คุณธรรมของชีวิต เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณ สิ้นค้า หรือการเพิ่มรายได้หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจ^{๘๐} ความสุขของประชาชนมากกว่า **ชอบ เข้มกลัด** กล่าวว่า "การพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ความรู้สึกนึกคิด ทักษะคติ บุคลิกภาพ นิสัยใจคอ ความชำนาญชำนาญ รสนิยม และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมไป พร้อมๆกัน" การพัฒนาชุมชนจะต้องลงไปถึงตัวคน ความรู้สึกนึกคิดทัศนคติของผู้คน หรือ "ผู้รับการพัฒนา" ด้วย ซึ่งถือว่า เป็นส่วนสำคัญที่สุดของการพัฒนาชุมชน เพราะถ้าหาก "การพัฒนาคน" ด้วยเรื่องเหล่านี้ไม่เกิดการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ปัญหาที่มีอยู่ว่า ความคิดเช่นนี้จะเกิดขึ้นจริงและกว้างขวางได้มากน้อยเพียงใด เพราะตัวอย่างการพัฒนาใน แนวทางนี้มีให้เห็นมาแล้วมากมายในสังคมไทยแต่ก็มีระยะเวลาช่วงสั้นๆ เท่านั้น ที่ประชาชนให้ความสนใจ จากนั้นก็ปล่อยให้เงียบหายไปนั่นเอง^{๘๑}

ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือ ปรับปรุง "หมู่บ้าน" ด้วยการกระทำร่วมกันระหว่างประชาชน และหน่วยงานของรัฐหรือ เอกชน เพื่อให้หมู่บ้านเป็นหน่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศชาติได้อย่างมั่นคง ด้วยการใช้ทรัพยากรส่วนใหญ่ในท้องถิ่น และถ้าหากว่าชุมชนขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่จำเป็นแก่การ เปลี่ยนแปลง ฝ่ายรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนจะช่วยจัดหาสิ่งจำเป็นที่ขาดแคลนนั่นได้^{๘๒}

^{๗๘} จีรพรรณ กาญจนจิตรรา, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘.

^{๗๙} พัฒน สัจจานงค์ และคนอื่นๆ, **การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานสำหรับประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๒๐.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๘๑} ชอบ เข้มกลัด, "การพัฒนาชุมชน", **วารสารสังคมศาสตร์**, วิทยาลัยครูเพชรบุรี, (๑ ตุลาคม ๒๕๔๔) : ๔.

^{๘๒} ณรงค์ ศรีสวัสดิ์, **สังคมวิทยาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๔๘.

๓. แนวความคิดของการพัฒนาชุมชน

จากปรัชญาของการพัฒนาชุมชนที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า การพัฒนาชุมชนมีแนวความคิดที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑) คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคน การดำรงอยู่ หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือเสื่อมถอยของชุมชนขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ การพัฒนาชุมชนจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คือ การพัฒนาคนให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองในระดับหนึ่ง

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในทุกๆ ขั้นตอน ทั้งร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าการพัฒนาชุมชนเป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นแนวความคิดที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาชุมชน

๓) การช่วยเหลือตัวเองของชุมชน จากความเชื่อในปรัชญาเรื่องศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชน การพัฒนาชุมชน จึงเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชน และชุมชนให้สามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตัวเอง การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต้องเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ศิลธรรม และสุขภาพ^{๔๓}

๔) การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาชุมชนได้ผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้น นอกจากการพัฒนาด้วยการช่วยตัวเองของคนในชุมชนแล้ว ต้องใช้ทรัพยากรต่างๆ เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชน ไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่นๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเช่นเดียวกัน ในเรื่องของการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนนี้ ส่วนหนึ่งรัฐบาลจะให้การสนับสนุน แต่มักจะเป็นโครงการขนาดใหญ่ ต้องใช้ทรัพยากรมาก ปันแผนและโครงการที่รัฐดำเนินการผ่านหน่วยงานราชการ ไม่ใช่เป็นแผนและโครงการพัฒนาของประชาชนในชุมชน

^{๔๓} ประเวศ วะสี, ประชาคมตำบล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐.

๕) การริเริ่มของประชาชนในชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการจัดทำโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชนดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่างๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ หน่วยงานอื่นๆ ควรเป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้ จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีให้การศึกษแก่ชุมชนจนมีความรู้ ความสามารถในระดับที่เรียกว่า คิดเป็น ทำเป็น จนมีความสามารถที่จะ ค้นหาปัญหา วิธีการแก้ปัญหา และดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตัวเอง

๖) ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัด ทั้งบุคลากรงบประมาณหรือทรัพยากร ระบบการบริหารและดำเนินงานพัฒนา ส่วนประชาชนในชุมชนเองก็มีขีดจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การจะดำเนินงานพัฒนาชุมชนในชุมชนใด จึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล กล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งขีดความสามารถของตนเองมาก และรัฐนี้จะต้องเป็นส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

๗) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ ต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีขีดความสามารถที่จำกัดไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสม นอกจากการร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนในชุมชนแล้ว ยังสามารถขอการสนับสนุนจากภาคเอกชนและชุมชนภายนอกที่พร้อมจะให้การสนับสนุนได้อีกทางหนึ่ง

๘) การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กันหลายๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรมการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อการประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องเกี่ยวข้องกับบุคคล หน่วยงานและองค์กรต่างๆ เป็นจำนวนมาก ต้องใช้การประสานงานที่ดี จึงจะประสบความสำเร็จ

๙) ความสมดุลในการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการหลายด้านไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียว ต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนากับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรมความสมดุลระหว่างการพัฒนาร่างกายจิตใจของคน ความสมดุล

ระหว่างเพศและวัย เป็นต้น

๑๐) การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชน มีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงมีลักษณะที่เป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการ และเป็นขบวนการทางสังคม ดังนี้^{๔๔}

(๑) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ คือ มีความต่อเนื่องของปฏิกริยาโต้ตอบต่อกันของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกัน จะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

(๒) การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจน มีความสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาลความต้องการของประชาชนในชุมชนและเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของชุมชน

(๓) การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ ประกอบด้วยเนื้อหาและแผนงานย่อยที่เน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมความก้าวหน้าของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน การสนับสนุนจากรัฐบาลและการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

(๔) การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแพร่ระบาดทางอารมณ์ อันก่อให้เกิดพฤติกรรมการณ์มีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ไม่เฉื่อยชาหรือท้อถอย

จะเป็นได้ว่า แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยเป็นผู้ริเริ่ม ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันรับผลที่เกิดขึ้นแนวความคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวทางของการกำหนดความหมายของ "การพัฒนาชุมชน"

๔. เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

เมื่อศึกษาวิเคราะห์ปรัชญา แนวความคิด ความหมาย ลักษณะและองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนแล้ว พบว่าการพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การพัฒนาคนให้มีความสุข และการพัฒนากลุ่มคนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข ดังนี้

๔.๑ การพัฒนาคนให้มีความสุข

คนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมาก เพราะคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ทั้งเป็นผู้ดำเนินงาน เป็นผู้ได้รับผลที่เกิดขึ้น และเป็น ผู้สืบทอดงานพัฒนาไม่ให้สิ้นสุด คนจึงเป็นเป้าหมายสุดยอดหรือเป้าหมายสูงสุดของ

^{๔๔} Sanders อ่างถึงใน รัชนิกร เศรษฐ์, โครงสร้างสังคมวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๓๐๕.

การพัฒนาชุมชน จึงต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม และมีความสุข โดยวิธีต่อไปนี้^{๔๕}

๔.๑.๑ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คือ ทำให้คนมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะ ในการประกอบกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพ เลี้ยงตนเองและครอบครัว มีความรู้ทางการเมืองและความรู้จำเป็นในการดำรงชีวิต เฉลียวฉลาด มีวิสัยทัศน์ สุขภาพดี บุคลิกภาพดี สามารถพึ่งตนเองได้ ใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้เป็นต้น

๔.๑.๒ การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม คือ ทำให้คนเป็นคนดีทั้งกายคิด การพูด และการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เช่น ละเว้นอบายมุข ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว เอื้ออาทรต่อคนอื่น รู้จักความพอเพียงในสิ่งต่างๆ มีความอดทนสามารถยับยั้งตนเองไม่ให้ประพฤติชั่วได้ เป็นต้น

๔.๑.๓ การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ การทำให้คนมีความสุขสงบ มีจิตใจดีงาม เยือกเย็น มั่นคง ผ่องใส ไม่มีความเครียด มีความสุขุมเยือกเย็น มีเมตตากรุณา รู้จักความพอเพียง รู้จักประมาณเข้าถึงสัจธรรมของชีวิต มองโลกในแง่ดี ปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ได้ เป็นต้น

๔.๒ การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข

การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ ให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็กๆ กระจัดกระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กร และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อยๆ ขึ้นทำให้เกิดโครงสร้างสังคมแนวใหม่ ที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อประสานกับโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวดิ่งด้วยความสมานฉันท์แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

๑) มีจิตสำนึกชุมชน หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ คือ สมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่นๆ อย่างเท่าเทียมกันและมีมิตรภาพ ยอมรับในศักยภาพของกันและกันและยอมรับในความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกัน เป็นต้น^{๔๖}

^{๔๕} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๙-๑๓.

^{๔๖} ทวีศักดิ์ นพเกสร, ต้นฉบับร่างวิทยุตั้งสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยากรกระบวนกร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑), หน้า ๘-๑๐.

๒) มีจิตวิญญาณชุมชน คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครื่องญาติ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง^{๘๗} ความมีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดความปิติ ความสุขอย่างล้นเหลือ และเกิดพลัง อย่างมโหฬาร เป็นพลังเยียวยา ที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุข^{๘๘} จิตวิญญาณชุมชน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกชุมชน ซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งโดยตรงแล้วยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนในด้านอื่นๆ อีกด้วย เพราะเป็นเสมือนการทำให้สมาชิกในชุมชนมีจิตใจแข็งแแกร่ง มีความพร้อมที่จะร่วมพลังกันเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไป

๓) เป็นชุมชนเรียนรู้ คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชน และความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน^{๘๙} หรือเป็นกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกันความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน^{๙๐} การเป็นชุมชนเรียนรู้ ทำให้สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานพัฒนาชุมชนร่วมกัน เพราะผลจากการเรียนรู้จะนำไปสู่การคิดหาวิธีการที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนตนเอง

๔) มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึก ชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกัน เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

๕) มีการจัดการชุมชนที่ดี คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้ วางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๖) มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง^{๙๑}

^{๘๗} สัจญา สัจญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๑๗.

^{๘๘} ประเวศ วะสี, ประชาคมตำบล, หน้า ๑๔.

^{๘๙} สัจญา สัจญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๑๔-๑๕.

^{๙๐} ทวีศักดิ์ นพเกษร, ต้นฉบับร่างวิกฤตสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยาการกระบวนการ, หน้า ๑๐.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

๗) มีภาวะผู้นำชุมชนคือ ผู้นำเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิกให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียวพร้อมที่จะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ฝึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่นและร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน โดยสรุป ผู้นำที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือ ผู้ที่เชื่อมประสานแนวความคิดต่างๆ ของสมาชิกและองค์กรชุมชน เพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมนั่นเอง

๘) เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ คือ สมาชิกและองค์กรต่างๆ ในชุมชนมีความเข้มแข็งพอจะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคม และวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติและประสบกับภาวะวิกฤตต่างๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึงประสงค์

๙) เป็นชุมชนสงบสุขชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชน และสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสุข บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

๑๐) เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ชุมชนดำรงอยู่และดำรงต่อไปได้ โดยไม่ล่มสลาย อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง ชุมชนเข้มแข็งจึงสามารถแก้ปัญหาได้ทุกชนิด ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมืองและสุขภาพ^{๙๒}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวถึง เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน ว่างานพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายพัฒนาทั้งคนและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน แม้จะเป็นคำกล่าวสั้นๆ แต่มีความชัดเจนถึงเป้าหมายของการพัฒนาว่าต้องลงสู่การพัฒนาคนเป็นหลัก เพราะคนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะขับเคลื่อนแผนและโครงการให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จได้^{๙๓}

การพัฒนาคน หมายถึง การกระทำใดๆ ที่ทำให้คนเป็นคนเฉลียวฉลาดขึ้นหรือทำให้คนเป็นคนที่มีความรู้ รวมทั้งพัฒนาความรู้สึกนึกคิด กิริยามารยาทบุคลิกลักษณะนิสัยใจคอ ความซื่อสัตย์สุจริต รสนิยม ค่านิยมของคน

การพัฒนาสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมที่ต้องการพัฒนา คือ วัตถุหรือสิ่งแวดล้อมคนให้เจริญขึ้น เป็นการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ อันจำเป็นแก่มนุษย์ การครองชีพ การอยู่รอดและ การมีชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบาย และมีความสุขเพิ่มขึ้น ในการพัฒนาชุมชน แม้ว่า จะให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคนมากกว่าสิ่งอื่นใดแต่ก็ต้องยอมรับว่า วัตถุสิ่งแวดล้อมคนก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาให้ทันกับการพัฒนาคน

^{๙๒} ประเวศ วะสี, ประชาคมตำบล, หน้า ๑๖.

^{๙๓} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๑.

ฉะนั้นงานพัฒนาชุมชน จึงมีเป้าหมายที่จะต้องพัฒนาทั้งสองด้านควบคู่กันไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชนตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพสมบูรณ์นั้น จึงต้องพัฒนาทั้งคนและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปพร้อมๆ กัน

๕. หลักการพัฒนาชุมชน

องค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดหลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

๑) โครงการพัฒนาชุมชนจะต้องสอดคล้องกับความต้องการอันแท้จริงของประชาชน เริ่มจากโครงการง่าย ๆ ก่อน แล้วค่อยๆ ไปสู่โครงการที่ยากขึ้น

๒) โครงการพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องเป็นโครงการเอนกประสงค์ คือ มีวัตถุประสงค์เพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน หรือปรับปรุงความสุขความเจริญได้ในหลายๆ ด้าน พร้อมๆ กัน

๓) การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องเริ่มการดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนพร้อมๆ กับการพัฒนาชุมชน หรือพร้อมๆ กับการดำเนินการของชุมชน

๔) ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่เพื่อเป็นการสร้างพลังชุมชน และจัดรูปสถาบันหรือหน่วยงานปกครอง หน่วยงานบริหารของประชาชนขึ้น

๕) ต้องแสวงหาผู้นำในท้องถิ่น และพัฒนาผู้นำท้องถิ่นขึ้นตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของชุมชน

๖) ให้สตรีและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการให้มากที่สุด เพราะสตรีมีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวของงานและแนวความคิดต่างๆ ส่วนเยาวชนสามารถเป็นกำลังรับช่วงงานและขยายผลงานได้เป็นอย่างดี

๗) รัฐบาลจะต้องจัดบริการไว้ให้พร้อมเพื่อสนับสนุนงานและเป็นหลักประกันในประสิทธิภาพของผลงาน และเป็นกำลังให้แก่ประชาชน

๘) ต้องมีการวางแผนงานเพื่องานพัฒนาชุมชน ตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่น และการบริหารงานในทุกๆ ระดับจะต้องมีความคล่องตัว และมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

๙) ในการดำเนินงานการพัฒนาชุมชนนั้น ควรสนับสนุนให้องค์การของเอกชน องค์การอาสาสมัครต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ ได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

๑๐) ในการวางแผนการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องมีการวางแผนให้มีการพัฒนาหรือเจริญก้าวหน้าไปพร้อมๆ กัน ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ระดับกับทุกส่วนของประเทศ จุดเน้นอันสำคัญของหลักการพัฒนาชุมชนดังกล่าว คือ การให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลง ทัศนคติ ค่านิยมของประชาชน ซึ่งเราต้องยอมรับความจริงว่า ประชาชนทั่วไปมองว่า การพัฒนาเป็นเรื่องของรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะลงไปทำงานพัฒนาให้ชุมชนชาวบ้านมีบทบาทเพียงผู้รับการพัฒนา ขณะเดียวกันมองว่า การพัฒนาคือการทำให้เจริญ ทำให้ชนบทกลายเป็นเมือง และทำให้เมืองขยายใหญ่โตขึ้นเป็นนคร มหานครในที่สุด ซึ่งความคิดเหล่านี้ได้

กลายเป็นอุปสรรคอันสำคัญยิ่งต่อการพัฒนา ทำให้การพัฒนาอยู่ในกรอบแคบๆ ตามขีดจำกัดของรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐ

ยิววัฒน์ วุฒิเมธี กล่าวถึง หลักการพัฒนาชุมชนว่า^{๔๔}

๑) หลักความร่วมมือของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินงานให้มากที่สุด โดยการเปิดโอกาสให้มีการศึกษา การร่วมพิจารณาและการตกลงใจร่วมกันในการแก้ปัญหา หรือการวางโครงการต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้มีสิทธิและเสมอภาคที่จะมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อสังคม โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมกันรับผิดชอบต่องานพัฒนาชุมชนของตน

๒) หลักการแสวงหาผู้นำในการพัฒนาชุมชนนั้นเน้นในเรื่องการค้นหาผู้นำและพัฒนาคุณลักษณะผู้นำให้เกิดขึ้นในชุมชนเพราะจุดมุ่งหมายสุดท้ายของการพัฒนาชุมชนคือการให้ประชาชนพึ่งตนเองและสามารถช่วยตนเองได้ ซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ดำเนินการในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

๓) หลักการทำงานกันกับกลุ่ม จะต้องสร้างกลุ่มคนในรูปแบบต่างๆ ขึ้น เพื่อให้สถาบันของประชาชนซึ่งเป็นศูนย์กลางในการศึกษา และเป็นแกนในทางปฏิบัติการพัฒนาชุมชน จึงมุ่งไปที่การทำงานกับกลุ่มคนเป็นประการสำคัญ

๔) หลักการสมทบ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลและสนับสนุนให้ประชาชนใช้แรงงานและวัสดุอุปกรณ์ในชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างเต็มที่ จึงต้องกระตุ้นให้ประชาชน รู้จักเสียสละแรงงานวัสดุอุปกรณ์ของตนสมทบกับของรัฐบาลอีกทางหนึ่งซึ่งจะช่วยให้งบประมาณอันจำกัดของรัฐบาล สามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง

๕) หลักการประสานงาน โดยตัวของการพัฒนาชุมชนเองไม่สามารถบอกได้ชัดเจนว่าเป็นงานของใคร ด้วยเหตุนี้จึงไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ด้วยลำพังตัวเอง ต้องอาศัยความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงจะประสบความสำเร็จ

๖) หลักการรับผิดชอบร่วมกัน แม้โครงการพัฒนาชุมชนจะเสร็จสิ้นลงแล้วก็ตาม แต่ยังคงมีการรับผิดชอบดูแลรักษาให้คงอยู่ เพื่อประโยชน์ของชุมชนให้นานที่สุด เพราะฉะนั้นต้องทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบด้วย จึงจะทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ และเกิดความรู้สึกหวงแหนที่จะดูแลรักษา ในการดำเนินงานให้คงไว้ตลอดไป

๗) หลักการขยายผลหรือการสร้างเครือข่าย การพัฒนาชุมชนนั้นมีระเบียบแบบแผนในการดำเนินงาน จึงสามารถที่จะบอกผลที่จะเกิดขึ้นมาได้พอสมควร และเป็นแบบอย่างที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาในชุมชนอื่นๆ ต่อไป

^{๔๔}ยิววัฒน์ วุฒิเมธี, การพัฒนาชุมชน : เอกสารประกอบการบรรยายวิชาการพัฒนาชุมชน,

จากหลักการพัฒนาชุมชนดังกล่าวมาเป็นลำดับข้างต้น จะเห็นว่าความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนเกิดจากชุมชนไม่ว่าจะเป็นหลักความร่วมมือของประชาชน การทำงานร่วมกันกับกลุ่มการแสวงหาผู้นำ และความรับผิดชอบร่วมกัน ล้วนเกิดจากคนในชุมชนทั้งสิ้นนักพัฒนาอาจมีบทบาทในช่วงแรกที่เข้าไปช่วยกระตุ้นให้เกิดการร่วมคิดร่วมทำ และมีบทบาทในฐานะ "ผู้ประสานงาน" เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างประชาชนด้วยกันเองและประสานขอความร่วมมือ ความช่วยเหลือ จากหน่วยงานของรัฐอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้งานสำเร็จลงอย่างสมบูรณ์

๖. หลักการปฏิบัติในการพัฒนาชุมชน

ยิววัฒน์ วุฒิเมธี ยังได้ให้หลักปฏิบัติในการพัฒนาชุมชน ที่นักพัฒนาและประชาชนควรยึดถือเป็นแนวทาง อีก ๖ ประการคือ^{๕๕}

๑) หลักการที่ให้ประชาชนช่วยตัวเอง คือ การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้มีการช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุด เพราะทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาชุมชน คือ ประชาชนในชุมชน การที่จะให้บุคคลนั้นมีค่าและประสิทธิภาพสำหรับชุมชนได้ ก็คือ การสร้างความสามารถในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนของตนเองด้วยตนเองเป็นสำคัญ เพราะประชาชนในชุมชนนั้น รู้สภาพความเป็นจริงในชุมชนได้ดีกว่าผู้อื่น ส่วนการช่วยเหลือจากภายนอกนั้น เพียงเพื่อช่วยให้เขาสามารถช่วยตนเองได้เท่านั้น ไม่ควรช่วยในทุกสิ่งทุกอย่าง จนเขาไม่ได้มีส่วนร่วมในอันที่จะเป็นการสร้างความภาคภูมิใจในตัวเอง การที่จะกระตุ้นให้ประชาชนกระตือรือร้นที่จะช่วยตัวเองนั้น ควรปฏิบัติดังนี้

(๑) เริ่มจากภาวะการณ์และสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน

(๒) เริ่มจากสิ่งเล็กๆ น้อยๆ และจากสิ่งที่ยากไปหายาก

(๓) ไม่รีบเร่งทำโครงการดำเนินงาน แต่ค่อยๆ ทำต่อไป เพื่อให้โอกาสเขาได้เรียนรู้จากการทำงานนั้น

(๔) พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้มากที่สุด

๒) หลักการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วม การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในงาน หมายถึง ประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงานลงมือทำงานตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการทำให้เขาได้ปฏิบัติตามความสนใจและความต้องการของเขา การที่เขาได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการนั้นจะทำให้เขาได้มีโอกาสพัฒนาตนเองยิ่งขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนของเขา นั้น เป็นความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการสร้างความรู้สึกมั่นใจในตนเอง ความสามารถของตนเองและความรู้สึกเป็นเจ้าของ อันจะมีผลต่อการปฏิบัติงานในด้านอื่นๆ ในภายหน้าอีกมาก เป็นการสร้างความภูมิใจในตนเอง และสร้างนิสัยรักในการทำงานร่วมกันให้

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

เกิดขึ้น

๓) หลักความเสมอภาคในการดำเนินงาน ในการดำเนินงานใดๆ นั้นทุกคนจะต้องมีสิทธิมีเสียงเท่ากัน ให้ความสำคัญแก่บุคคลในทุกๆ ด้านอย่างเสมอภาคกันเพื่อเป็นการผูกใจของผู้ปฏิบัติงาน ทำให้ผู้ปฏิบัติงานทุกๆ คนมีความรู้สึกว่าตนเอง เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติงานนั้นๆ ย่อม ที่จะมีความสามารถในการที่จะแสดงความคิดเห็น คัดค้านสนับสนุนได้เท่าๆ กับบุคคลอื่นๆ ไม่มีใครสำคัญกว่าใคร และทุกคนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากผลการพัฒนาได้เท่าเทียมกัน

๔) หลักการใช้ประโยชน์ผู้นำท้องถิ่น การเริ่มต้นปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนช่วยให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการ และการสนับสนุนในกิจกรรมของประชาชน นั้น ก็คือ ผู้นำในท้องถิ่น ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำชุมชนไปสู่การพัฒนา เพราะสมาชิกในชุมชน ส่วนใหญ่ฝากภาระและอำนาจตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนของตนไว้กับผู้นำ เมื่อผู้นำเห็นความสำคัญในการที่จะให้ชุมชนของตนได้รับการพัฒนา และสนับสนุนเพื่อให้มีการพัฒนาเกิดขึ้นในชุมชน ย่อมที่จะดึงให้ความสนับสนุนโครงการนั้นๆ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้นำยังเป็นผู้ช่วยเผยแพร่จูงใจประชาชนเข้ามาร่วมงานด้วยอย่างมีประสิทธิภาพ

๕) หลักความเข้าใจวัฒนธรรมของท้องถิ่น ในแต่ละท้องถิ่นย่อมจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเอง นักพัฒนาจึงจำเป็นต้องทราบและยึดถือด้วย การรู้และเข้าใจ วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นอย่างดี จะช่วยให้นักพัฒนาสามารถใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมนั้นได้ด้วย

๖) หลักการประเมินผลและตรวจสอบงาน ทุกโครงการหรือกิจกรรมที่จำเป็นจะต้องมีการประเมินผลงาน เพราะจะได้รู้ว่าการดำเนินงานนั้นๆ ได้ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้หรือไม่เพียงไร มีปัญหาอุปสรรคขัดขวางในแง่มุมใดบ้าง ภายหลังที่ได้ดำเนินการไปแล้วชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วจึงจะได้หาสู่ทางแก้ไขข้อบกพร่อง และหาวิธีดำเนินงานที่ดีกว่ามาใช้ในการดำเนินการได้อย่างฉับพลันและเหมาะสม

พัฒนา สุจำนงค์ กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนควรมีหลักการที่สำคัญ ดังนี้^{๕๖}

๑) ยึดถือประชาชนเป็นหลัก โดยยึดเอาความต้องการและปัญหาที่แท้จริงของประชาชนและความร่วมมือร่วมใจของประชาชนเป็นพื้นฐานความสำคัญ เพื่อนำไปสู่การช่วยเหลือ ตนเองได้ในบั้นปลาย

๒) ยึดทรัพยากรของชาวบ้านเป็นหลักในการพัฒนาทั้งคน วัตถุ และสถาบันทางสังคม

^{๕๖} พัฒนา สุจำนงค์, การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานสำหรับประเทศไทย, หน้า ๒๓-๒๖.

๓) หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน คือ แผนหรือโครงการพัฒนาชุมชนจะต้องมาจากประชาชนในชุมชน นักพัฒนาต้องไปทำงานร่วมกับประชาชน โดยไม่ทำตัวเป็นนายหรือผู้ที่เหนือกว่า และในการทำกิจกรรมต่างๆ จะต้องไม่เป็นการบังคับ ให้ประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรม แต่ต้องให้เข้ามาด้วยความสมัครใจ

๔) หลักการปกครองตนเอง ต้องส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการปกครองตนเองในรูปของสถาบันทางสังคมตามกลุ่มอาชีพ วัย เพศ โดยทำหน้าที่เป็นกลางในการประสานงานที่จะนำบริการต่างๆ ทั้งของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนไปสู่ชุมชน

๕) หลักการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ โดยทำหน้าที่เป็นกลางในการประสานงานที่จะนำบริการต่างๆ ทั้งของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนไปสู่ชุมชน

๖) การพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มต้นจากสิ่งที่ทำได้ง่ายก่อนแล้วจึงค่อยๆ ไปสู่งานที่ทำได้ยากขึ้นเป็นลำดับ

๗) การเปลี่ยนแปลงในชุมชนต้องคำนึงถึงสิ่งง่าย ๆ ในชีวิตของคน

๘) ยึดถือวัฒนธรรมเป็นหลัก การพัฒนาชุมชนจะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชน

นอกจากนี้กรมการพัฒนาชุมชน ได้กำหนดหลักการพัฒนาชุมชนไว้ ๔ ประการ คือ

๑) ปลุกฝังความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง และการทำงานร่วมกัน ให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน

๒) ยึดการมีส่วนร่วมของประชาชน งานพัฒนาชุมชนจะต้องยึดการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก กล่าวคือ ต้องให้ประชาชนทราบ เข้าใจและร่วมกิจกรรมนั้นๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เขาสำนึกว่าเป็นงานของเขา ไม่ใช่งานของรัฐบาล แต่รัฐบาลเข้ามาร่วมในการดำเนินงานเท่านั้น

๓) ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด งานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องพยายามใช้กำลังทรัพยากรของชาวบ้านหรือของประชาชนให้มากที่สุด ผลงานพัฒนาชุมชนชิ้นแรกควรเกิดจากการดัดแปลงแก้ไขและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในหมู่บ้านให้เป็นประโยชน์ แล้วจึงค่อยนำความช่วยเหลือจากภายนอกเข้าไปทีหลัง โดยตระหนักว่า พลังอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านนั้นหาอยู่ที่แห่งใดไม่ หากแต่อยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง

๔) รัฐบาลให้ความสนับสนุนทางด้านวิชาการและวัสดุ การพัฒนาที่จะให้ผลดีที่สุดและถาวรที่สุด ควรจะเกิดจากความต้องการของชุมชนว่าร่วมกันผสมผสานกับการสนับสนุนของรัฐในส่วนที่เกินขีดความสามารถของชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐ จะให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการและวัสดุ ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่วางไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๙) กล่าวถึง "การพึ่งตนเอง" และ "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา" ซึ่งสะท้อนให้เห็นชัดว่า การพัฒนาชุมชน เป็นงานที่ยากและต้องอาศัย

การทำงานอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นน้อยมากในการพัฒนาประเทศของเรา

ทวี ทิมขำ กล่าวถึง การพัฒนาชุมชนว่า หลักการพัฒนาชุมชน หรือ การพัฒนาคุณภาพของประชาชนนั้น จะต้องเริ่มจากภาวะความเป็นอยู่ของชุมชนพยายามดึงประชาชนให้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เป็นการเข้าใจและระลึกละเอียดว่า งานใดๆ ในชุมชนนั้น เป็นงานและกิจกรรมของเขาเอง และการกระทำกิจกรรมใดๆ ก็ตาม ให้เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยคำนึงถึง สิ่งประกอบอื่นๆ ในชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการปลูกฝังนิสัยและส่งเสริมให้คนรู้จักคิดตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการด้วยตนเองอยู่เสมอ เพราะการทำอยู่เสมอๆ ได้ เป็นการพัฒนาทางสมองของตนเอง^{๙๗}

๗. สรุป

การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อการกระตุ้นเตือน ยั่วยุ และส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดสร้างสรรค์ การพัฒนาชุมชนเป็นการมุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชนและควรเป็นความคิดริเริ่มประชาชนด้วย แต่ถ้าพวกประชาชนไม่รู้จักคิดริเริ่ม ก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่ม ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง การทำงานพัฒนาชุมชนต้องร่วมมือกับประชาชนอย่างจริงจัง โดยดึงประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากที่สุด โดยเฉพาะในขั้นตอนของการร่วมคิด ร่วมทำนั้นถือว่าสำคัญมาก เพราะจะช่วยให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่า งานพัฒนาชุมชนนั้นเป็นงานของเราซึ่งเขาจะเกิดความสำนึกที่จะสานต่อโครงการให้ยั่งยืนไป ซึ่งการพัฒนาชุมชน จะทำชุมชนเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี และอนามัย เมื่อชุมชนเกิดการพัฒนาและความเป็นอยู่ดีขึ้นก็จะส่งผลให้ประเทศชาติพัฒนาได้อย่างรวดเร็วและยั่งยืน

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

๒.๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

ปัจจุบันปัญหาสำคัญของสังคมไทย คือ ปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนในชนบทอันเนื่องมาจากความล้มเหลวในการพัฒนาชนบท ถึงแม้จะประสบความสำเร็จก็เป็นเพียง

^{๙๗} ทวี ทิมขำ, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๒๘), หน้า ๙-๑๑.

ด้านวัตถุ แต่ขาดมิติทางด้านจิตใจ เป็นผลให้พระสงฆ์ในเขตชนบทได้มีโอกาสทำหน้าที่ของการเป็นผู้นำการพัฒนา นำพาชาวบ้านร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง

พระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐานได้รับความศรัทธาเคารพของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทพัฒนาชนบท ซึ่งเมื่อพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมใดกิจกรรมนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้าน อย่างมีจิตศรัทธาสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ยังไม่จำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะพระสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนักและยังมีกิจกรรมลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่ประสานกันอย่างเป็นกระบวนการหรือองค์กรหรือแนวทางการดำเนินการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ จึงยังไม่เด่นชัด ดังนั้นพระสงฆ์ในชนบทจำเป็นต้องพยายามเข้าช่วยพัฒนาชุมชนชนบทให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยจะต้องพัฒนาควบคู่ไปทั้งด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะเน้นในด้านใดมากกว่ากัน ควรจะพิจารณาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชนบทให้บรรลุวัตถุประสงค์ จะต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนจึงจะสำเร็จได้ เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของพระสงฆ์ต่อชุมชนถูกลดทอนลงไปมาก ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทมักจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากหลายฝ่ายทั้งประชาชนบางกลุ่มและข้าราชการ พระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทจึงต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาอันเป็นกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท พระสงฆ์จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมและต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชน เพื่อเป็นสื่อกลางในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยความเต็มใจ

อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า ต้องอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาหนักถือของประชาชนมาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และยังเสนอแนวคิดว่าพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนประสบการณ์และอุดมการณ์ในลักษณะที่ตอบสนองปัญหา ความต้องการของชุมชนใน ลักษณะประสมประสานกับการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำชุมชนรวมทั้งประชาชนในชนบท ๖ ประการ ดังนี้^{๕๕}

^{๕๕} อภิชัย พันธเสน, พัฒนาการชนบทไทย : สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, หน้า ๒๐๕ - ๒๐๖.

๑. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น โดยเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับทุก ๆ ฝ่ายทั้งพุทธจักร (วัดและพระสงฆ์) และอาณาจักร (ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน) การพัฒนาจึงต้องดำเนินการให้ทั่วถึงครอบคลุมประชาชนทุก ๆ กลุ่ม ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และจะต้องประสานงาน ร่วมมือกันทำงาน โดยพระสงฆ์ควรสำนึกอยู่เสมอว่า ถ้าอาณาจักรเสื่อมลงพุทธจักรจะเจริญอยู่ได้อย่างไร พระสงฆ์จึงควรจะต้องถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่ควรจะต้องเข้าไปดำเนินการ

๒. การพัฒนาจะต้องเน้นการพัฒนาบุคคลเพื่อสร้างความพร้อมของประชาชนที่จะเข้าร่วมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยจะต้องพัฒนาประชาชนให้พร้อมทั้งทางด้านคุณภาพและคุณธรรม ทั้งทางด้านรูปธรรมหรือด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความหมาย และคุณค่าของการพัฒนาชนบท

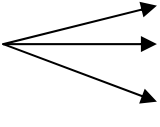
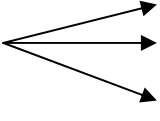
๓. การพัฒนาชุมชนควรจะเกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความรู้ ความสามารถ ทักษะและสติปัญญาของประชาชนในการคิดค้น และริเริ่มโครงการพัฒนาต่าง ๆ เอง อันจะนำผลสำเร็จมาสู่ชุมชนได้มากกว่าการพึ่งพิงบุคคลจากภายนอกชุมชนที่ไม่รู้ซึ่งถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน

๔. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้ในทุก ๆ ด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การตอบสนองแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นจะไม่ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

๕. การพัฒนาชนบทที่จะสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนได้ ควรจะเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเอง คือการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน มิใช่ให้ประชาชนเข้าร่วมเฉพาะการใช้แรงงานเท่านั้น เพราะจะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในผลิตของงานพัฒนาชนบท

๖. การพัฒนาชุมชนที่จะประสบผล สามารถทดลองหรือขจัดปัญหาของประชาชนได้อย่างแท้จริง ควรมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองของประชาชนซึ่งวิถีทางที่จะเป็นไปต่อสภาพการพึ่งตนเองในปัจจุบัน คือ การให้การศึกษากับประชาชนในด้านต่าง ๆ เพื่อการนำไปปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้สุขสบาย มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน ควรจะพึ่งพาจากภายนอกเฉพาะเทคโนโลยีและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและหาไม่ได้ อย่่างไรก็ตามในการพัฒนาที่แท้จริงจะต้องเป็นการพัฒนาใน ๒ ลักษณะที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปมีบทบาท คือ การพัฒนาภายนอกกับพัฒนาภายใน ในการพัฒนาภายนอกได้รวมเอาการพัฒนาทางด้านร่างกาย ด้านปัจจัย ๔ การอยู่ดีกินดี และการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัยและการเคารพกฎหมาย เป็นต้น

ส่วนการพัฒนาความคิดสติปัญญาต่าง ๆ ให้มีคุณภาพที่ดี ซึ่งเขียนเป็นรูปได้ดังนี้

พัฒนาภายนอก	 <p>สุขภาพร่างกายดี ปัจจัย ๔ สมบูรณ์ ครอบครัwmั่นคง เคารพกฎหมาย จารีตประเพณี</p>
พัฒนาภายใน	 <p>มีคุณธรรม จิตใจมั่นคง เยือกเย็น มีสติปัญญาปลอดโปร่ง</p>

แผนภาพที่ ๒.๑ การพัฒนาภายนอกและภายใน ^{๑๙}

ดังนั้นการพัฒนาพระสงฆ์จำเป็นต้องมีบทบาทที่จะชักนำประชาชน โดยพยายามสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นทั้งความเจริญภายในและความเจริญภายนอกของคนในครอบครัว ในสังคมในประเทศชาติและต่อชาวโลกต่อไป

อภิชัย พันธเสน ยังได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในรูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านว่าในการพัฒนาหมู่บ้านของพระสงฆ์ถึงแม้จะมีการร่วมมือกับทางการแต่จะกระทำในลักษณะไม่เป็นทางการ คือไม่ยึดติดอยู่กับแบบแผนทางราชการหรือแบบแผนดั้งเดิมของวัด แต่จะพัฒนาหมู่บ้านไปตามสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่เป็นจริง ๆ จึงทำให้รูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องหลายรูปแบบ ดังต่อไปนี้

๑. พระสงฆ์ - ชาวบ้าน คือ พระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่น โดยไม่อาศัยกลไกของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือข้าราชการอื่น ๆ พระสงฆ์ที่ใช้รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวพบที่จังหวัดเลย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีอิทธิพลของคอมมิวนิสต์เคยปรากฏในอดีต เมื่อทางราชการไม่สามารถเข้าไปพัฒนาพื้นที่เหล่านี้ได้พระสงฆ์จึงเข้าไปแทน โดยไม่อาศัยข้าราชการเนื่องจากเป็นการเหมาะสมที่พระสงฆ์จะเข้าไปเพื่อไปพัฒนากับชาวบ้าน เพื่อป้องกันการใส่ร้ายป้ายสี ถ้าฆราวาสเข้าไปมักถูกเจ้าหน้าที่เพ่งเล็งว่าเป็นผู้นิยมคอมมิวนิสต์

๒. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - ผู้ใหญ่บ้าน - ชาวบ้านการพัฒนาท้องถิ่นแบบนี้เกิดขึ้นจากสองลักษณะ คือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาหมู่บ้าน จึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ซึ่งได้จากกรณีศึกษาในจังหวัดสกลนคร และลักษณะที่สองเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความเห็นต่อการพัฒนาของพระสงฆ์ เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ ต่อมาเมื่อทำใจได้ว่าเหตุการณ์ภายในหมู่บ้านยอมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา หรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ผู้นำท้องถิ่นมากขึ้น

^{๑๙} พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, หน้า ๒๑๕.

จึงอาสาเข้าช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทได้มาก ตัวอย่างดังกล่าวศึกษาจาก ประสบการณ์การทำโครงการพัฒนาของพระเทพกวี แห่งวัดป่าตาราภิรมย์ จังหวัดเชียงใหม่

๓. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - กำนัน - ชาวบ้าน ได้จากกรณีศึกษาในจังหวัด ร้อยเอ็ด ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยที่กำนันคอยดูอยู่ ห้าง ๆ เพราะไม่แน่ใจว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ เมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถพัฒนา ไปได้อย่างมีประสิทธิภาพกำนันจะเข้าร่วมกับพระสงฆ์ด้วย เพราะมีฉะนั้นกำนันจะถูกพระสงฆ์ แยกชิงบทบาทในการช่วยเหลือชาวบ้านไปด้วย

๔. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - ข้าราชการ - ชาวบ้าน รูปแบบของการพัฒนา หมู่บ้านลักษณะนี้มีตัวอย่างอยู่สามลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ - ครูใหญ่ - ชาวบ้าน โดยเฉพาะครูใหญ่ที่เคยเป็นพระสงฆ์ในหมู่บ้านนั้นมาก่อนมีความสนิทสนม กับพระสงฆ์ จึงมาช่วยพระสงฆ์ทำงานพัฒนาท้องถิ่น ลักษณะที่สอง เป็นความร่วมมือระหว่าง พระสงฆ์ - ข้าราชการฝ่ายปกครอง - ชาวบ้าน ลักษณะของการร่วมมือพัฒนา และการพัฒนา ลักษณะสุดท้าย เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ - ข้าราชการ - ชาวบ้าน ข้าราชการในที่นี้ หมายถึงข้าราชการในสังกัดกระทรวงต่าง ๆ นอกเหนือจากกระทรวงมหาดไทย ยังมีข้าราชการ ของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเข้ามาร่วมช่วยเหลือให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ เป็นต้น^{๑๐๐}

ดังนั้นพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนา มีสาเหตุที่ต้องเป็นผู้นำด้าน พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ ให้การศึกษาแก่ประชาชนและเป็นผู้นำทางด้านการพัฒนาชนบท จึงมีพระสงฆ์หลายรูปรวมกลุ่มกันพัฒนาองค์กรหรือชุมชนขึ้น ได้แก่^{๑๐๑}

๑. กลุ่มเพื่อนงานพัฒนาชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพระสงฆ์ระดับเจ้า คณะจังหวัดทั้ง ๑๗ จังหวัด เพื่อร่วมมือกันด้านการปกครอง การศึกษาและการพัฒนาชนบท

๒. กลุ่มพระสงฆ์พัฒนา เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดนครราชสีมา โดยมี พระราชสีมาภรณ์ เป็นแกนนำพระสงฆ์ มีการร่วมกันสร้างนิคมเกษตร หมู่บ้านปลอดอบายมุข การสร้างชุมชนชาวพุทธที่วัด การสร้างระบบบุญสหกรณ์และบุญพัฒนา

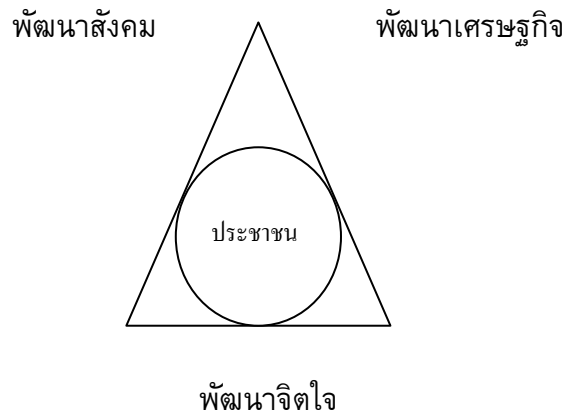
๓. กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา เป็นกลุ่มพระสงฆ์ในเขตจังหวัดสุรินทร์และการ อบรมจิตใจคู่ไปกับการพัฒนาท้องถิ่น อบรมเยาวชนเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาตั้งสหกรณ์ร้านค้า ธนาคารข้าว และเกษตรแบบผสมผสาน

๔. กลุ่มวิทยาการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองมีศูนย์ที่วัดเทพสถิตย์อำเภอบางบาล จังหวัดอุบลราชธานี (ช่วงที่ยังไม่ได้จัดตั้งจังหวัดอำนาจเจริญ) โดยมีพระครู มงคลวรรตน์เป็นแกนนำ มีคณาจารย์ภาควิชาปรัชญาและศาสนา วิทยาลัยครูอุบลราชธานี ซึ่ง

^{๑๐๐} อภิชาติ พันธุเสน, พัฒนาการชนบทไทย : สมุทัยและมรรคตอนที ๓ ความหวังทางออกและ ทางเลือกใหม่, หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

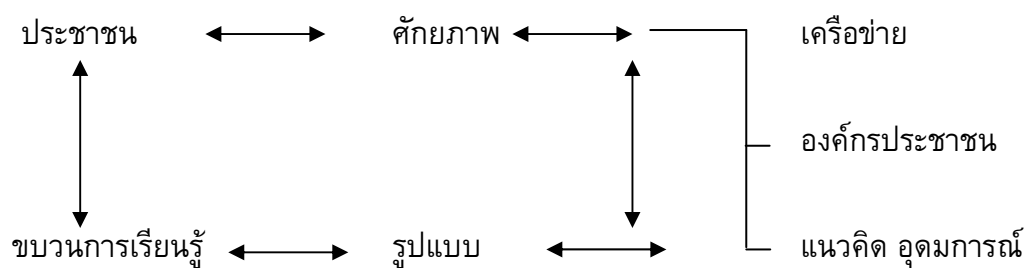
^{๑๐๑} พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ, ความเชื่อในศาสนาในสังคมไทย, หน้า ๒๒๘.

ทำหน้าที่ให้ความรู้ด้านคุณธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจ ตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองที่ว่า การพัฒนาชนบทต้องพัฒนาทั้ง ๓ คือ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และจิตใจ ดังแผนภูมิที่ ๒

แผนภาพที่ ๒.๒ การพัฒนาชนบทต้องทำทั้งสามด้าน

การพัฒนาทั้งหลายทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชนได้ยอมรับแล้วว่า รูปแบบการพัฒนาที่ถูกต้องมีคำตอบที่หมู่บ้าน และในหมู่บ้านมีภูมิปัญญาชาวบ้าน พระสงฆ์ก็เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญา พระสงฆ์ก็มีกระบวนการเรียนรู้งานพัฒนาจนเป็นองค์กรประชาชน มีพระเถระนักพัฒนาหลายรูปที่มีบทบาทต่อการพัฒนาและช่วยเหลือชุมชน เพราะพระสงฆ์ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความมั่นใจเพราะว่า พระสงฆ์ช่วยประชาชนได้จริง เป็นที่พึ่งอันปลอดภัยของประชาชน เพราะพระสงฆ์สอนให้รู้ว่า กระบวนการเรียนรู้มีศักยภาพมีรูปแบบการทำงาน มีเครือข่าย มีความคิดและอุดมการณ์ในการทำงานการพัฒนา จึงเป็นไปตามหลักการขององค์กรประชาชนอย่างแท้จริง

แผนภูมิที่ ๒.๓ แสดงหลักการพัฒนาขององค์กรประชาชน^{๑๐๒}

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๗.

จากที่กล่าวมาบทบาทของพระสงฆ์ที่เข้าไปมีบทบาทต่อชุมชนอย่างได้ชัดเจน ซึ่งต่างบทบาทที่ผ่านมาในอดีต จึงพอสรุปไว้ ๓ ประการ คือ^{๑๐๓}

๑. การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริม ทั้งด้านแนวคิดและทรัพยากรต่าง ๆ จากรัฐบาล

๒. สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในชนบททางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การศึกษา

๓. การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริม ทั้งด้านแนวคิดและทรัพยากรจากประชาชนท้องถิ่น นักวิชาการ และองค์กรเอกชนต่าง ๆ

๒.๓.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน

พระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน ท้องถิ่นและสังคมที่พระสงฆ์อาศัยอยู่และมีบทบาทที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน เป็นผู้ใกล้ชิดและเข้าใจความทุกข์ยาก ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นกับชุมชน แต่ด้านการพัฒนาพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ที่เคารพศรัทธาของประชาชน และเป็นที่ยึดมั่นไว้วางใจ มีวัดเป็นศูนย์กลางในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน สามารถชักจูงประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นหรือองค์กรทางราชการ ในการพัฒนาชุมชนที่พระสงฆ์อาศัยอยู่ได้พัฒนาไม่ว่า ด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง วัฒนธรรม สาธารณสุข และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษา ค้นคว้าที่สอดคล้องกับการวิจัย จึงสรุป บทบาทของพระสงฆ์ในแต่ละด้านได้ดังนี้

๑. การพัฒนาชุมชนด้านสังคม

พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในด้านการอบรมคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ ชุมชน นักเรียน นักศึกษา เผยแผ่ธรรมะ สงเคราะห์ผู้ยากไร้ พัฒนาถาวรวัตถุให้กับชุมชนมีการรับเลี้ยงดูเด็กกำพร้า การเปิดโรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์และโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและบาลี พร้อมกับพระปริยัติธรรมสามัญ เป็นผู้ดำเนินงานบทบาทนักสังคมสงเคราะห์ และยังเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและผู้นำชาวบ้านทำให้เกิดความสามัคคีเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่ชุมชนและสังคมในท้องถิ่น

พิสิฐ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร กล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากในชุมชนซึ่งพระสงฆ์แต่ละรูปก็มีวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันในการพัฒนา โดยเฉพาะด้านสังคม พระสงฆ์จะทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี โดยตั้งมั่นในวัดทำการเทศนาสั่งสอนในลักษณะกลุ่มย่อย โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เลือกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น การรู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การรู้จักการให้ทานและ

^{๑๐๓}พระมหาสุภา อุทโท, “บทบาทของพระสงฆ์ในสองทศวรรษหน้า (๒๕๔๑-๒๕๖๐)”, วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐.

การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อย่างเช่น พระอาจารย์เทอดศักดิ์ จันทโชโต แห่งวัดทุ่งสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พระครูพิทักษ์พีชคามเขต วัดลุ่มพินัน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี และพระอาจารย์อเนก เตชวโร วัดโมกขวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และได้กล่าวถึงพระพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ได้มีบทบาทมากในด้านการพัฒนาสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสอนให้ประชาชนลดอบายมุข อบรมจิตใจ ฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทำให้จิตใจสะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งท่านจะมุ่งการพัฒนาจิตใจหรือคนก่อนสิ่งใด ยังมีการชักชวนประชาชนรวมพลังเพื่อการพัฒนา มีการระดมพลังสมอง เพื่อแก้ปัญหาให้เห็นพ้องต้องกันว่าควรจะทำอย่างไรเพื่อการพัฒนา โดยหลวงพ่อนานกับพระสงฆ์ในวัดและชาวบ้านร่วมมือกัน ใช้เครื่องมือทำเกษตรที่มีอยู่ช่วยกันถางป่า ขุดดิน ทำร่องถนนให้เกิดขึ้นในชุมชน^{๑๐๔}

ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน จากการศึกษาพบว่าพระสงฆ์เกือบทุกรูปได้มีบทบาทไม่ว่าการตัดถนน การปรับปรุงถนนเดิม การประปา การพัฒนาแหล่งน้ำ การปรับปรุงรั้วบ้าน การลอกคลอง การสร้างถังเก็บน้ำฝน และการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัด การพัฒนาดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นการร่วมมือระหว่างวัด ชาวบ้านและทางราชการโดยทางวัดมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ เป็นศูนย์รวมของความสามัคคี มีชาวบ้านเป็นแรงและมีทางราชการเป็นอุปกรณ์เครื่องมือ

๒. การพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจากปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนมีฐานะยากจน อาศัยแต่เพียงประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนา โดยอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ ผลผลิตไม่แน่นอน ขาดอำนาจต่อรองในระบบตลาดทำให้เกิดความอดอยากยากแค้น และยังขาดความรู้ความสามารถในอันที่เห็นไปประกอบอาชีพอื่น

พิสิฐฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร ได้ศึกษาจากงานวิจัยภาคสนามพบว่า “พระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่มีบทบาทในสังคม จะเป็นผู้ที่มีภูมิสำเนาในพื้นที่นั้น ๆ จึงเข้าใจและทราบสาเหตุของปัญหา ความรุนแรงของปัญหาเป็นอย่างดี พระสงฆ์หลายรูปได้หาทางช่วยเหลือสังคมทางด้านเศรษฐกิจในหลายรูปแบบโดยร่วมมือกับหน่วยราชการ” จึงได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์ ดังนี้^{๑๐๕}

^{๑๐๔}พิสิฐฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร, “ศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

^{๑๐๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘.

พระครูสิริรัตโนโชติ แห่งวัดเก่านาหลัก อำเภอเสนางคนิคม อำเภอนาแกเจริญ (ปัจจุบันจังหวัดอำนาจเจริญ) ได้ตั้งกลุ่มเจียรไน การเพาะเห็ดฟาง การเลี้ยงปลาเพื่อยกฐานะความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนและพระครูสุทธิพัฒนาภรณ์ วัดสุทธิกาवास อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ ได้ทำการตั้งกลุ่มอาชีพให้กับประชาชน โดยการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นผู้ฝึกสอนอาชีพแก่ประชาชน เช่น การร่วมมือกับหน่วยงานพัฒนาชุมชนช่วยเหลือและให้ความรู้แก่ประชาชนในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมการเลี้ยงสุกร การเลี้ยงไก่ การเจียรไนพลอย

ส่วน**พระครูพิพิธประชานาถ** (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ได้ดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนที่อยู่ในชุมชนประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งสหบาลข้าว คือการให้ประชาชนที่ขาดแคลนสามารถกู้ยืมข้าวไม่บริโภค หลักดังกล่าวสอดคล้องกับหลักทางพุทธศาสนาที่มีการเกื้อกูลเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันผู้ที่มีข้าวมากก็จะนำข้าวมาฝากให้ผู้ทุกข์ยากกว่าผู้ไปกินไปใช้ยามขาดแคลน ไม่ต้องไปกู้เงินดอกเบี้ยแพง ๆ นับเป็นการช่วยเหลือกันและกันเป็นหลักในการพัฒนาที่ยั่งยืนและมีการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าที่มีหลักการขายถูกเอากำไรพอควรหรือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อฝึกชาวบ้าน การทำเกษตรธรรมชาติ เกษตรครบวงจร เพื่อแก้ปัญหาการเกษตร เป็นต้น และอีกท่านหนึ่ง **พระอาจารย์ดำรง กนฺตสีโล** แห่งวัดมุนีนिरมิตร อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ก็ประสบความสำเร็จในการพัฒนาช่วยเหลือประชาชน โดยใช้หลักพัฒนาจิตใจ ก่อนการพัฒนาอาชีพโดยให้ประชาชนยึดหลักคุณธรรมในการดำรงชีวิตกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในหมู่บ้าน การจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด การพัฒนาอาชีพการเกษตรที่เรียกว่า การเกษตรเกื้อกูล และการตั้งธนาคารข้าว เป็นต้น

๓. การพัฒนาชุมชนด้านการเมือง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม ได้ให้แนวคิดทางการเมืองไว้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในทางการเมืองเป็นไปตามหลักการ คือ พระสงฆ์มีหน้าที่ศึกษาตัวธรรมะ ปฏิบัติธรรมด้วยตนเองและนำมาเผยแผ่สั่งสอนแก่ผู้อื่น เมื่อศาสนาเป็นแหล่งคำสอนเรื่องธรรมะ คือ หลักการเกี่ยวกับการเป็นอยู่ การดำเนินกิจการที่ถูกต้อง พระสงฆ์ก็มีหน้าที่นำความรู้นำเอาหลักการเหล่านี้ไปเผยแผ่สั่งสอน เพราะฉะนั้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทในแง่ที่ว่า จะเป็นผู้นำเอาหลักการ คือ ธรรมะไปเผยแผ่สั่งสอนประชาชนทั้งหมด เริ่มตั้งแต่ทำหน้าที่ในการบริหารกิจการบ้านเมือง เป็นต้น หรือที่เราเรียกว่า “นักการเมือง” สอนทุกระดับและต้องสอนอยู่เป็นปกติ ไม่รอให้เกิดวิกฤตการณ์แล้วจึงสอน ยามปกติสำคัญที่สุดว่าจะสอนเขาให้อยู่ดี ประพฤติดี ประพฤติถูกต้องอย่างไร แต่ที่จริงไม่ได้ปกติแม้ในยามปกติ เราจะเห็นว่าที่เป็นปกติโดยสัมพันธ์เท่านั้น คือ ไม่มีเหตุการณ์ที่รุนแรง แต่มีความผิดปกติอยู่ตลอดเวลา เช่น นักการเมืองประพฤติไม่ปกติ ประพฤติไม่อยู่ในร่องรอย ไม่อยู่ใน

หลักการ ทำสิ่งที่ไม่ควรทำ หรือแม้แต่ประชาชนชาวบ้านที่ทำตัวไม่ถูกต้องก็มีอยู่ตลอดเวลา แต่อาจจะเป็นส่วนนิดหน่อย และไม่มีเหตุการณ์รุนแรง ฉะนั้นความผิดปกติก็น่าจะมีอยู่เสมอ การสั่งสอนให้ธรรมะจึงต้องมีทั้งป้องกันความผิดปกติกติและแก้ไขความผิดปกติกติ^{๑๐๖}

พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฒโฒภิกขุ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร ได้กล่าวถึงบทบาทของสงฆ์ทางการเมืองไว้ว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาททางการเมือง แต่ต้องเป็นในแง่ของความเป็นครู มีขอบเขต คือ ชี้แนะทางให้เมื่อเขามาขอ แต่ถ้าไม่ขอเราก็นิ่ง เพราะเห็นว่าพระสงฆ์เราไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง ไม่ควรเข้าไปต่อรอง หรือเข้าไปต่อสู้อย่างไรก็ได้มาซึ่งอำนาจ หรือให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ ซึ่งเราไม่มีหน้าที่อยู่อย่างหนึ่งคือหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ ตามกฎหมาย เช่น เราอยู่ในประเทศไทย รัฐธรรมนูญระบุไว้ว่าคนไทยทุกคนมีหน้าที่ที่จะต้องรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้ครอบคลุมถึงพระสงฆ์ในสถาบันทั้งสามเกิดอันตรายพระสงฆ์ก็จะเข้าไปมีส่วนช่วยสร้างความมั่นคงให้เกิดในสถาบันทั้งสาม^{๑๐๗}

พระพิศาลธรรมวาทิ (พะยอม กลฺยาโณ) เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี ได้กล่าวถึงบทบาททางการเมืองไว้ว่า “การมีบทบาทของพระสงฆ์ต้องอยู่ขอบเขตที่เรียกว่า เข้าไปตักเตือนสั่งสอน ไม่เข้าข้างพรรคใดพรรคหนึ่ง ไม่ตำหนิฝ่ายค้าน ไม่ขึ้นชมรัฐบาล อย่าให้เสียความเป็นกลาง พระสามารถเทศน์ตำหนิ ตักเตือนสั่งสอนนักการเมืองให้อยู่ในกรอบของศีล เหล่านี้ถือว่าเป็นหน้าที่ แต่พระโดยทั่วไปไม่อยากทำเพราะอาจเป็นโทษเป็นภัยแก่ตน และพระสงฆ์ควรมีสิทธิและหน้าที่ คือ สิทธิและหน้าที่ในการทำให้ประชาชนรู้จักเลือกคนเข้าไปรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติ โดยบอกลักษณะคนดี ลักษณะสัตบุรุษที่จะดำรงความเป็นสภาไว้ได้ เพื่อแก้ไขปัญหาประเทศ”^{๑๐๘}

ดร.พระมหาต่วน สิริธมฺโม ได้กล่าวถึงว่า “ศาสนามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะศาสนาเป็นเครื่องอบรมจิตใจ ถ้าพัฒนาบ้านเมืองก็ต้องพัฒนาจิตใจของคน นักการเมืองที่ดีจะต้องได้รับหรือถูกกล่อมเกลามาจากศาสนาให้เป็นคนมีคุณธรรม ระดับหนึ่งก็คือ มีศีล สมาธิ ปัญญา ศาสนาไม่เพียงแต่เป็นเครื่องประดับของนักการเมืองเพียงอย่างเดียว แต่นักการเมืองต้องนำเอาศาสนาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การสงเคราะห์ นโยบายทางการเมือง เช่น ปัจจุบันที่มีปัญหาอยู่เพราะว่าเรื่องการเมืองนี้ละทิ้งศาสนา เอาศาสนาไปเป็นเครื่องมือของการก้าวไปสู่อำนาจของการเป็นผู้นำการเมืองเท่านั้น คือ

^{๑๐๖} พระครูสมุห์ชัชวาล ชำมะณี, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนบริเวณชายแดนไทย-ลาว จังหวัดเลย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏเลย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔๒.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๒.

^{๑๐๘} อ้างแล้ว.

เอาสถาบันศาสนาเป็นเครื่องมือเพื่อให้ประชาชนคิดว่าตนเป็นคนดี และเพื่อให้สังคมยกย่องนับถือตน โดยมีได้นำคำสอนทางศาสนามาใช้แต่อย่างใด พระสงฆ์ก็ควรมีบทบาททางการเมืองในแง่ของการให้ข้อคิด ให้คำปรึกษา เช่น ให้คำปรึกษาแก่นักการเมือง ซึ่งพระสงฆ์ถือว่า มีลักษณะเหมือนให้คำปรึกษาแก่ญาติโยม พุทธบริษัททั้งหลาย^{๑๙}

จากแนวคิดบทบาทของพระสงฆ์ในทางการเมือง พระสงฆ์ควรมีบทบาทในทางการเมือง แต่มีขอบเขตเพียงแนะนำ อบรม สั่งสอน ให้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งการแนะนำสั่งสอนนี้ไม่ได้จำเพาะกับนักการเมืองเท่านั้น แต่เป็นการนำเอาหลักการ คือ ธรรมะไปเผยแพร่แก่ประชาชนทุกคน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูช่วยชี้แนะทาง ตักเตือน อบรม บ่มนิสัย ทั้งหน้าที่ดังกล่าวต้องอยู่ในกรอบของรัฐธรรมนูญและตามกฎหมายของคณะสงฆ์ด้วย

และพระสงฆ์มีสถานภาพ ๒ อย่าง คือเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าและเป็นประชาชนของชาติจึงมีบทบาทและขอบเขตที่ต้องปฏิบัติในฐานะเป็นสาวก คือปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและในฐานะเป็นประชาชนคนหนึ่งต้องปฏิบัติตามกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ตราไว้เพื่อให้ทุกคนทุกชนชั้นปฏิบัติตามเท่าเทียมกันหมด

ส่วนพิสิฏฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร ได้ศึกษาด้านการพัฒนาทางการเมืองพบว่า “กว่า ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา หลายพื้นที่ในอีสานต้องประสบกับปัญหาการก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งสร้างความเดือดร้อน ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินตลอดจนความสับสนในสังคมชนบท พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทโดยการเข้าประทับประคองใช้หลักธรรมะ ในการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ประชาชน ซึ่งอยู่ในภาวะของการขวัญเสียในบรรยากาศแห่งความคับขันและสับสน ความรุนแรงแต่ด้วยหลักธรรมะที่ยึดสายกลางทำให้สังคมอยู่รอดปลอดภัยมาจนถึงปัจจุบัน บทบาทของพระสงฆ์นับว่ามีความสำคัญยิ่ง เพราะพระสงฆ์ไม่อาจจะอยู่แยกจากประชาชนได้ จึงเป็นศูนย์รวมทุกข์และร่วมสุขผูกพันกับประชาชนมาตลอด ไม่ว่า พระครูพิทักษ์ชินวงศ์ วัดกลางนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พระครูพิทักษ์พีชคามเขต วัดลุ่มพินวัน อำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี พระครูสิริรัตนโชติ วัดเก่านาหลัก อำเภอเสนานิคม จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นต้น^{๒๐}

๔. การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งหมายรวมถึงความเป็นงานศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ปรัชญา ศีลธรรม จรรยา ภาษา กฎหมาย ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งได้ถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อ ๆ มา เป็นเรื่องของการเรียนรู้จากคนกลุ่มหนึ่งไปยังกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสิ่งใดดีก็เก็บไว้สิ่งใดควรแก้ไขกันให้ดี

^{๑๙}พิสิฏฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร, “ศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อ การเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน”, หน้า ๑๓๗.

ขึ้นเพื่อจะส่งเสริมให้มีลักษณะที่ดีประจำชาติต่อไปและศาสนาพุทธก็มีอิทธิพลต่อคนไทยอย่างมาก ทั้งในด้านการปกครอง และในด้านกิจกรรมอารยทาและความเป็นอยู่จนกลายเป็นธรรมเนียมไทยไป ส่วนคติความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของพราหมณ์ สังคมไทยก็นำมาปฏิบัติไม่น้อย คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนไทยมาก เช่น ความกตัญญูกตเวทีก การมีสัมมาคารวะ ความสุภาพเรียบร้อย ความโอบอ้อมอารี มีใจเมตตา ฯลฯ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของไทยเรามาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน

เมื่อประชาชนส่วนใหญ่มีความเคารพนับถือพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต พระสงฆ์ก็มีบทบาทต่อสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนและสังคมในท้องถิ่นนั้นในสังคมไทยแล้วจะมองเห็นวัฒนธรรมควบคู่กับการดำรงชีวิตโดยเฉพาะประเพณีที่เกิดขึ้นจากพระพุทธศาสนาโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม

จากชุมชนตลอด พระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ให้สอดคล้องกับหลักธรรมวินัยและสภาพแวดล้อมของชุมชน จึงเห็นได้ว่าสังคมชาวอีสานอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข สามัคคี จนนับถือเป็นแบบอย่าง ถ่ายทอดไปสู่ชนรุ่นหลังเป็นที่ยอมรับของชุมชน สังคมอื่น ๆ ต่อไป

อาริยา ลัมสุวัณห์ กล่าวถึงพระสงฆ์ว่า “พระสงฆ์ยังทำหน้าที่อีกหน้าที่หนึ่งของสังคมคือพระสงฆ์เป็นผู้รักษาวัฒนธรรมโดยมีวัดเป็นที่เก็บศิลปวัตถุและของมีค่าอื่น ๆ อันแสดงถึงศิลปวัฒนธรรมของไทย ซึ่งชาวบ้านได้แสดงออกถึงศรัทธาเลื่อมใสในคุณค่าของศาสนา ด้วยการสร้างสรรค์สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ไว้ที่วัด และพยายามสร้างให้สวยงามที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูป ตู่มังกร ธรรมาสน์ ภาพแกะสลักตามประตู หน้าต่าง ตลอดจนงานเขียนอันวิจิตรงดงามตามฝาผนังโบสถ์ วิหาร”^{๑๑๑}

อีกประการหนึ่ง **เสาวลักษณ์ ขำนิล** ยังกล่าวอีกว่าหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญในการวัฒนธรรมไทย เหตุการณ์สำคัญ ๆ ในชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ศิลปะและวรรณคดีของชาติส่วนใหญ่ เกิดขึ้นด้วยอาศัยวัดเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ วัดเป็นสถานที่ที่รักษาผลงานทางศิลปะของชาติ สิ่งเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความรักในความเป็นชาติไทยที่สำคัญอย่างหนึ่ง และเหตุการณ์ประจำวันและความเชื่อทางไสยศาสตร์ บทบาทพระสงฆ์ในเหตุการณ์ประจำวันของชาวบ้านมีอยู่มาก เช่น ก่อนการเดินทาง การแต่งงาน การรักษาไข้ การสงเคราะห์ การนำโชคมาสู่ความสำเร็จในชีวิตการทำงานสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วเป็นบทบาทของ

^{๑๑๑}อาริยา ลัมสุวัณห์, “บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๒๐”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๖.

พระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดและสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นซึ่งถือได้ว่าเป็นการรักษาวัฒนธรรมให้กับชุมชน^{๑๑๒}

๕. การพัฒนาด้านสาธารณสุข

อารียา ลี้มสุวัฒน์ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ตามโครงการพระธรรมทูต และโครงการพระธรรมจาริกว่า ในการปฏิบัติหน้าที่ผู้นำชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างดียิ่ง การบำเพ็ญประโยชน์ในหมู่บ้านชนบทเป็นผู้นำในการวางแผนอบรมฝึกหัดพระที่เป็นผู้นำในชนบทในวิชาเทคนิคต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ให้รู้จักวิธีการทำตุ่มน้ำ วางถังซีเมนต์ที่ใช้กับบ่อ การใช้ส้วมซึม ความรู้ในด้านสุขวิทยาสสมัยใหม่ โภชนาการ ความสะอาดอนามัย และการรักษาโรค สิ่งทีกล่าวมาเป็นหน้าที่พระสงฆ์ตามโครงการพระธรรมจาริกต้องนำไปพัฒนาให้ความรู้แก่ชาวเขา หรือชนบท^{๑๑๓}

ประสพสุข พันธุ์ประยูร แสดงความเห็นไว้ว่า พระสงฆ์นั้นช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ มาแต่ไหนแต่ไร รวมทั้งเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยเพราะวัดเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นโรงเรียน เป็นโรงพยาบาล เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม ขณะนี้ทั่วโลกกำลังพูดถึงการสาธารณสุขเบื้องต้นหรือการสาธารณสุขมูลฐานว่าเป็นของดีและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมทุกสังคม การสาธารณสุขมูลฐานย่ำที่การพัฒนาการช่วยเหลือตัวเองของบุคคล ครอบครัว และชุมชน บ้านกับวัดต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันอยู่แล้ว พระสงฆ์และวัดจึงเป็นขุมกำลังและองค์กรที่จะช่วยพัฒนาประเทศตามแบบไทย ๆ และแบบที่ยีนบ่นหาของตนเองได้ ชาวบ้านมีความยากจนเหลือเกิน แม้แต่ยาสามัญประจำบ้านก็ไม่ค่อยจะมีไปซื้อในเมื่อขาดยาที่สำคัญการสาธารณสุขมูลฐานก็เป็นไปไม่ได้ ไม่มีทางที่ใครจะเอายาไปแจกที่หมู่บ้านได้ทั่วถึง รัฐบาลก็ทำไม่ได้ องค์กรอะไรก็เป็นไปไม่ได้ แต่พระสงฆ์ทำได้ ท่านได้ติดกัณฑ์เทศน์มาบ้าง คนทำบุญบ้าง มากับการทอดกฐิน ทอดผ้าป่าบ้าง หรืองานต่าง ๆ เหล่านี้เพียงพอที่จะจัดตัวยาประจำวัดสำหรับหมู่บ้าน ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับการสาธารณสุขมูลฐานอาจสรุปได้ ดังนี้^{๑๑๔}

๑. เรียนรู้เรื่องการรักษาเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้าน
๒. จัดตั้งตู้ยาสามัญประจำบ้าน
๓. ปลูกสมุนไพรในบริเวณวัด รวบรวมความรู้การรักษาแบบพื้นบ้าน

^{๑๑๒} เสาวลักษณ์ ขำนิล, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่ อู่ตะเภา จังหวัดชัยนาท”, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๑๘๐-๑๘๓.

^{๑๑๓} อารียา ลี้มสุวัฒน์, “บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๒๐”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์บัณฑิต, หน้า ๑๖.

^{๑๑๔} ประสพสุข พันธุ์ประยูร, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ในจังหวัดภาคเหนือในประเทศไทย”, (สถาบันวิจัยสังคม : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

๔. แนะนำหรือจัดหาผ้าสะอาดสำหรับหมู่บ้าน จะป้องกันโรคไปได้มากและแนะนำเรื่องการป้องกันโรคและส่งเสริมสุขภาพอย่างอื่น ๆ

๕. จัดอบรมแก่พระและชาวบ้านให้มีความรู้ในการสาธารณสุขเบื้องต้น โดยเชิญวิทยากรจากสถานีอนามัย อำเภอ จังหวัด

๖. สนใจเรื่องการอาชีพของประชาชน เพราะถ้าประชาชนไม่มีปัจจัย ๔ เพียงพอแล้ว ก็ไม่สามารถจะมีสุขภาพอนามัยที่ดีได้

พิธีกรรม บุญไชย ได้วิจัยพบว่า ประชาชนชาวอีสานส่วนใหญ่มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากจนและมีปัญหาด้านสุขภาพอนามัย เช่น ความรู้ในเรื่องยา ข้อจำกัดกฎหมายบ้านเมืองในการอนุญาตให้ใช้ยาหรือประกอบกิจกรรมในการรักษาจึงทำให้เป็นอุปสรรค อย่างไรก็ตามได้มีความพยายามของพระสงฆ์ในการดูแลสุขภาพอนามัยของประชาชน พอสรุปได้ คือ^{๑๑๔}

๑. การใช้ยาแผนโบราณรักษาโรคทั่วไป ได้แก่ การใช้ยาสมุนไพรช่วยเหลือประชาชนในการรักษาโรคต่าง ๆ เช่น พระครูพิทักษ์ชินวงศ์ วัดกลางนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

๒. การรักษาผู้ที่ติดยาเสพติด เยาวชนในภาคอีสานที่ผ่านมามีติดยาเสพติดกันมาก พระสงฆ์ได้เข้าไปแก้ไขฟื้นฟูโดยใช้ยาและหลักธรรมะในการรักษาผู้ติดยาเสพติด เช่น พระครูสิริรัตนโชติ วัดเก่านาหลัก จังหวัดอำนาจเจริญ ได้จัดกิจกรรมรักษาผู้ติดยาเสพติด เช่น เหล้า บุหรี่ สิ่งเสพติดอื่น ๆ โดยใช้สมุนไพรและหลักธรรมะรักษาผู้ป่วยแล้วประมาณ ๒๐๐-๓๐๐ คนต่อปี

๓. การรักษาโรคทางจิต รักษาโรคจิต นับว่าเป็นโรคที่สำคัญที่ยากแก่การรักษาและเป็นภาระของญาติที่ต้องรับผิดชอบผู้ป่วย พระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในเรื่องดังกล่าวโดยใช้หลักเมตตาธรรม สร้างขวัญและกำลังใจให้ประชาชนเชื่อมั่น และศรัทธา เพื่อขับสิ่งเลวร้ายออกมาจากร่างกาย ความศรัทธาจึงมีผลต่อการรักษาโรคทางจิตของประชาชนเป็นอย่างมาก เช่น ในกรณีพระครูญาณกิตติคุณ วัดดงยวด จังหวัดอุดรธานี ที่อาศัยความศรัทธาของธรรมะรักษาโรคทางจิตให้กับประชาชนอย่างได้ผล

๖. การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้สัมมนา เรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการสนับสนุน การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ว่า ความสัมพันธ์ของพระกับป่ามีมานานเพราะพระอาศัยเป็นที่ฝึกปฏิบัติ ป่าได้การคุ้มครองเพราะบารมีและวัตรปฏิบัติของตามพระธรรมวินัย เป็นตัวอย่างสั่งสอนประชาชนให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของป่าต่อมนุษย์ การพึ่งพากันของพระสงฆ์กับป่า พบทั่วไปในสังคมชาวพุทธที่ใดมักมีวัดที่ป่าหรือสร้างป่าขึ้นมาในวัดและรอบ ๆ วัดป่าใดที่สงบเงียบเหมาะสมกับการฝึกตนก็จะมีพระชุดงค์ไปฝึกปฏิบัติขัดเกลาตนเองในป่าชาวบ้านก็ช่วยทำบุญดูแลเลี้ยงพระ

^{๑๑๔} พิธีกรรม บุญไชย และทรงคุณ จันทจร, ศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน, หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

พระก็ให้ธรรมะสั่งสอนญาติโยม พระป่า ชุมชน จึงมีความสัมพันธ์และมีส่วนร่วมสนับสนุนซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาเรื่องพระกับป่า เช่น วัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ ทำงานเผยแพร่ความรู้ด้านอนุรักษ์ป่าให้กับชุมชน วัดป่าหนองพง จังหวัดอุบลราชธานี อยู่กับป่าและจัดการป่าให้สมบูรณ์และเป็นประโยชน์แก่ชุมชน สวนโมกขวนารามจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีรูปแบบการอยู่ในป่าอย่างเรียบง่ายกลมกลืนกับธรรมชาติ วัดอรุณญาวาส จังหวัดน่าน ปลูกจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ป่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน และองค์กรทุกระดับอย่างเชื่อมโยงบนรากฐานของความร่วมมือ

ดังนั้นผลจากการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับป่าต่าง ๆ สามารถสรุปบทบาทสำคัญของพระสงฆ์ได้ ๔ ด้าน คือ

๑. ด้านการอนุรักษ์ ช่วยนำชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสร้างป่าชุมชน รักษาป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ

๒. ด้านชุมชน เป็นตัวอย่างของการอยู่แบบเรียบง่าย และใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดรู้คุณค่า

๓. ด้านวัฒนธรรมช่วยรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยเฉพาะทรัพยากรพรรณพืช

๔. ด้านจิตวิญญาณ เป็นผู้นำและสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่ชุมชน^{๑๑๖}

พิสิฐฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร ทำการวิจัยศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทอย่างมากในการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ดังนี้

๑. จัดบริเวณวัดให้ร่มรื่นเยือกเย็น สงบให้วัดเป็นที่พึ่งของประชาชน โดยสร้างบรรยากาศให้ประชาชนเห็นว่า บรรยากาศในวัดให้ความร่มเย็นต่างจากสังคมนอกวัดที่มีแต่ความร้อน ผู้ที่เข้ามาพบเห็นในวัดจึงพบความสงบ ความร่มเย็น การดึงคนเข้าวัดในเบื้องต้นลักษณะการจัดบริเวณดังกล่าวมีการจัดหลายลักษณะ เช่น การจัดสวนป่า การตัดแปลงตกแต่งบริเวณวัด การปลูกต้นไม้ การจัดป้ายแสดงคำสอนต่าง ๆ เพื่อเตือนใจประชาชนที่เข้าไปในบริเวณนั้น ผลดีอีกประการหนึ่งก็คือ การที่พื้นที่วัดสามารถครอบคลุมบริเวณป่าได้มากเพียงใด ก็เป็นการอนุรักษ์ป่าได้มากเพียงนั้นเพราะประชาชนไม่กล้าไปตัดต้นไม้ทำลายป่าในเขตวัด ลักษณะการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด

^{๑๑๖} ศูนย์ฝึกอบรมวณศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พระกับป่า : บทบาทของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๔-๓๕.

๒. การจัดสิ่งแวดลอมในชุมชน โดยความร่วมมือของวัด ทางราชการและประชาชน การพัฒนาชุมชนโดยการตัดถนน ทำรั้วบ้านให้เป็นระเบียบหรือลอกคลอง ปลูกต้นไม้ เช่น กรณีของพระครูโสภณธรรมมากร แห่งวัดศรีทองนพคุณ อำเภอเสละภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พระครูพิทักษ์ชินวงศ์ วัดกลางนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พระครูพิพิธประชานาถ วัดสามัคคี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

๓. การจัดอบรมเยาวชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กิจกรรมของวัดที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเยาวชนมักจะสอดแทรกความรู้ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยเสมอ เช่น ในกรณีพระอาจารย์พงศกร กลุยานธมโม แห่งวัดบ้านไผ่บุญ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ และพระสงฆ์รูปอื่น ๆ ในภาคอีสาน^{๑๑๗}

กล่าวโดยสรุปการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมนับเป็นกิจของสงฆ์ที่พึงประพฤติปฏิบัติ เพราะในการเผยแผ่ศาสนาให้คนเข้าถึงธรรมะ นอกจากการเทศน์สั่งสอนที่มีประสิทธิภาพแล้ว บรรยายกาศภายในวัดนับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ที่จะเป็นเครื่องดึงคนให้หันเข้าหาวัด ดังนั้นพระสงฆ์จึงต้องประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดี ตลอดจนเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน เป็นผลให้สภาพแวดล้อมของชุมชนดีขึ้น

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระอุปัชฌาย์ต่อการพัฒนาชุมชน จึงรวบรวมและทบทวนเพื่อเสนองานวิจัยได้ตามลำดับต่อไปนี้

๑. งานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาท

พินิจ ลากธนาหนท์ พบว่า “บทบาทของพระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมสังคมพัฒนาในชุมชนต่าง ๆ ในภาคอีสานจำแนกได้เป็น ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑. บทบาทผู้สงเคราะห์พัฒนา คือ พระสงฆ์พัฒนา ดำเนินกิจการต่าง ๆ โดยท่านผู้จัดหาทรัพยากรและบริหารโครงการด้วยตนเอง ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลย

๒. บทบาทผู้นำการพัฒนาโดยพระสงฆ์เป็นผู้ติดต่อโครงการพัฒนามาดำเนินการ ชาวบ้านมีส่วนร่วมปรึกษาบ้างแต่ส่วนใหญ่จะคล้อยตามความคิดเห็นของพระสงฆ์พัฒนาที่ชาวบ้านมักศรัทธามากกว่า

^{๑๑๗}พิสิฐฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร, ศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน, (มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

๓. บทบาทผู้ประสานงาน โดยพระสงฆ์พยายามร่วมมือกับผู้นำชุมชนชักนำโครงการต่าง ๆ เข้ามาดำเนินการพัฒนาในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะได้รับโอกาสเข้ามามีส่วนมากขึ้น

๔. บทบาทเป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง ทั้งในการคิดโครงการ การปฏิบัติงานพัฒนาและร่วมรับผิดชอบติดตามผลการพัฒนาพระสังฆพัฒนามีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงที่คอยแนะนำ ปรีกษา และประสานการสนับสนุนจากภายนอก^{๑๑๘}

สมบูรณ สุขสําราย ได้ให้ทัศนะว่า บทบาทของพระสงฆ์ทั้งทางธรรมและทางโลก มีบางอย่างร่วมกันอยู่มิใช่แยกกันหรือเห็นห่างต่อกัน คือพระสงฆ์ต้องพยายามช่วยชาวบ้านให้พ้นจากความทุกข์ยาก โดยให้ชาวบ้านมีวิชาชีพอะไรจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พระควรเข้าร่วมในการพัฒนาสังคมเพราะถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์และถูกต้องทั้งทางธรรมและทางโลก โดยพระสงฆ์นักพัฒนาเหล่านั้นให้ความเห็นว่า สถาบันสงฆ์ไร้ประโยชน์และสลายในที่สุด ถ้าพระสงฆ์ไม่ปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป แม้บางครั้งกิจกรรมบางอย่างอาจจะมีข้อจำกัดบ้าง โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านวัตถุจะเป็นการผิดพระวินัย ตรงกันข้ามกับถูกต้องศีลธรรมธรรมะของพระพุทธเจ้าแม้ว่าชาวบ้านไม่ยอมให้พระสงฆ์ทำอะไรเลย และถือว่างานพัฒนาไม่ใช่กิจกรรมของพระสงฆ์ แต่พระท่านได้พยายามแก้ไขความคิดเห็นอันไม่ค่อยถูกต้องนี้ เพราะพระสงฆ์ต้องช่วยเหลือชาวบ้านมิใช่เพียงด้านจิตใจเท่านั้น แต่ต้องช่วยเหลือทางด้านวัตถุด้วยหรือเรื่องการครองชีพอีกด้วย สมบูรณ สุขสําราย พบว่าพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๗ พบว่า แรงจูงใจมีส่วนผลักดันให้พระสงฆ์เข้ามาส่วนในการพัฒนา เช่น การได้เห็นปัญหาและความทุกข์ยากของประชาชนภายในชนบท การเห็นชุมชนอื่นเจริญกว่าท้องถิ่นของตนเอง ความพอใจที่ต้องการช่วยเหลือญาติพี่น้องของตนเองทางอ้อมความคิดที่บ้านพึ่งวัดและพึ่งบ้านและเห็นความสำคัญของหลักธรรมที่เหมาะสมจะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา^{๑๑๙}

^{๑๑๘} พินิจ ลาภธนานนท์, *บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๗๘.

^{๑๑๙} สมบูรณ สุขสําราย, *การพัฒนาชนบทตามแนวทางพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระสงฆ์กับนักพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๙-๔๐.

๒. งานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

มาถิ ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศาสตร์และศิลปะในการอบรมคุณธรรมของพระเถระภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า

๑. พระเถระที่เป็นที่เคารพศรัทธา ถือบทบาทตามบริบทของพระพุทธศาสนาและตามที่ยึดถือศาสนากำหนด ทั้งในการศึกษาพระพุทธศาสนา การปกครองพระสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสอน การสร้างสาธารณูปการและงานสาธารณสงเคราะห์ และเห็นว่าในยุคโลกาภิวัตน์พระสงฆ์ควรที่จะเพิ่มบทบาทในการร่วมแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม พระสงฆ์จึงควรติดตามข่าวสารความรู้ทางสื่อมวลชนเพื่อประยุกต์ใช้สอนธรรมะ ควรมีบทบาทเป็นผู้ประสานในกิจกรรมการอนุรักษ์พัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีบทบาทในการร่วมแก้ไขปัญหาการทำผิดของสงฆ์ ในการอบรมคุณธรรมพระเถระที่เป็นที่เคารพศรัทธาใช้ภาษาต่าง ๆ เป็นเหตุเป็นผลในการสอน มีการยกตัวอย่างประกอบ แจกหนังสือธรรมะ เทปธรรมะ และบางส่วนใช้คอมพิวเตอร์ในการอบรมด้วย

๒. พุทธศาสนิกชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นว่า พระสงฆ์ที่นำเคารพเลื่อมใส ควรมีความรู้ธรรมะลึกซึ้ง เครื่องคิดในวัตรปฏิบัติมีความสามารถในการอบรมคุณธรรมถือความ เรียบง่าย ถือสันโดษ และในยุคโลกาภิวัตน์ พระสงฆ์ควรมุ่งเน้น การอบรมคุณธรรมควบคู่กับการสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน^{๑๒๐}

มาถิ ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาท พระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ บทบาทด้านการอบรมตนทำวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนจริยธรรม แนวทางการดำรงชีวิตที่ดีงาม การอบรมสั่งสอนและให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร การแต่งหนังสือทางพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณรให้ทันสมัย การสงเคราะห์ประชาชนและพระสงฆ์ไม่ควรทำบทบาทในการทำนายโชคชะตาและการให้โชคลาภ (หวย) แก่ประชาชน ส่วนการปลุกเสกวัตถุมงคลนั้น พุทธศาสนิกชนบางส่วนในภาคใต้เห็นว่า เป็นบทบาทของพระสงฆ์เพราะถือว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้แก่ประชาชน ค้ำครองความปลอดภัย และทำให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้าและกรณีศึกษาในภาคกลางและภาค

^{๑๒๐}มาถิ ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ, บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑), หน้า ก.

ตะวันออก ผลการวิจัยพบว่าบทบาทที่สำคัญที่สุดของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือการอบรมสั่งสอนจริยธรรมและแนวทางในการดำรงชีวิตที่ตรงตามถูกต้องให้แก่ประชาชนการอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การอบรมตนการทำวิปัสสนากรรมฐาน การสงเคราะห์ประชาชน บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การสอนประชาชนในฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การพัฒนาสถานเลี้ยงเด็ก โรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทาง การแต่งหนังสือพุทธศาสนา การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณร และการส่งเสริมวิชาชีพให้ชาวบ้าน^{๑๒๑}

๓. งานวิจัยที่เกี่ยวกับพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

กรณีการ โอมุณเ คีกรรณการ ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสร้าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่มีความสามารถและทรงคุณค่าในการพัฒนาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีทั้งนี้ เพราะในทัศนะของ ประชาชนมีความเห็นว่า พระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่ประกอบไปด้วยความน่าไว้วางใจ ความสามารถในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับประชาชนและความกระตือรือร้นในการทำงานพัฒนาท้องถิ่น การมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจยอมรับนับถือความเชื่อมั่นจากประชาชน จึงน่าจะมีการสนับสนุนให้พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำความคิด เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารความรู้ ความคิดและนวัตกรรมอย่างเต็มที่ ก่อนอื่นรัฐบาลน่าที่จะได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นสื่อบุคคลเพื่อช่วยสนับสนุนการพัฒนาชุมชน และเพื่อที่พระสงฆ์จะได้กระทำหน้าที่นี้อย่างเต็มที่ รัฐควรจัดอบรมให้พระสงฆ์ได้มีความรู้ในหลักการพัฒนา นอกเหนือไปจากหลักธรรมที่ต้องศึกษาและให้ถือเป็นนโยบายว่า การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จะเป็นกุศลมหาศาลได้เมื่อได้มีการเตรียมพระสงฆ์เพื่อสนับสนุนงานพัฒนาแล้ว นโยบายการใช้ทรัพยากรทางการสื่อสารของประเทศให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ควรได้บรรจุพระสงฆ์ในฐานะสื่อบุคคลที่หาได้ในท้องถิ่น แต่คำนวณค่ามิได้ในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชน^{๑๒๒}

โคจิ โนสุ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นพระสงฆ์ที่ประจำอยู่ในวัดที่ตั้งในจังหวัดสงขลา จำนวน ๑๗๐ รูป ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

^{๑๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

^{๑๒๒} กรณีการ โอมุณเ, “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น เฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสว่าง อ.เมือง จ.สุรินทร์”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๘๑.

บทบาทการพัฒนาการศึกษา พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การอบรมให้ความรู้ทางด้านพุทธศาสนาและศีลธรรมแก่ประชาชน ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด ได้แก่ การมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

บทบาทการเผยแพร่ธรรมะ พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การจัดพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนาในวัด ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด ได้แก่ การอบรมสั่งสอนประชาชนในงานเทศกาลต่าง ๆ

บทบาทด้านเศรษฐกิจ พระสงฆ์มีบทบาทปานกลาง ได้แก่ การช่วยเหลือในเรื่องความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นภายในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ

บทบาทการสงเคราะห์ พระสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด ได้แก่ การช่วยอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ แก่ประชาชน ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด ได้แก่ การช่วยประชาชนโดยการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ^{๑๒๓}

เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมเกี่ยวกับเรื่องบทบาทในการให้การศึกษาทั่วไป ทั้งทางโลกและทางธรรม การเผยแพร่ธรรม โดยศึกษาพระสงฆ์ในเขตกรุงเทพมหานคร ได้ว่า “พระสงฆ์มีบทบาทสูงมากในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. ช่วยสอนหนังสือ ซึ่งในขณะที่สอนได้เน้นให้ประชาชนเข้าใจสิทธิและหน้าที่
๒. ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารสถานศึกษาและกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งพบว่าพระสงฆ์มีกิจกรรมสูงขึ้นตามพระราชที่บวช
๓. ต้องการมีบทบาทในการศึกษาเพิ่มขึ้น โดยพระสงฆ์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของชาติ ปรับปรุงหลักสูตรวิชาเกี่ยวกับศีลธรรมและศาสนา ในลักษณะที่พระสงฆ์จะเข้าไปสอนได้

๔. ด้านการเผยแพร่ธรรมะ เพื่อพัฒนาจิตใจประชาชน ออกเยี่ยมประชาชนและนำประชาชนพัฒนาท้องถิ่น วัด และโรงเรียน และเข้าร่วมในวันสำคัญทางศาสนา

ความคิดเห็นที่พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสังคม สรุปได้ว่า

๑. พระสงฆ์ส่วนใหญ่คิดว่างานพระธรรมทูต การเผยแพร่ธรรมะ โดยสื่อมวลชนและการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน จำเป็นในการเผยแพร่ธรรมะพร้อมกับประสงค์ที่จะได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดอบรมสัมมนาให้ความรู้เบื้องต้น ในการแพทย์และการสังคมสงเคราะห์ที่ถูกละเลย

๒. พระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านศาสนพิธี ให้คำแนะนำปรึกษาปัญหาชีวิตและพัฒนาทางจิตใจ เยี่ยมประชาชนที่โรงพยาบาลและที่บ้าน

^{๑๒๓} โคจิ โนสุ, “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา”, *ปริญญาพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๓๐), หน้า ๖๗.

วัดต่าง ๆ ควรสงเคราะห์ประชาชนด้วยการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้จัดสถานที่พักผ่อน ภายใต้วัด รักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วย สงเคราะห์เด็กอ่อนวัยเรียน

๓. พระสงฆ์สามเณรมีส่วนเห็นด้วยในการที่จะพัฒนาบทบาทของตนเองคิดว่ามีความพร้อมและเชื่อมั่นว่า จะทำให้โดยไม่รับการสนับสนุนจากประชาชนและไม่ผิดต่อวินัยสงฆ์

๔. พระสงฆ์ พยายามปรับปรุงบทบาทและฐานะของตนเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยการพัฒนาดนเองทางการศึกษาให้สูงขึ้น นอกเหนือจากการมีศีลธรรม และสมาธิพระสงฆ์สามารถนำสิ่งเหล่านี้ไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดี เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีในด้านการศึกษาสุขภาพอนามัย ตลอดจนการสงเคราะห์ช่วยเหลือต่าง ๆ จะเห็นได้ว่างานเหล่านี้เป็นบทบาทที่แท้จริงของพระสงฆ์ซึ่งน่าจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมได้^{๑๒๔}

เฉลิม อุดตกฤษฎ์ ได้ศึกษาบทบาทพระภิกษุในงานการพัฒนาชุมชน ซึ่งทำการศึกษาจากรายงานการปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาคของพระภิกษุใน “โครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น” ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๗๑-๒๕๑๙ ผลการวิจัย พบว่าพระภิกษุมีบทบาทในงานพัฒนาชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. เรื่องการพัฒนาวัดนั้น พระภิกษุที่มีบทบาทมากที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงที่อยู่อาศัย การคมนาคมภายในวัด ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การสร้าง การปรับปรุงป่าช้า เมรุ เผาศพ แหล่งน้ำดื่มน้ำใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกสบาย

๒. เรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงห้องสมุด แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม สถานที่ประกอบกิจกรรมของหมู่บ้าน

๓. เรื่องการบริหารสังคม พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การสร้างปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษา ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การบริจาคสิ่งของที่เป็นให้โรงพยาบาล และการสร้างโรงเรียน

๔. เรื่องการพัฒนาการศึกษา พระภิกษุมีบทบาทมากที่สุด คือ การอบรมศีลธรรมประชาชน การศึกษาด้านปริยัติธรรม ส่วนบทบาทที่น้อยที่สุด คือ การให้การศึกษาด้านสามัญศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร นักเรียน และอบรมพิเศษแก่ผู้ต้องขังของเรือนจำ^{๑๒๕}

^{๑๒๔} เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙), หน้า ๖๙-๗๕.

^{๑๒๕} เฉลิม อุดตกฤษฎ์, การศึกษาบทบาทพระภิกษุในการพัฒนาชุมชน, หน้า ๓๑-๓๔.

๔. งานวิจัยและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่า ชุมชนเป็นจุดยุทธศาสตร์หลัก เพราะชุมชนเข้มแข็งย่อมทำให้บุคคลและครอบครัวเข้มแข็งด้วย ชุมชนเป็นโครงสร้างสังคมที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ชุมชนทั้งประเทศย่อมเป็นโครงสร้างทางสังคมที่ทำให้สังคมเข้มแข็งอันเป็นบ่อเกิดของศีลธรรม ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า การที่ทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เป็นแนวทางที่สำคัญที่สุด ก็คือพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทโดยที่วัดเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์และวัดจะมองเห็นได้ชัดเจนว่า

๑. พระสงฆ์สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้
๒. พระสงฆ์ชี้ทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคม
๓. ทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

๔. การบริหารจัดการทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการจัดการวัดหรือการปกครองคณะสงฆ์

นอกจากนั้นประเวศ วะสี พบว่า ความสำคัญสูงสุดของวัดคือ การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชน เพราะวัดเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมเข้มแข็งซึ่งมีความสำคัญที่สุดต่อการบังเกิดขึ้นของศีลธรรมในสังคม แล้วหากวัดลอยตัวจากโครงสร้างของชุมชนหรือย้ายไปอยู่ในโครงสร้างอื่น ผลก็คือ ชุมชนอ่อนแอ สังคมอ่อนแอ เนื่องจากชุมชนเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม เมื่อพื้นฐานอ่อนแอย่อมทำให้สถานที่อื่น ๆ ในสังคมอ่อนแอหมด รวมทั้งสถาบันศาสนาด้วย^{๑๒๖}

ผ่องพรรณ ทวีสมบูรณ์ พบว่า “พระสงฆ์ในหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาของรัฐมาก จะเน้นการพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจและด้านวัตถุมาก พระสงฆ์ผู้ที่มีจำนวนพรรษามากมีการศึกษาสูงและมีทัศนคติที่ดีมากต่อการพัฒนาชุมชน จะสนับสนุนการพัฒนาด้านวัตถุมากกว่าผู้ที่มีพรรษาน้อย มีการศึกษาต่ำ พระสงฆ์ที่มีประสบการณ์การพัฒนาชุมชนมาก จะสนับสนุนการพัฒนาด้านจิตใจและด้านวัตถุมากกว่าพระสงฆ์ที่มีประสบการณ์”^{๑๒๗}

สุภาพร วนาวัช ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แรงจูงใจที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรร่วมใจพัฒนาชุมชน สรุปผลของการศึกษาค้นคว้าว่า แรงจูงใจในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์และสามเณร เนื่องมาจากปัจจัยนอกเป็นสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับคำแนะนำจากพัฒนาการหรือโดยการชักชวนของพัฒนาการมากกว่าที่จะเนื่องมาจากปัจจัยภายในหรือความคิดริเริ่มของพระสงฆ์เอง ซึ่งอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์และสามเณรนั้นมี

^{๑๒๖} ประเวศ วะสี, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

^{๑๒๗} ผ่องพรรณ ทวีสมบูรณ์, “การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในชุมชนที่รัฐให้การพัฒนาต่างกัน”, ปริญญาานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต, (สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๓๖, หน้า ก.

สาเหตุสำคัญ ๆ จากปัญหาทางด้านกายภาพ ปัญหาด้านการขาดเงิน ปัญหาขาดความรู้ความชำนาญทางด้านวิชาการและเทคโนโลยี^{๑๒๘}

เสาวลักษณ์ นิลขำ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านอยู่ตะเภา จังหวัดชัยนาท ได้เข้าศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน สรุปผลของการศึกษาคั้งนี้ว่า แรงจูงใจในการพัฒนา มากกว่าชุมชนในวังไผ่ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากพระสงฆ์ในชุมชนอยู่ตะเภาบวชและอยู่นาน จึงเป็นผู้นำชาวบ้านในการทำงานพัฒนาต่าง ๆ ได้มากส่วนในชุมชนวังไผ่พระสงฆ์เริ่มมาอยู่ แต่ชาวบ้านก็ศรัทธามาก เพราะเป็นผู้ทำงานอย่างจริงจังและเห็นผลของความร่วมมือของชาวบ้านได้เป็นอย่างดีในการศึกษาชุมชนทั้งสองนี้ปรากฏว่า พระสงฆ์มีวิธีในการพัฒนาชุมชนแบบเดียวกันในระยะเริ่มแรก คือ ถือเป็นการพัฒนาแบบเสรีที่ทางวัดและประชาชนร่วมมือกันในการดำเนินงาน ซึ่งงานต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะแรงศรัทธาและความร่วมมือจากประชาชนภายในชุมชนที่ช่วยกันสละแรงกายพร้อมทั้งความคิดและกำลังทรัพย์ มีความสามัคคีในการทำงานทุกคนมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายมา^{๑๒๙}

อนันต์ วิริยะพินิจ ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน จากการศึกษา พบว่า ที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชนบทมิใช่เรื่องง่าย ในอดีตนั้นพระสงฆ์รูปเดียวก็อาจพัฒนาได้เพราะหน่วยสังคมเล็กและไม่ต้องใช้ความรู้อะไร ลึกซึ้งนัก ในปัจจุบันสังคมได้ขยายตัวออกทั้งทางด้านเศรษฐกิจและประชาชน ก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากมายอีกทั้งระบบศาสนธรรมที่เคยใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมก็เปลี่ยนมาเป็นระบบพัฒนาโดยอาศัยระบบเสรีนิยมเป็นสำคัญ จริงอยู่อาจมีพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งกำลังทำงานพัฒนาท้องถิ่นของท่านซึ่งมีผลงานเป็นที่ยอมรับโดยทั่ว ๆ ไป แต่ในที่สุดแล้วงานพัฒนาของท่าน จะต้องประสบปัญหาติดขัดกับระบบที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ทั้งในส่วนขององค์กรในสถาบันสงฆ์เองหรือหน่วยงานของราชการ อีกทั้งปัญหาในการทำงาน ความร่วมมือกับประเด็นเรื่องการพัฒนาที่ยากต่อการคิดและปฏิบัติ ถึงแม้ว่าพระสงฆ์จำนวนมากจะรู้ซึ่งถึงปัญหาความยากจน ตลอดจนความยุติธรรมในสังคมเป็นอย่างดีก็ตาม แต่พระส่วนใหญ่มักจะ

^{๑๒๘} สุภาพร วนารุวัช, “แรงจูงใจที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรร่วมในงานพัฒนาชุมชน”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาณิพนธ์*, (บัณฑิตวิทยาลัย : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

^{๑๒๙} เสาวลักษณ์ นิลขำ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่ อยู่ตะเภา จังหวัดชัยนาท”, *ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต*, หน้า ๑๒๐.

เลียงการแก้ปัญหาที่ต่อชุมชนโดยสนใจแต่เพียงพิธีกรรมทางศาสนา ดังนั้นจึงมีพระสงฆ์เพียงส่วนน้อยที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน^{๑๓๐}

ศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม่ว่า ความสัมพันธ์ของพระกับป่ามีมานานเพราะอาศัยเป็นที่ฝึกปฏิบัติ ป่าได้การคุ้มครองเพราะบารมีและวัตรปฏิบัติของตามพระธรรมวินัย เป็นตัวอย่างสั่งสอนประชาชนให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของป่าต่อมนุษย์ การพึ่งพากันของพระสงฆ์กับป่า พบทั่วไปในสังคมชาวพุทธที่ได้มีวัดมักมีป่าหรือสร้างป่าขึ้นมาในวัดและรอบ ๆ วัดป่าใดที่สงบเงียบเหมาะกับการฝึกตนก็จะมีพระธุดงค์ไปฝึกปฏิบัติขัดเกลาร่างกายในป่าชาวบ้านก็ช่วยทำบุญดูแลเลี้ยงพระ พระก็ให้ธรรมะสั่งสอนญาติโยม พระ ป่า ชุมชน จึงมีความสัมพันธ์และมีส่วนร่วมสนับสนุนซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาเรื่องพระกับป่า ไม่ว่าจะ วัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ ทำงานเผยแพร่ความรู้ด้านอนุรักษ์ป่าให้กับชุมชน วัดป่าหนองพง จังหวัดอุบลราชธานี อยู่กับป่าและจัดการป่าให้สมบูรณ์และเป็นประโยชน์แก่ชุมชนสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีรูปแบบการอยู่ในป่าอย่างเรียบง่ายกลมกลืนกับธรรมชาติ วัดอรุณญวาส จังหวัดน่าน ปลุกจิตสำนึกร่วมกับการอนุรักษ์ป่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชนและองค์กรทุกระดับอย่างเชื่อมโยงบนฐานของความร่วมมือ

ดังนั้น ผลจากการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับป่าต่าง ๆ สามารถสรุปบทบาทสำคัญของพระสงฆ์ได้ ๔ ด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน คือ ^{๑๓๑}

๑. ด้านการอนุรักษ์ ชวนำชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสร้างป่าชุมชน รักษาป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ

๒. ด้านชุมชน เป็นตัวอย่างของการอยู่แบบเรียบง่ายและใช้ทรัพยากรกันอย่างประหยัดรู้คุณค่า

๓. ด้านวัฒนธรรมช่วยรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยเฉพาะทรัพยากรพรรณพืช

๔. ด้านจิตวิญญาณ เป็นผู้นำและสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่ชุมชน สังคม

พระสมนึก อนันตวรรังศ์ ได้ทำวิจัยเรื่องพระสงฆ์กับสังคมไทยโดยพิจารณาในเชิงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง : กรณีศึกษาวัดในกรุงเทพมหานครและ

^{๑๓๐}อนันต์ วิริยะพินิจ, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย, หน้า ๑๓๐.

^{๑๓๑}ศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, พระกับป่า : บทบาทของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้, หน้า ๑.

จะเชิงเทรา เพื่อทราบบทบาทของพระสงฆ์ไทยในมิติของเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การเมือง การปกครอง พบว่า

๑. ด้านเศรษฐกิจ พระสงฆ์มีบทบาทส่งเสริมให้ประชาชนประกอบอาชีพสุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีบทบาทในการสอนงานอาชีพด้านฝีมือ เช่น การวาดแผนโบราณ ยาสมุนไพร ศิลปกรรม การก่อสร้าง เป็นต้น

๒. ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์มีบทบาทด้านสังคม กล่าวคือ การอบรมจริยธรรม การลดการเสพยาเสพติด การอนุเคราะห์ผู้ยากไร้ การสังเคราะห์ผู้ปัญหาทางใจ การอนุเคราะห์ผู้เดินทาง การช่วยเหลือกิจกรรมของประชาชน เช่น การใช้สถานที่ของวัดเป็นที่เก็บพัสดุ เก็บของศักดิ์สิทธิ์ อนุเคราะห์สัตว์เลี้ยง ให้ยืมเครื่องใช้ เป็นต้น และยังมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอีกด้วย

๓. ด้านการศึกษา พระสงฆ์มีบทบาทด้านการศึกษาหลายประการ กล่าวคือ การให้ความรู้แก่พระสงฆ์แก่พระสงฆ์และประชาชนทั้งภายในและภายนอก การสร้างโรงเรียนวัด เป็นต้น

๔. ด้านการเมืองการปกครอง พระสงฆ์มีบทบาททางอ้อม ในเชิงเหนี่ยวยังการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับธรรมะ^{๑๓๒}

จากแนวคิดบทบาทของพระสงฆ์ในทางการเมือง พระสงฆ์ควรจะมีบทบาทในทางการเมือง แต่มีขอบเขตเพียงแนะนำ อบรม สั่งสอน ให้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งการแนะนำสั่งสอนนี้ไม่ได้เฉพาะกับนักการเมืองเท่านั้น แต่เป็นการนำเอาหลักการคือธรรมะไปเผยแพร่แก่ประชาชนทุกคน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูช่วยชี้แนะทาง ตักเตือนอบรมบ่มนิสัย ทั้งนี้หน้าที่ดังกล่าวต้องอยู่ในกรอบของรัฐธรรมนุญและตามกฎหมายของคณะสงฆ์ด้วย และพระสงฆ์มีสถานภาพ ๒ อย่าง คือ เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าและเป็นประชาชนของชาติจึงมีบทบาทและขอบเขตที่ต้องปฏิบัติในฐานะเป็นสาวก คือปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและในฐานะเป็นประชาชนคนหนึ่งต้องปฏิบัติตามกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ตราไว้ เพื่อให้ทุกคนทุกชั้นปฏิบัติตามเท่าเทียมกันหมด

สอดคล้องกับ พระมหาสุภา อุฑโท ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า (๒๕๔๑-๒๕๖๐) กล่าวถึงว่า “บทบาทของพระสงฆ์ คือผู้อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยพระสงฆ์ควรจัดวัดให้ร่มรื่น สงบ สะอาดและมีที่ปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นการอนุรักษทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสถานที่เหมาะสำหรับพัฒนาศีลธรรมและจิตใจ และผ่อนคลายความเครียดด้านจิตใจของประชาชน นอกจากนี้ก็ควรส่งเสริม

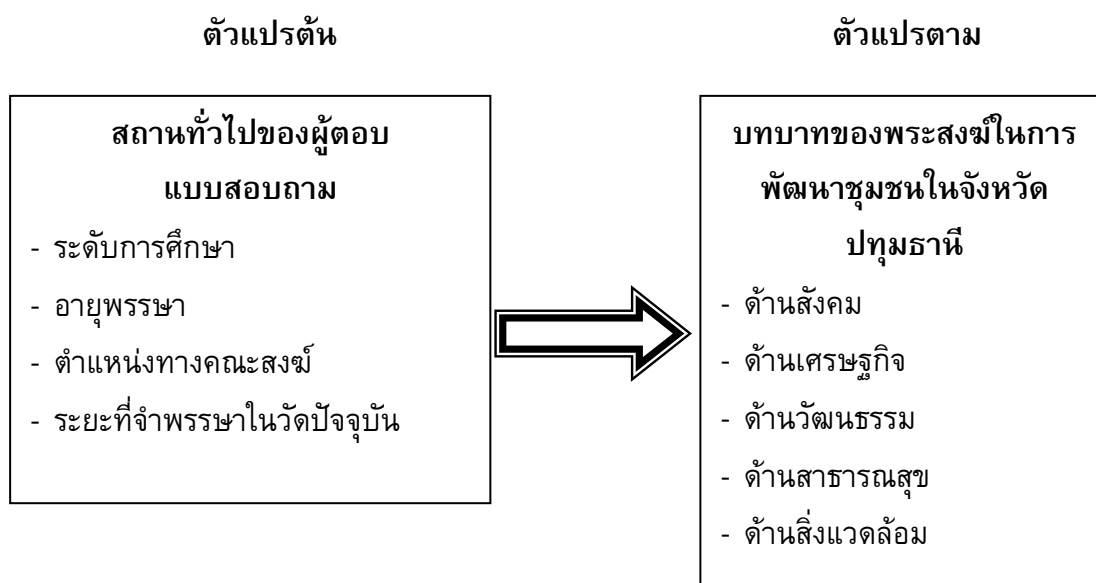
^{๑๓๒} พระสมนึก อนันตวรรังศ์, “สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาในอนาคตตามทัศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการ”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕-๔๖.

ให้มีป่าชุมชนในวัด เช่น สวนสาธารณะหรือเขตอภัยทาน นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังช่วยลดปัญหามลพิษที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคตอีกด้วย อีกอย่างหนึ่งพระสงฆ์ควรจัดตั้งกลุ่มที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพขึ้นอีก”^{๑๓๓}

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถนำมาพิจารณาเป็นตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาได้ดังนี้ ตัวแปรต้นประกอบด้วย ระดับการศึกษา อายุพรรษา สถานภาพในวัด ระยะเวลาที่อยู่ใ้ในวัด นิิกายที่สังกัด ลักษณะที่ตั้งของวัด และภูมิลำเนาเดิม และตัวแปรตามประกอบด้วย บทบาทของพระอุปัชฌาย์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดเลย ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม

๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวม เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้สามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๔ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

^{๑๓๓}พระมหาสุภา อุทโท, “บทบาทของพระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า (๒๕๔๑-๒๕๖๐)”, หน้า

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) ซึ่งมุ่งศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
  - ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
  - ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
  - ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
  - ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
- รายละเอียดแต่ละหัวข้อ ดังต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาครั้งนี้ประชากรที่เป็นพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานีจำนวน ๒๐๐ รูป โดยใช้วิธีเจาะจงพระสงฆ์ทุกรูปเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเองเป็นแบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ เป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของพระสงฆ์

๑. ระดับการศึกษา
๒. อายุพรรษา
๓. ตำแหน่งทางคณะสงฆ์
๔. ระยะเวลาที่จำพรรษาในวัดปัจจุบัน

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน
ในจังหวัดปทุมธานี

คำชี้แจง ให้ท่านพิจารณาข้อความต่อไปนี้แล้วทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับความเป็นจริงตัวอย่างเช่น

ข้อที่ / คำถาม	ระดับการปฏิบัติ		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
การพัฒนาชุมชนในด้านสังคม ๑. มีการจัดอบรมธรรมะแก่ประชาชน		✓	

๑. เกณฑ์การให้คะแนน

การให้คะแนนแบบวัด ผู้วิจัยให้คะแนนแบบวัด ๓ ระดับดังต่อไปนี้

มาก ให้ค่าคะแนนเท่ากับ ๓

ปานกลาง ให้ค่าคะแนนเท่ากับ ๒

น้อย ให้ค่าคะแนนเท่ากับ ๑

ในกรณีที่มีคำถามเชิงลบ (Negative) การให้คะแนนเป็นเชิงตรงกันข้าม

๒. การแปลความหมายของคะแนน แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

๒.๑ การแปลความหมายบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ในภาพรวมแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น ๓ กลุ่ม โดยการรวมคะแนนทั้งหมดและเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ที่ได้จากแบบสอบถาม ดังนี้

ถ้าคะแนนมากกว่าหรือเท่ากับ $\bar{X} + S.D.$ หมายถึงระดับการพัฒนาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับมาก

ถ้าคะแนนอยู่ระหว่าง $\bar{X} - S.D.$ ถึง $\bar{X} + S.D.$ หมายถึงระดับการพัฒนาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับปานกลาง

ถ้าคะแนนต่ำกว่าหรือเท่ากับ $\bar{X} - S.D.$ หมายถึงระดับการพัฒนาของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับต่ำ

๒.๒ เกณฑ์การแปลความหมายระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนและเครือข่ายองค์กรขององค์กรการบริหารส่วนตำบล แยกเป็นรายด้านและรายข้อใช้เกณฑ์ต่อไปนี้

คะแนนเฉลี่ย ๒.๕๐ – ๓.๐๐ หมายถึง ระดับการพัฒนาสูง

คะแนนเฉลี่ย ๑.๕๐ – ๒.๔๙ หมายถึง ระดับการพัฒนาปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย ๑.๐๐ – ๑.๔๙ หมายถึง ระดับการพัฒนาต่ำ

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ภายหลังการเตรียมเครื่องมือเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้ศึกษาได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ การเตรียมการก่อนการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) ขอหนังสือจากหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย ถึงพระสงฆ์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ในจังหวัดปทุมธานี จำนวน ๒๐๐ รูป เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย ขอความร่วมมือและขออนุญาตเข้าเก็บรวบรวมข้อมูล

๒) นัดหมายวัน เวลาในการเก็บรวบรวมแบบทดสอบคืน ตามวันเวลาที่นัดหมาย

๓.๔.๒ การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) เข้าพบกลุ่มตัวอย่างเพื่อแนะนำตนเอง และชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาและขอความร่วมมือพร้อมทั้งชี้แจงรายละเอียดในการตอบแบบสอบถาม รorรับแบบสอบถามด้วยตนเอง

๒) แจกแบบสอบถามให้กลุ่มตัวอย่าง รวบรวมแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างให้ได้ครบตามจำนวนพร้อมตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลทุกฉบับการดำเนินการภายหลังเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยต้องรวบรวมแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างให้ครบถ้วนทุกรูป และผู้วิจัยจะดำเนินการดังนี้

๓.๔.๓ นำแบบสอบถามที่ได้มาตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้อง พร้อมทั้งจัดทำลกรหัส (Coding) และตรวจสอบการลกรหัสด้วยผู้วิจัยเองโดยเรียงลำดับตั้งแต่ ๐๑ - ๒๐๐

๓.๔.๔ นำข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้โปรแกรมวิเคราะห์สำเร็จรูปทางสถิติด้านสังคมศาสตร์

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติด้านสังคมศาสตร์ในการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ เพื่อตอบวัตถุประสงค์และทดสอบสมมติฐานในการศึกษาคั้งนี้ ดังนี้

๓.๕.๑ สถิติพรรณนา เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลของตัวแปร ระดับการศึกษา อายุพรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ ระยะเวลาที่จำพรรษาในวัดปัจจุบัน โดยใช้สถิติ ความถี่ ร้อยละ

๓.๕.๒ สถิติพรรณนาเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี โดยใช้สถิติ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ดังนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วการวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีได้มีการดำเนินการให้เป็นไปตามระเบียบวิธีการวิจัยที่สอดคล้องและเป็นไปตามกรอบแนวคิดของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้แล้วทุกประการ โดยมีผลของการศึกษาที่ได้กล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ ๔

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศักยภาพของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่รวบรวมได้ จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๐๐ คน มาวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปการวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลนำเสนอ ดังต่อไปนี้

๔.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของพระสงฆ์ที่ตอบแบบสอบถาม

๔.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม

๔.๓ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

๔.๑ สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

การศึกษาสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยได้ศึกษาสถานภาพโดยทั่วไปของพระสงฆ์ จำแนกตาม ระดับการศึกษา อายุพรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ และระยะเวลาในการจำพรรษาในวัด ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม มีรายละเอียดดังในตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ จำนวน และค่าร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม (n=๒๐๐)

ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของพระสงฆ์ที่ตอบแบบสอบถาม ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
วุฒิการศึกษาทางธรรม		
- นักธรรมชั้นตรี	๕	๒.๕๐
- นักธรรมชั้นโท	๕	๒.๕๐
- นักธรรมชั้นเอก	๑๙๐	๙๕.๐๐
วุฒิการศึกษาทางเปรียญ		
- ประโยค ๑-๒ ถึง ป.ธ. ๓	๑๕๔	๗๗.๐๐
- ป.ธ.๔ ถึง ป.ธ.๖	๒๘	๑๔.๐๐
- ป.ธ. ๗ ถึง ป.ธ. ๙	๑๘	๙.๐๐
วุฒิการศึกษาสามัญ		
- ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า	๓๗	๑๘.๕๐
- มัธยมศึกษาตอนต้น	๓๐	๑๕.๕๐
- มัธยมศึกษาตอนปลาย	๓๘	๑๙.๐๐
- อนุปริญญา	๙	๔.๕๐
- ปริญญาตรี	๖๑	๓๐.๕๐
- สูงกว่าปริญญาตรี	๒๔	๑๒.๐๐
อายุพรรษา		
- ๑ - ๑๐ พรรษา	๑๒	๖.๐๐
- ๑๑ - ๒๐ พรรษา	๕๙	๒๙.๕๐
- ๒๑ - ๓๐ พรรษา	๓๗	๑๘.๕๐
- มากกว่า ๓๐ พรรษา	๙๒	๔๖.๐๐
ตำแหน่งทางคณะสงฆ์		
- เจ้าอาวาส	๑๓๕	๖๗.๕๐
- เจ้าคณะตำบล	๒๒	๑๑.๐๐
- เลขาเจ้าคณะตำบล	๗	๓.๕๐
- เจ้าคณะอำเภอ	๕	๒.๕๐
- เลขาเจ้าคณะอำเภอ	๖	๓.๐๐
- อื่น ๆ	๒๕	๑๒.๕๐

ระยะเวลาที่จำพรรษาในวัดปัจจุบัน

- ๑ – ๕ พรรษา	๑๑	๕.๕๐
- ๖ – ๑๐ พรรษา	๓๓	๑๖.๕๐
- ๑๑ – ๑๕ พรรษา	๓๘	๑๙.๐๐
- ๑๖ – ๒๐ พรรษา	๑๗	๘.๕๐
- มากกว่า ๒๐ พรรษา	๑๐๑	๒๐.๕๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ระดับการศึกษาวุฒិการศึกษากทางธรรมของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษากทางธรรมในระดับนักธรรมชั้นเอก คิดเป็นร้อยละ ๙๕.๐๐ ส่วนวุฒิการศึกษาระดับนักธรรมชั้นตรีและชั้นโทเท่ากันโดย คิดเป็นร้อยละ ๒.๕๐ ในส่วนวุฒิการศึกษากทางเปรียญของผู้ตอบแบบสอบถามนั้น ส่วนใหญ่มีวุฒิ ป.๓-๒ –ป.๓.๓ คิดเป็นร้อยละ ๗๗.๐๐ รองลงมาคือวุฒิ ป.๓.๔-ป.๓.๖ คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๐๐ และมีวุฒิ ป.๓.๗-ป.๓.๙ คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๐๐ ส่วนวุฒิการศึกษากสามัญของผู้ตอบแบบสอบถามพบว่า ส่วนใหญ่มีวุฒิอยู่ในระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๐๐ รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๐๐ ระดับประถมศึกษาหรือเทียบเท่า คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๕๐ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๐๐ ระดับสูงกว่าระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๐๐ และระดับอนุปริญญา คิดเป็นร้อยละ ๔.๕๐ ตามลำดับ

ส่วนอายุพรรษาของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ส่วนใหญ่มีอายุพรรษามากกว่า ๓๐ พรรษา คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๐๐ รองลงมาคืออายุพรรษาระหว่าง ๑๑-๒๐ พรรษา คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๕๐ อายุพรรษาระหว่าง ๒๑-๓๐ คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๕๐ และมีอายุพรรษาระหว่าง ๑-๑๐ คิดเป็นร้อยละ ๖.๐๐ ตามลำดับ

ในส่วนตำแหน่งทางคณะสงฆ์ของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเจ้าของอาวาส คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๕๐ รองลงมาคืออื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๕๐ เป็นเจ้าคณะตำบล คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๐๐ เลขาเจ้าคณะตำบล คิดเป็นร้อยละ ๓.๕๐ เลขาเจ้าคณะอำเภอ คิดเป็นร้อยละ ๓.๐๐ และเจ้าคณะอำเภอ คิดเป็นร้อยละ ๒.๕๐ ตามลำดับ

ส่วนระยะเวลาจำพรรษาในวัดของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ส่วนใหญ่อยู่จำพรรษามากกว่า ๒๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๕๐ รองลงมา จำพรรษาอยู่ระหว่าง ๑๑-๑๕ ปี คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๐๐ อยู่จำพรรษาระหว่าง ๖-๑๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๕ อยู่จำพรรษาระหว่าง ๑๖-๒๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๘.๕๐ และอยู่จำพรรษาระหว่าง ๑-๕ ปี คิดเป็นร้อยละ ๕.๕๐ ตามลำดับ

๔.๒ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีซึ่งมีทั้งหมด ๕ ด้าน ได้แก่ การพัฒนาชุมชนด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ด้านสาธารณสุข และด้านสิ่งแวดล้อม แสดงด้วยค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ดังตารางที่ ๔.๒ - ๔.๗

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวม (n = ๒๐๐)

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. การพัฒนาชุมชนด้านสังคม	๒.๒๔	.๒๗๖	ปานกลาง
๒. การพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ	๒.๐๕	.๔๑๓	ปานกลาง
๓. การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรม	๒.๕๘	.๒๘๐	มาก
๔. การพัฒนาชุมชนด้านสาธารณสุข	๒.๑๒	.๓๗๕	ปานกลาง
๕. การพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม	๒.๑๗	.๓๕๓	ปานกลาง
ภาพรวม	๒.๒๓	.๒๕๖	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ = ๒.๒๓) และเมื่อจำแนกเป็นรายด้านแล้วพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๒.๕๘) ส่วนการพัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ อยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ในจังหวัดปทุมธานีด้านสังคม (n = ๒๐๐)

บทบาทของพระสงฆ์ในการการพัฒนาชุมชนด้านสังคม	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. มีการจัดอบรมธรรมะแก่ประชาชน	๒.๔๙	.๖๗๒	ปานกลาง
๒. เป็นวิทยากรบรรยายธรรม	๒.๓๔	.๕๗๘	ปานกลาง
๓. สอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน	๒.๑๔	.๖๒๑	ปานกลาง
๔. ให้ความรู้ แนวคิด เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคม	๒.๐๗	.๔๑๔	ปานกลาง
๕. ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต	๒.๓๑	.๔๖๔	ปานกลาง
๖. ช่วยเหลือสังคมด้วยการบริจาคปัจจัยหรือวัตถุสิ่งของ	๒.๓๕	.๔๗๗	ปานกลาง
๗. อำนวยความสะดวกสถานที่ภายในวัดในการกิจกรรมของชุมชน	๒.๒๙	.๕๑๗	ปานกลาง
๘. ร่วมเป็นกรรมการขององค์กรชุมชน	๒.๑๐	.๓๙๓	ปานกลาง
๙. ส่งเสริมให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับ องค์กรอื่นหรือชุมชนอื่น	๒.๑๐	.๔๖๔	ปานกลาง
ภาพรวม	๒.๒๔	.๒๗๖	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๓ อธิบายได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้านสังคมนั้น โดยรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๒.๒๔$) เมื่อพิจารณาในแต่ละรายการได้พบว่า ทุกรายการมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ รายละเอียดปรากฏตามตารางที่ ๔.๓

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน
ในจังหวัดปทุมธานีด้านเศรษฐกิจ (n = ๒๐๐)

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในด้าน เศรษฐกิจ	$\bar{X}$	S.D.	การแปล ผล
๑. มีการเทศนาเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพ	๒.๑๘	.๔๙๙	ปานกลาง
๒. มีการจัดตั้งองค์กรชุมชน เช่น มูลนิธิ กองทุน ศูนย์	๑.๙๒	.๕๙๑	ปานกลาง
๓. เป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบ อาชีพของชุมชน	๑.๘๑	.๕๒๕	ปานกลาง
๔. มีการส่งเสริมให้ชุมชนไปดูงานที่องค์กรอื่น	๑.๙๓	.๕๕๔	ปานกลาง
๕. ให้คำปรึกษา แนะนำเกี่ยวกับการดำเนินงาน	๒.๐๑	.๕๖๒	ปานกลาง
๖. มีการเทศนาเกี่ยวกับการออม	๒.๑๔	.๕๑๕	ปานกลาง
๗. บริจาควัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือเกี่ยวกับการประกอบ อาชีพ	๒.๑๒	.๔๕๕	ปานกลาง
๘. มีการชักชวนประชาชนให้รวมพลังเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น	๒.๒๗	.๕๐๖	ปานกลาง
๙. มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นผู้ฝึกสอนอาชีพแก่ประชาชน	๒.๐๖	.๔๘๗	ปานกลาง
๑๐. ริเริ่มจัดทำโครงการใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ	๒.๑๑	.๕๖๙	ปานกลาง
ภาพรวม	๒.๐๕	.๔๑๓	ปาน กลาง

จากตารางที่ ๔.๔ อธิบายได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจนั้น โดยรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$ = ๒.๐๕) เมื่อพิจารณาในแต่ละรายการ ได้พบว่า ทุกรายการมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ รายละเอียดปรากฏตามตารางที่ ๔.๔

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน
ในจังหวัดปทุมธานีด้านวัฒนธรรม (n = ๒๐๐)

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในด้าน วัฒนธรรม	$\bar{X}$	S.D.	การแปล ผล
๑. มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิ สาขบูชา ฯลฯ	๒.๗๕	.๔๙๖	มาก
๒. มีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ	๒.๘๓	.๔๕๐	มาก
๓. มีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ในชุมชน	๒.๗๕	.๕๐๑	มาก
๔. มีการจัดกิจกรรมเมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา	๒.๗๕	.๔๙๖	มาก
๕. มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ	๒.๕๖	.๔๙๗	มาก
๖. มีการรวบรวมเอกสาร ตำราทางวัฒนธรรม	๒.๕๔	.๕๐๐	มาก
๗. ภายในวัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ	๒.๓๖	.๔๘๐	ปานกลาง
๘. ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน	๒.๖๙	.๔๖๔	มาก
๙. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทาง ศิลปวัฒนธรรม	๒.๒๙	.๕๑๗	มาก
๑๐. มีการศึกษา วิจัย เพื่อหาแนวทางการพัฒนาวัฒนธรรม	๒.๒๘	.๕๑๑	มาก
ภาพรวม	๒.๕๘	.๒๘๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๕ อธิบายได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้าน
วัฒนธรรมนั้น โดยรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๒.๕๘$) เมื่อพิจารณาในแต่ละรายการ
ได้พบว่า รายการที่ว่าภายในวัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ มีการปฏิบัติอยู่ในระดับ
ปานกลาง นอกนั้นมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากทุกข้อ รายละเอียดปรากฏตามตารางที่ ๔.๕

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ในจังหวัดปทุมธานีด้านสาธารณสุข (n = ๒๐๐)

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. ให้ความรู้ในด้านสุขอนามัยแก่ชุมชน	๒.๐๘	.๔๑๓	ปานกลาง
๒. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักทำความสะอาด ที่อยู่อาศัย บริเวณที่อยู่อาศัย ฯลฯ	๒.๑๘	.๔๔๒	ปานกลาง
๓. ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชุมชน	๒.๑๐	.๕๐๕	ปานกลาง
๔. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางในการรักษาโรคจากโรงพยาบาล	๒.๑๖	.๔๙๖	ปานกลาง
๕. ส่งเสริมให้ชุมชนปลูกยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคเอง	๒.๑๔	.๔๗๔	ปานกลาง
๖. มีการรวบรวมการรักษาโรคแบบพื้นบ้านและนำไปเผยแพร่ให้กับชุมชน	๒.๐๙	.๕๔๒	ปานกลาง
๗. มีการรักษาผู้ที่ติดยาเสพติด	๒.๐๒	.๕๕๓	ปานกลาง
๘. มีการรักษาโรคทางจิตโดยใช้หลักธรรม	๒.๑๐	.๔๔๔	ปานกลาง
๙. ปรึกษาคบัจฉัยในการจัดซื้อยาสามัญประจำบ้าน	๒.๑๒	.๕๑๗	ปานกลาง
๑๐. แนะนำหรือจัดหาน้ำสะอาดสำหรับหมู่บ้าน	๒.๑๘	.๔๔๒	ปานกลาง
ภาพรวม	๒.๑๒	.๓๗๕	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๖ อธิบายได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้านสาธารณสุขนั้น โดยรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$ = ๒.๑๒) เมื่อพิจารณาในแต่ละรายการ ได้พบว่า มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ รายละเอียดปรากฏตามตารางที่ ๔.๖

ตารางที่ ๔.๗ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน
ในจังหวัดปทุมธานีด้านสิ่งแวดล้อม (n = ๒๐๐)

บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในด้าน สิ่งแวดล้อม	$\bar{X}$	S.D.	การแปล ผล
๑. ร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๒.๑๙	.๕๐๕	ปานกลาง
๒. มีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน	๒.๑๓	.๔๐๐	ปานกลาง
๓. จัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน	๒.๒๔	.๕๘๗	ปานกลาง
๔. ให้ความรู้แก่ชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๒.๒๑	.๕๒๙	ปานกลาง
๕. ส่งเสริมให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า	๒.๒๑	.๔๖๙	ปานกลาง
๖. ปฏิักจิตสำนึกให้ชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๒.๒๐	.๔๕๙	ปานกลาง
๗. ต่อดำเนินการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ	๒.๒๘	.๔๕๐	ปานกลาง
๘. เป็นตัวแทนภาครัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	๒.๐๕	.๕๑๔	ปานกลาง
๙. บริจาคปัจจัยในการอนุรักษ์หรือการจัด สภาพแวดล้อมให้สวยงาม	๒.๑๑	.๓๙๘	ปานกลาง
๑๐. หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อม เสื่อมโทรม	๒.๑๓	.๔๑๓	ปานกลาง
ภาพรวม	๒.๑๗	.๓๕๓	ปานกลาง

จากตารางที่ ๔.๗ อธิบายได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้าน
สิ่งแวดล้อมนั้น โดยรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๒.๑๗$) เมื่อพิจารณาในแต่ละ
รายการ ได้พบว่า มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ รายละเอียดปรากฏตามตารางที่ ๔.๗

๔.๓ ผลการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

ตารางที่ ๔.๘ ปัญหา อุปสรรค เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

ปัญหา	อุปสรรคบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชน
๑. ด้านสังคม	พระสงฆ์ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการที่พระสงฆ์จะเข้าไปมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนในหลาย ๆ ด้าน สรุปอุปสรรคด้านสังคม คือ ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่พระสงฆ์จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา
๒. ด้านเศรษฐกิจ	ขาดการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรของคณะสงฆ์เอง รวมทั้งจากหน่วยงานของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับด้วย
๓. ด้านวัฒนธรรม	ประชาชนไม่มีความเข้าใจในการที่พระสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้านวัฒนธรรม เช่น เรื่องของเก่า วัตถุโบราณ เป็นต้น
๔. ด้านสาธารณสุข	ขาดการสนับสนุนและติดต่อประสานงานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์เพราะพระสงฆ์ขอความร่วมมือมักจะไม่ค่อยได้รับความร่วมมือ หรือถ้ามีก็มีเพียงเล็กน้อยจึงขาดอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการช่วยเหลือหรือพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข
๕. ด้านสิ่งแวดล้อม	อุปกรณ์ในการให้ความสะดวกแก่พระสงฆ์ในการอบรมหรือในการช่วยเหลือพัฒนาชุมชนมีน้อย

บทที่ ๕

บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม และเพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้กลุ่มตัวอย่างจากพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี จำนวน ๒๐๐ รูป เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยระหว่างตัวแปร ๒ กลุ่ม (t - test) และวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยระหว่างตัวแปรตั้งแต่ ๓ กลุ่มขึ้นไป (F - test) โดยมีค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

๑. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประชากรเป็นพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี จำนวน ๒๐๐ รูป โดยใช้วิธีเจาะจงสงฆ์ทุกรูปเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

๒. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเป็นแบบสอบถาม แบบมีโครงสร้าง โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของพระสงฆ์ที่ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ ๒ เป็นบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อม

ส่วนที่ ๓ เป็นปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

๓. วิธีสร้างเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๔.๑ ศึกษาเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดตัวแปรต่างๆ เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

๔.๒ นำตัวแปรที่ได้จากการศึกษาเอกสาร บทความ และงานวิจัยตามข้อ ๔.๑ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาจำแนกตัวแปรต่างๆ เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ซึ่งการศึกษานี้ได้จำแนกเป็น ๕ ด้าน ได้แก่ การพัฒนาชุมชนในด้านสังคม การพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข และการพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม

๔.๓ สร้างข้อคำถาม โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน พร้อมทั้งนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้น ขอคำแนะนำจากคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

๔.๔ ปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อพิจารณาตรวจสอบแก้ไขปรับปรุงเพื่อหาความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง (Construct validity) และความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) ของแบบสอบถามที่สร้างขึ้น ตลอดจนการใช้ภาษาและถ้อยคำ

๔.๕ นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้วไปทดลองใช้ (Try out) กับประชากรที่มีลักษณะใกล้เคียงกันกับกลุ่มตัวอย่างโดยนำไปทดลองกับพระสงฆ์ในเขตอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี จำนวน ๓๐ รูป เพื่อทดสอบความเชื่อมั่นทั้งฉบับ ได้ค่าความเชื่อมั่น .๙๔๒๑

๕. การเก็บรวบรวมข้อมูล ภายหลังการเตรียมเครื่องมือเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้ศึกษาได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๕.๑ การเตรียมการก่อนการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) ขอนหนังสือจากหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ ถึงพระสงฆ์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ในจังหวัดปทุมธานี จำนวน ๒๐๐ รูป เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย ขอความร่วมมือและขออนุญาตเข้าเก็บรวบรวมข้อมูล

๒) นัดหมายวันเวลาในการเก็บรวบรวมแบบทดสอบและเก็บแบบสอบถามคืน ตามวันเวลาที่นัดหมาย

๕.๒ การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) เข้าพบกลุ่มตัวอย่างเพื่อแนะนำตนเอง และชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาและขอความร่วมมือพร้อมทั้งชี้แจงรายละเอียดในการตอบแบบสอบถาม รวบรวมแบบสอบถามด้วยตนเอง

๒) แจกแบบสอบถามให้กลุ่มตัวอย่าง รวบรวมแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างให้ได้ครบตามจำนวนพร้อมตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลทุกฉบับ การดำเนินการภายหลังเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างครบถ้วนทุกรูป และผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

๕.๓ นำแบบสอบถามที่ได้มาตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้อง พร้อมทั้งจัดทำลรหัส (Coding) และตรวจสอบการลรหัสด้วยผู้วิจัยเองโดยเรียงลำดับตั้งแต่ ๐๑ – ๒๐๐

๕.๔ นำข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้โปรแกรม SPSS for Windows

๖. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ในการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ เพื่อตอบวัตถุประสงค์และทดสอบสมมติฐานในการศึกษาครั้งนี้ ดังนี้

๖.๑ สถิติพรรณนา เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลของตัวแปร วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญ วุฒิการศึกษาสามัญ อายุพรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ ระยะเวลาที่จำพรรษาในวัด โดยใช้สถิติ ความถี่ ร้อยละ

๖.๒ สถิติพรรณนาเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี โดยใช้สถิติ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี สรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

๑. สภาพโดยทั่วไปผู้ตอบแบบสอบถามจบการศึกษาด้านศาสนามีผู้ที่จบนักธรรมชั้นเอกเพียงอย่างเดียวเป็นส่วนใหญ่ ด้านวุฒิเปรียญธรรมคือ ประโยค ๑-๒ ด้านสามัญศึกษาคือระดับปริญญาตรี ส่วนใหญ่มีอายุพรรษามากกว่า ๓๐ พรรษา ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส และมีระยะเวลาอยู่วัดปัจจุบันมากกว่า ๒๐ ปี

๒. เกี่ยวกับระดับบทบาทของพระสงฆ์ในพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก นอกนั้นอยู่ในระดับปานกลางทุกด้านในแต่ละด้านสามารถสรุปผลได้ดังนี้

๒.๑ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนของในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคม โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีข้อที่อยู่ในระดับมากเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ มีการจัดอบรมธรรมะแก่ประชาชน รองลงมาคือช่วยเหลือสังคมด้วยการบริจาคปัจจัยหรือวัตถุสิ่งของ เป็นวิทยากรบรรยายธรรม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต อำนวยความสะดวกสถานที่ภายในวัดในการกิจกรรมของชุมชน สอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ร่วมเป็นกรรมการขององค์กรชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับ องค์กรอื่น หรือชุมชนอื่น และให้ความรู้ แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคม ตามลำดับ

๒.๒ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านเศรษฐกิจ โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ มีการชักชวนประชาชนให้ร่วมพลังเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นรองลงมาคือ มีการเทศนาเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพ มีการเทศนาเกี่ยวกับการออม ริเริ่มจัดทำโครงการใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญมา

เป็นผู้ฝึกสอนอาชีพแก่ประชาชน ให้คำปรึกษา แนะนำเกี่ยวกับการดำเนินงาน มีการส่งเสริมให้ชุมชนไปดูงานที่องค์กรอื่น มีการจัดตั้งองค์กรชุมชน เช่น มูลนิธิ กองทุน ศูนย์ และ เป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพของชุมชน ตามลำดับ

๒.๓ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านวัฒนธรรม โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่ว่าภายในวัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปะวัตถุอยู่ในระดับปานกลาง นอกจากนั้นอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ มีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา มีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุในชุมชน มีการจัดกิจกรรมเมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ มีการรวบรวมเอกสารตำราทางวัฒนธรรม ภายในวัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปะวัตถุ วัดของท่านเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทางศิลปวัฒนธรรม และ มีการศึกษา วิจัย เพื่อหาแนวทางการพัฒนาวัฒนธรรม ตามลำดับ

๒.๔ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสาธารณสุข โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อเรียงจากมากไปหาน้อยคือ ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักทำความสะอาด ที่อยู่อาศัย บริเวณที่อยู่อาศัย ฯลฯ แนะนำหรือจัดหาผ้าสะอาดสำหรับห่มบ้าน วัดของท่านเป็นศูนย์กลางในการรักษาโรคจากโรงพยาบาล ส่งเสริมให้ชุมชนปลูกยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคเอง บริจาคปัจจัยในการจัดซื้อยาสามัญประจำบ้าน ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชุมชน มีการรักษาโรคทางจิตโดยใช้หลักธรรม มีการรวบรวมการรักษาโรคแบบพื้นบ้านและนำไปเผยแพร่ให้กับชุมชน ให้ความรู้ในด้านสุขอนามัยแก่ชุมชน และ มีการรักษาผู้ที่ติดยาเสพติดติดตามลำดับ

๒.๕ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนของในจังหวัดปทุมธานี ด้านสิ่งแวดล้อม โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับปานกลางเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ต่อด้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน ให้ความรู้แก่ชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม บริจาคปัจจัยในการอนุรักษ์หรือการจัดสภาพแวดล้อมให้สวยงาม และเป็นตัวแทนภาครัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตามลำดับ

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี สามารถนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

ด้านสังคม พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสังคมนั้น โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางแสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนหรือของสังคมไม่มากพอและมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไม่ดีจึงทำให้พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อนันต์ วิริยะพินิจ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทในการพัฒนาชุมชนมิใช่เรื่องง่าย ในอดีตนั้นพระสงฆ์รูปเดียวก็อาจพัฒนาได้ เพราะหน่วยสังคมเล็กและไม่ต้องใช้ความรู้อะไร ลึกซึ้งนัก ในปัจจุบันสังคมได้ขยายตัวออกทั้งทางด้านเศรษฐกิจและประชาชน ก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากมายอีกทั้งระบบศาสนธรรมที่เคยใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมก็เปลี่ยนมาเป็นระบบพัฒนาโดยอาศัยระบบเสรีนิยมเป็นสำคัญ จริงอยู่อาจมีพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งกำลังทำงานพัฒนาท้องถิ่นของท่านซึ่งมีผลงานเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป แต่ในที่สุดแล้วงานพัฒนาของท่าน จะต้องประสบปัญหาติดขัดกับระบบที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ทั้งในส่วนขององค์กรในสถาบันสงฆ์เองหรือหน่วยงานของราชการ อีกทั้งปัญหาในการทำงาน ความร่วมมือกับประเด็นเรื่องการพัฒนาที่ยากต่อการคิดและปฏิบัติ ถึงแม้ว่าพระสงฆ์จำนวนมากจะรู้ซึ่งถึงปัญหาความยากจน ตลอดจนความยุติธรรมในสังคมเป็นอย่างดีก็ตาม แต่พระส่วนใหญ่มักจะเลี่ยงการแก้ปัญหาที่ต่อชุมชนโดยสนใจแต่เพียงพิธีกรรมทางศาสนา ดังนั้นบทบาทในการพัฒนาชุมชนมีความสำคัญอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น^๑

ด้านเศรษฐกิจ พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านเศรษฐกิจ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ก็แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือในเรื่องของเศรษฐกิจนี้จำนวนน้อยซึ่งส่วนใหญ่พระสงฆ์จะเป็นฝ่ายรับมากกว่าฝ่ายให้ในเรื่องของเศรษฐกิจจึงทำให้พระสงฆ์มีบทบาทในด้านเศรษฐกิจนี้อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **โคจิ โนสุ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา” พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้าน

^๑ อนันต์ วิริยะพินิจ, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย, หน้า ๑๓๐.

เศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ การช่วยเหลือในเรื่องความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นภายในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ^๒

ด้านวัฒนธรรม พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านวัฒนธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก แสดงว่าพระสงฆ์มีความสำคัญอย่างมากต่อชุมชนหรือต่อสังคมในส่วนของการส่งเสริมด้านวัฒนธรรม และมีอิทธิพลต่อชุมชนในด้านนี้จึงทำให้บทบาทของพระสงฆ์ในด้านวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อห์นัต วิริยะพินิจ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ การช่วยรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน^๓

ด้านสาธารณสุข พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสาธารณสุข โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง

ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านสิ่งแวดล้อม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งทำให้เห็นว่าด้านสิ่งแวดล้อมพระสงฆ์ไม่ค่อยมีส่วนร่วมหรือมีบทบาทต่อชุมชนเท่าที่ควรจึงทำให้บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมนี้อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระสมนึก อนันตวรรังศ์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาในอนาคตตามทัศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการ” พบว่า ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์มีบทบาทด้านสังคม กล่าวคือ การอบรมจริยธรรม การลดการเสพยาเสพติด การอนุเคราะห์ผู้ยากไร้ การสังเคราะห์ปัญหาทางใจ การอนุเคราะห์ผู้เดินทาง การช่วยเหลือกิจกรรมของประชาชน เช่น การใช้สถานที่ของวัดเป็นที่เก็บพัสดุ เก็บของศักดิ์สิทธิ์ อนุเคราะห์สัตว์เลี้ยง ให้ยืมเครื่องใช้ เป็นต้น และยังมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอีกด้วย^๔

^๒โคจิ โนสุ, “บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา”, *ปริญญาณีพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๓๐), หน้า ๖๗.

^๓ศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, *พระกับป่า : บทบาทของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้*, หน้า ๑.

^๔พระสมนึก อนันตวรรังศ์, “สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาในอนาคตตามทัศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการ”, *วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕-๔๖.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวิจัยบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีมีข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ดังนี้

๑) ทางคณะสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดปทุมธานีควรจัดให้มีการจัดอบรมหลักสูตรการบริหารจัดการวัดและชุมชนให้กับพระสงฆ์ในเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้มีความรู้ความชำนาญอย่างน้อยทุก ๖ เดือน

๒) จากผลการวิจัย พบว่า ระดับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ด้านเศรษฐกิจ มีค่าเฉลี่ยระดับปานกลางแต่มีคะแนนน้อยที่สุด จากข้อค้นพบนี้ ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับบทบาทในการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ ควรมีการทบทวนนโยบายของคณะสงฆ์ใหม่ ในฐานะที่พระสงฆ์ที่อยู่ในท้องถิ่นจะมีมาตรการใดในการพัฒนาชุมชนได้มากที่สุด เพื่อช่วยเหลือชุมชนให้มีความผาสุกตลอดไป

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๑) ควรมีการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดปทุมธานีตลอดถึงจังหวัดใกล้เคียง

๒) ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ

๓) ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเพื่อหาแนวทางในการนำความรู้ใหม่ ๆ มาพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าตลอดไป

๔) ควรมีการศึกษาเรื่องความร่วมมือระหว่างชุมชนกับองค์กรของพระสงฆ์ เกี่ยวกับการพัฒนาหรือการบริหารจัดการองค์กรให้เข้มแข็งต่อไป

๕) ควรมีการศึกษาผลกระทบหรือผลสะท้อนที่เกิดจากการไม่ร่วมมือกันในการพัฒนาระหว่างชุมชนกับองค์กรของพระสงฆ์ในเรื่องการบริหารจัดการ

บรรณานุกรม

๑. หนังสือภาษาไทย

กมลรัตน์ หล้าสูงรังษ์. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗.

การศาสนา, กรม. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๘).

กรุงเทพมหานคร : สุตราพิศาล, ๒๕๓๘.

คุณ โทษณ์. บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนา. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕.

งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๓๘.

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๓๓.

จีรพรรณ กาญจนจิตรา. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐.

_____. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓.

ดิเรก ฤกษ์หรรษา. การพัฒนาชนบท : เน้นการพัฒนาสังคมและแนวความคิดความจำเป็นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๒๔.

ทองคุณ หงส์พันธ์. แนวคิด ทฤษฎีและการปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๑.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. มองอนาคต. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๗.

นียบวรรณ วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร :

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

ประเวศ วะสี. หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิซีเมนต์ไทย, ๒๕๓๗.

พระธรรมญาณมุนี. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่น. เอกสารประกอบการประชุมพระสังฆาธิการและผู้นำประจำปี ๒๕๒๓ อำเภอท่าม่วง จังหวัดชลบุรี.

พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ. ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.

- พัฒนีย์ บุญยรัตพันธุ์. การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๗.
- พัฒนีย์ สุจำนง. การพัฒนาชนบทแบบผสมสำหรับประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.
- พัทธยา สายหู. นโยบายสังคม : แนวความคิดและการศึกษาเฉพาะกรณี. กรุงเทพมหานคร, โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖.
- พินิจ ลาภธนานนท์. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.
- พิสิฏฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร. ศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐.
- พูนทรัพย์ สิทธิพรหม. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนากับการเข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยาง. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.
- ไพบุลย์ ช่างเรียน. สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖.
- ภิญโญ สาธร. การบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖.
- มาณี ไชยธีรานุกูลศิริ และคณะ. บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาภาคกลางและภาคตะวันออก. นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.
- _____. บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและภาคใต้. นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗.
- มานิช ดันชวนิช. บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๐๖.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดนิติบุคคลไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖.
- รัชนี้กร เศรษฐ์. สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๖.
- ลือชา ธรรมวินัยสถิต. มนุษย์กับสังคม. เพชรบุรี : ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๗.

วิรัช เตียหงษากุล. **หลักการพัฒนารวมชนบทบาทของสถาบันการศึกษากับการพัฒนา
ชุมชน.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนารวมชน.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,
๒๕๓๓.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. **การพัฒนาชนบทตามแนวทางพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระสงฆ์กับ
นักพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๓๐.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **สังคมไทย : แนวทางวิจัยและพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา,
๒๕๓๔.

สวิง บุญเจิม. **มรดกอีสาน.** อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๓๗.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีทางสังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๓๖.

_____. **การพัฒนารวมชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๒๓.

सानิต บุญชู. **การพัฒนารวมชน : ชุมชนศึกษาและวางแผนโครงการ.** กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเลย. **เอกสารสำรวจวัดในจังหวัดเลย.** เลย : เอกสารอัดสำเนา,
๒๕๔๒.

สุเทพ ชาวลิต. **หลักการพัฒนารวมชน.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **ศาสนากับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : พาสโก, ๒๕๒๔.

สุวิทย์ ยี่งวาร์พันธ์. **พัฒนาชนบทในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๒๑.

อนันท์ วิริยะพินิจ. **บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนารวมชนความเปลี่ยนแปลงทาง
สังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

อภิชัย พันธเสน. **พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและ
ทางเลือกใหม่.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๗.

อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง. **การพัฒนากลุ่มบุคคลและชุมชน.** กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

๒. วิทยานิพนธ์

กรรณิการ์ โอภูเณ. “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น เฉพาะกรณีโครงการ
สหบาลข้าวหมู่บ้านท่าสว่าง อ.เมือง จ.สุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท
ศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

โคจิ โนสุ. “ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดสงขลา ”. **ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๓๐.

เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม. “ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ”. **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๗.

เฉลิม อุตกฤษฎ์. “ การศึกษาบทบาทพระภิกษุในการพัฒนาชุมชน ”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๗.

ประกอบมี โคตรกอง. “ บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑.

ประสพสุข พันธุ์ประยูร. “ บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือ ในประเทศไทย ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕.

ผ่องพรรณ ทวีสมบุญ. “ การศึกษาเปรียบเทียบพฤติกรรมการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ในชุมชนที่รัฐให้การพัฒนาต่างกัน ”. **ปริญญาานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต**. สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๖.

พระครูสมุห์ชัชวาล ชำมณี. “ บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนบริเวณชายแดนไทย-ลาว จังหวัดเลย ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สถาบันราชภัฏเลย. ๒๕๔๔.

พระมหาสุภา อุกุโท. “ บทบาทของพระสงฆ์ในสองทศวรรษหน้า (๒๕๔๑-๒๕๖๐) ”. **วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

พระสมณีก อนันตวรรังศ์. “ สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาในอนาคตตามทัศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการ ”. **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

สมคิด เพ็งอุดม. “ การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสุพรรณบุรี ”.

ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕.

สุภาพร วนาธวัช. “ แรงจูงใจที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรร่วมในงานพัฒนาชุมชน ”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๖.

เสาวลักษณ์ ขำนิล. “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่ อู่ตะเภา จังหวัดชัยนาท”. *วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

อารียา ลัมสุวัฒน์. “บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๐๒”. *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

หนังสือภาษาอังกฤษ

Aquinas, Thomas. **Summa Theologica**. Translate from the Fathers of the English Dominican Province. London:Burnes.Oates and Washbourne, 1922.

Austin Fagothey, **Right and Reason: Ethics in Theory and Practice**. Saint Louis: C.V. Mosby, 1979.

David J,Mayo.**Contemporary philosophical literature on suicide:A Review**.In Suicide and Ethics. Edited by Margret p. Battin and Ronald w.marris. New York ;Human Sciences press,1982.

David Hume, **Essay**. London: George Routldge , n.d.

Erwin Stengel, **Suicide and Attempted Suicide**. Great Britian:penguin Books, 1969.

Emile Durkleim, **A study in Sociology**. Glance, 111. The Free press, 1951.

Fromm, Erich. **The Anatomy of Human Destructiveness**. Singapore: Peligan Books, 1982.

H.s.s.Nissanka, **Buddhist Psychotherapy**. New Delhi. Vikas publishing House pvt ltd, 1998.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

หนังสือขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.โทรสาร ๐ - ๒๔๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ /๐๔๓

วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ พระมหาอำนาจ อัสการ์, Ph.D.

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา จารุณโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๑๐๑๔๐๔๕๖๔ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขออาราธนาพระคุณท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ได้ส่งไปตรวจ/แก้ไขแล้ว

๑๗ ม.ค. ๕๓

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.,โทรสาร ๐ - ๒๕๓๕ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ /๐๕๓

วันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ พระมหาสม กลยาโณ,Ph.D.

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา จารุวณโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๑๐๑๔๐๔๕๖๘
นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัด
ปทุมธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิง
พุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอ
อาราธนาพระคุณท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมา
พร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

อรุณ/แก้ว/แก้ว

๒๐๓

๑๓๙.๑.๕๓

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.โทรสาร ๐ - ๒๕๓๕ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ / ๐๕๓

วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอกความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ พระวันชัย ภูทวจารี

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา จารุณโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๑๐๑๔๐๕๕๖๘
นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัด
ปทุมธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิง
พุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอ
อาราธนาพระคุณท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมา
พร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณ
ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)

หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

๒๕ ม.ค. ๕๓ ๑๑.๑๕.๕๓

พ.ม.

พ.ม. วันชัย ภูทวจารี

๒๕ ม.ค. ๕๓

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.โทรสาร ๐ - ๒๕๓๕ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ /๐๔๒๓๓

วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ผศ.วิชชัย ไชยสา

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา จารุวณฺโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๑๐๑๔๐๕๕๖๘ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ดร.คณิต วัฒนวิเศษกุล
 (ผ.ช.รร.ธ.ป.)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.,โทรสาร ๐ - ๒๕๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ / ๐๔๒๓

วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน อาจารย์ ดร.ยุทธนา ปราณีต

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา จารุณโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๑๐๑๔๐๔๕๖๘ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ดร.ยุทธนา ปราณีต

 (ดร.ยุทธนา ปราณีต)
 ๑๑ ก.พ. ๕๓

ภาคผนวก ข.

หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๒๒

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนวัดศรีสุตาราม แขวงบางขุนนนท์
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๔๓๔-๒๑๒๓

๓ มิถุนายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบนมัสการ พระเดชพระคุณพระราชปริยัติยาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธญาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๑๐๑๔๐๔๕๖๘
นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระภิกษุในเขตการปกครองของพระเดชพระคุณท่านจึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ในนามของรพ.พว.
ดร.สุรพล สุยะพรหม
เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี
๑๕ มิ.ย. ๕๓

ขอกราบนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูงยิ่ง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ภาคผนวก ค.

แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถาม
วิทยานิพนธ์ เรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัด
ปทุมธานี

คำชี้แจง แบบสอบถามนี้แบ่งเป็น ๒ ตอน โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงหน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุดและขอให้ตอบทุกข้อ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของพระสงฆ์ที่ตอบแบบสอบถาม

๑. ระดับการศึกษา

๑.๑ วุฒิการศึกษาทางธรรม

นักธรรมชั้นตรี

นักธรรมชั้นโท

นักธรรมชั้นเอก

๑.๒ วุฒิการศึกษาทางเปรียญ

ป.ธ. ๑-๒ ถึง ป.ธ. ๓

ป.ธ. ๗ ถึง ป.ธ. ๙

ป.ธ.๔ ถึง ป.ธ.๖

ไม่มีวุฒิเปรียญธรรม

๑.๓ สามัญศึกษา

ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า

มัธยมศึกษาตอนต้น

มัธยมศึกษาตอนปลาย

อนุปริญญา

ปริญญาตรี

สูงกว่าปริญญาตรี

๒. อายุพรรษา

๑- ๑๐ พรรษา

๑๑- ๒๐ พรรษา

๒๑- ๓๐ พรรษา

มากกว่า ๓๐ พรรษา

๓. ตำแหน่งทางคณะสงฆ์

เจ้าอาวาส

เจ้าคณะตำบล

เลขานุการเจ้าคณะตำบล

เจ้าคณะอำเภอ

เลขเจ้าคณะอำเภอ

อื่น ๆ .....

๔. ระยะเวลาที่จำพรรษาภายในวัดปัจจุบัน

๑- ๕ ปี

๖-๑๐ ปี

๑๑- ๑๕ ปี

๑๖- ๒๐ ปี

มากกว่า ๒๐ ปี

ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี
คำชี้แจง ในตอนที่ ๒ นี้ แบบสอบถามมีทั้งหมด ๕ ด้าน ขอให้ตอบตามความเป็นจริง
เกี่ยวกับระดับของการปฏิบัติในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี

ข้อที่ / คำถาม	ระดับการปฏิบัติ		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
การพัฒนาชุมชนในด้านสังคม			
๑. มีการจัดอบรมธรรมะแก่ประชาชน			
๒. เป็นวิทยากรบรรยายธรรม			
๓. สอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน			
๔. ให้ความรู้ แนวคิด เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคม			
๕. ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต			
๖. ช่วยเหลือสังคมด้วยการบริจาคปัจจัยหรือวัตถุสิ่งของ			
๗. อำนวยความสะดวกสถานที่ภายในวัดในการกิจกรรม ของชุมชน			
๘. ร่วมเป็นกรรมการขององค์กรชุมชน			
๙. ส่งเสริมให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับ องค์กรอื่น หรือชุมชนอื่น			

ข้อที่ / คำถาม	ระดับการปฏิบัติ		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
การพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ			
๑. มีการเทศนาเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพ			
๒. มีการจัดตั้งองค์กรชุมชน เช่น มูลนิธิ กองทุน ศูนย์ ฯลฯ			
๓. เป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพของชุมชน			
๔. มีการส่งเสริมให้ชุมชนไปดูงานที่องค์กรอื่น			
๕. ให้คำปรึกษา แนะนำเกี่ยวกับการดำเนินงาน			
๖. มีการเทศนาเกี่ยวกับการออม			
๗. บริจาควัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ			
๘. มีการชักชวนประชาชนให้ร่วมพลังเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น			
๙. มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญมาเป็นผู้ฝึกสอนอาชีพแก่ประชาชน			
๑๐. ริเริ่มจัดทำโครงการใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ			

ข้อที่ / คำถาม	ระดับการปฏิบัติ		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
การพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรม			
๑. มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ			
๒. มีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ			
๓. มีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ในชุมชน			
๔. มีการจัดกิจกรรมเมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนา			
๕. มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ			
๖. มีการรวบรวมเอกสาร ตำราทางวัฒนธรรม			
๗. ภายในวัดจัดให้มีที่เก็บโบราณวัตถุหรือศิลปะวัตถุ			
๘. ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน หรือ ประเพณี ฮีต 12			
๙. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทาง ศิลปวัฒนธรรม			
๑๐. มีการศึกษา วิจัย เพื่อหาแนวทางการพัฒนา วัฒนธรรม			

ข้อที่ / คำถาม	ระดับการปฏิบัติ		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
การพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุข			
๑. ให้ความรู้ในด้านสุขอนามัยแก่ชุมชน			
๒. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักทำความสะอาด ที่อยู่อาศัย บริเวณที่อยู่อาศัย ฯลฯ			
๓. ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชุมชน			
๔. วัดของท่านเป็นศูนย์กลางในการรักษาโรคจากโรงพยาบาล			
๕. ส่งเสริมให้ชุมชนปลูกยาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคเอง			
๖. มีการรวบรวมการรักษาโรคแบบพื้นบ้านและนำไปเผยแพร่ให้กับชุมชน			
๗. มีการรักษาผู้ที่ติดยาเสพติด			
๘. มีการรักษาโรคทางจิตโดยใช้หลักธรรม			
๙. บริจาคปัจจัยในการจัดซื้อยาสามัญประจำบ้าน			
๑๐. แนะนำหรือจัดหาน้ำสะอาดสำหรับหมู่บ้าน			

ข้อที่ / คำถาม	ระดับการปฏิบัติ		
	มาก	ปานกลาง	น้อย
การพัฒนาชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม			
๑. ร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม			
๒. มีการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน			
๓. จัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน			
๔. ให้ความรู้แก่ชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม			
๕. ส่งเสริมให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า			
๖. ปฏิบัติจิตสำนึกให้ชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม			
๗. ต่อดำเนินการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ			
๘. เป็นตัวแทนภาครัฐในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม			
๙. บริจาคปัจจัยในการอนุรักษ์หรือการจัดสภาพแวดล้อมให้สวยงาม			
๑๐. หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม			

ตอนที่ ๓ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะอื่น ๆ

๑. ด้านสังคม

ปัญหาและอุปสรรค

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

**๒. ด้านเศรษฐกิจ
ปัญหาและอุปสรรค**

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

**๓. ด้านวัฒนธรรม
ปัญหาและอุปสรรค**

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

**๔. ด้านสาธารณสุข
ปัญหาและอุปสรรค**

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

๕. ด้านสิ่งแวดล้อม
ปัญหาและอุปสรรค

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

๖. ด้านสิ่งแวดล้อม
ปัญหาและอุปสรรค

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....

ขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : พระครูสุวรรณนวรการ
- เกิด** : ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๑๑
- สถานที่เกิด** : ๖ หมู่ ๒ ต.บึงน้ำรักษ์ อ.ธัญบุรี จ.ปทุมธานี
- การศึกษา** : น.ธ.เอก
: ป.บส. (ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์)
: พธ.บ. (การจัดการเชิงพุทธ)
- อุปสมบท** : ๒๙ มิถุนายน ๒๕๑๑
- สังกัด** : วัดสุวรรณบำรุงราชวราราม
- หน้าที่** : เจ้าอาวาสวัดสุวรรณบำรุงราชวราราม
: รองเจ้าคณะอำเภอลำลูกกา
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : วัดสุวรรณบำรุงราชวราราม เลขที่ ๓๕ ต.บึงทองหลวง อ.ลำลูกกา
จ.ปทุมธานี